

TC
DICLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE-EKONOMİ ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN
EKONOMİK YAPISI

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hazırlayan
Süleyman KAYA

113105

Danışman
Prof. Dr. Zeki SEZER

DİYARBAKIR-1999

ÖZET

Bölgeler arası fark, bir bölgenin diğer bir bölgeye nazaran daha fazla geliştiğinden kaynaklanmaktadır. Bu fark, temelde bölgelerin tarım,ekonomik,endüstri,teknoloji ve iş gücü istihdamları ivmelerinin farklılığından doğmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi de bu ivmenin alt bölümünde kalmış ve kalkınmışlık düzeyi alt seviyelerde seyreden bölgelerimizin başında gelmektedir. Turizm yer altı ve yerüstü kaynaklarının bakımından yeterli miktarda potansiyeli olmasına rağmen devletin istenilen ölçüde ilgi göstermemesinden dolayı bölge gelişmişlik düzeyi bakımından istenilen seviyelere ulaşamamıştır.

Bu eksikliği gidermek için devlet Güneydoğu Anadolu Projesi kısaca G.A.P projesini uygulamaya koymuş ve uygulamaya konulan bölgesel kalkınma planlarının en iddialerindedir. Projenin devreye girmesi ile bölge canlanacağı gibi ülkemizi 21.YY'la taşıyacak geniş tabanlı bir projedir.

Böylesi dehasal bir proje ekonomik ve sosyal sonuçları bakımından yöreye fayda sağlayacaktır. Proje bölge insanına vasıf kazandırma yanın da istihdam sorununu çözüme katkıda bulunacaktır.

Yer altı ve yerüstü kaynakları zenginlikleri ve mevcut altyapısına rağmen bölge ekonomik bakımdan bir gelişme kaydedememiştir. Ekonomik açıdan bu geri kalmışlık bölge için sorun yumağı haline gelmiştir. Bu sorunların çözümü için alternatif çözümler üretmek gerekmektedir. Tabiki GAP projesi bu çözüm önerilerin başında gelmesi ile yeni çözümler getirilmesi gerektiği aşikardır.

Bu aşamada ekonomik formların paraleli olan Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ekonomik yapısı tezimizin konusunu oluşturmaktadır.

Bu vesile ile tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen sayın Hocam Prof.Dr. Zeki SEZER ve tezin oluşturulmasında yardımlarını esirgemeyen dostlarıma teşekkürlerimi borç bilir;

Saygılarımı sunarım

Süleyman KAYA

ABSTRACT

The difference off interregional depends one regions development more than the other. This difference originates from the region's agriculture, economi, industry technology and employing off workforces acceleration.

Güneydoğu Anadolu region was under this acceleration and is the top region off undeveloping regions.

Although having enough potential off tourism and subsurface sources,development level has not reach required level, because government didn't pay more attention.

Government has applied Güneydoğu Anadolu Proje which is the most pretentious development project, in orderto remove this deficiency.

When the project starts conomy becomes active and this will take our Country to 21.centry . this projectalso will make personal quality and solve the unemployment problem.

Although having both subsurface and surface sources,this regions hesn't reachet a economical developmet.So This stage made lots off problems. In order to solve problems alternative solutions are needed.

GAP is on the top list off thes solutions. On this stage the economic structure off GAP is theme off my thesis.

My thanks go to Prof.Dr. Zeki SEZER both off whom read the thesis and made many useful suggestions. And I am equalli grateful to my friends for their continued quidance and help.

Süleyman KAYA

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından.....*Maliye ve Ekonomi*.....

.....
Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : *Prof. Dr. Zeki Başoğlu Zeki Başoğlu*

Üye : *Doç. Dr. Selim İsmailoğlu Selim İsmailoğlu*

Üye : *Doç. Dr. Ahmet Gürbüz (durusuz görüş)*

Üye :

Üye :

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarn.

...../...../.....

Prof. Dr. A. Baki TURAN
Enstitü Müdürü
A. Baki TURAN

ÖNSÖZ

Güneydoğu Anadolu Projesi yurdumuzu 9 tarım bölgesinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi içinde Antitorosların oluşturduğu yayın güneyinde, Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kesimleri ile bunların arasında uzanan eski Mezopotamya ovalarının yukarı kısımlarını kapsamaktadır. Toplam alanı 74,000 km² olan bu alan içinde Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Siirt illeri yer almaktadır.

Cumhuriyet döneminin en büyük yatırımlarından biri olarak kabul edilen GAP, bağımsız bir proje olmayıp bölgede tasarlanan sulama ve enerji amaçlı 13 adet projeden oluşmaktadır. Önceleri aşağı Fırat projesinin etütleri ile başlayan çalışmalar, Fırat havzasının diğer projeler ve Dicle havzasının de eklenmesi ile bölgesel bir niteliğe kavuşmuştur. Enerji üretimi ve sulama amaçları yanında bir çok sektörü de sürükleyici özelliğe sahip olduğundan bu projeler demetine GAP adı verilmiştir.

Bölgenin toprak kaynakları 2 milyon hektarı bulmakta olup GAP'ın tamamlanması ile 30 yılda yaklaşık 1,800,000 ha. alan Fırat Dicle nehirleri ve yer altı suyu kaynaklarından faydalanılarak. Sulu tarıma açılacaktır bu değer kamu eli ile bu güne kadar Türkiye'de gerçekleştirilen sulama alanlarından 300 bin ha. fazladır.

Bölgenin sahip olduğu toprak, su ve iklim koşulları yılda 2-3 ürün alınmasına elverişli bulunmakta ileri sulama ve tarım teknolojilerinin uygulanması ile tarımsal üretim değerinin günümüze kıyasla 4-5 misli artırılması mümkün görülmektedir.

Kuşkusuz bu 4 projenin gerçekleşmesi ile ekonomik ve sosyal yaşam koşulları da büyük ölçüde değişecektir. Bu değişimin teknik sorunların çözülmesinden daha güç sorunları da beraberinde getireceği şimdiden söyleyebiliriz doğacak sorunların çözümünü kendi doğal akışına bırakmak bunların daha da ağırlaşmasından başka bir sonuç vermez. Onun için daha şimdiden eğer geç kalmadıysak, yaşam koşullarını iyileştirecek yönde önlemler üzerine düşünmek gerekir.

Kaldı ki, ülkemizde bu deneyimler yaşanmıştır. Geçmişte geniş sulama projeleri, hiçbir ekonomik enlem alınmadan yürürlüğe konmuştur. Böylece bu yörelerde bir kesim devlet yatırımlarının değer ve verim artışından karşılıksız yararlanırken, öbür kesim bu zenginleşmeyi gıptıyla seyretmekle yetinmek zorunda kalmıştır. Şimdi ülkenin bu en büyük sulama projesini gerçekleştirirken geniş deneyimlerden ders almak gerekir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi çift ailelerin %53'nün toprağın ancak %8'ine sahip olduğu toprağın % 51'inin ise ailelerin yalnızca %7'sinin mülkiyetinde bulunduğu belirtilmektedir. Bu

durumda mülkiyet dağılımında bir düzenleme yapılmadan sulamanın getireceği nimetlerden herkesin aynı oranda yararlanmayacağı açıktır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Önsöz.....	I
Abstract.....	II
Tutanak	III
Özet	IV
Kısaltmalar.....	1
Giriş.....	2

BÖLÜM I

1-Bölgesel Dengesizlik.....	5
1-1-Bölgesel Dengesizliğin.....	5
1-2-Bölgesel Dengesizlik Kavramının Tanımı.....	6

BÖLÜM II

1-Bölgesel Kalkınma Politikası.....	7
1-1-Bölgesel Kalkınma.....	7
1-2-Bölgesel Kalkınma Amaçları.....	8
1-2-1-Sosyal Faya İlkesi.....	8
1-2-2-Nüfusun Ülkede Rasyonel Dağılımı.....	9
1-2-3-Geri Kalmış Bölgelerin Kalkındırılması.....	9
1-2-4-Halkın Kalkınma Politikası.....	10
1-3-Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi.....	11
1-3-1-Altyapı Yatırımları.....	11
1-3-2-Altyapı Yatırımların Türleri.....	11
1-3-3-Ekonomik Gelişmelerde Rol Oynayan Etkenler.....	11

2-Türkiye de Bölgesel Dengesizliğe İlişkin Çalışmalar

Nezinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi12

BÖLÜM III

1- Güneydoğu Anadolu Projesi.....	13
1-1-Bölgenin Genel Coğrafi Özellikleri.....	13
1-2-Bölgenin Bölümleri.....	16
1-2-1-Dicle Bölümü.....	16
1-2-2-Orta Fırat Bölümü.....	17
1-3-Bölgenin Türkiye Ekonomisindeki Yeri.....	29
1-4-Bölgenin Türkiye Turizmindeki Yeri.....	20
1-5-Eğitim.....	20
1-6-Sağlık.....	22
17-Ulaşım ve Haberleşme.....	24
1-8-Kentleşme.....	26
1-9-Hayvancılıkta Mevcut Koşullar.....	27
1-10-Ormanlıkta Mevcut Koşullar.....	28
1-11-Balıkçılıkta Mevcut Koşullar.....	29
1-12-Tarımsal Kalkınma Amaçları.....	29
1-13-Sanayi.....	29
1-14-İmalat Sanayi.....	30
1-15-Madencilik ve Mevcut Koşullar.....	33
1-16-Turizmde Mevcut Koşullar.....	34
1-17-Sanayi Kalkınmanın Amaçları.....	35
1-18-Ticaret-Hizmet.....	35
1-19-Gelir Durumu.....	37
1-20-İstihdam.....	37
2-GAP'ın Alt Projeleri.....	37
2-1-Aşağı Fırat Projesi.....	37
2-1-1-Atatürk Barajı ve Hidroelektrik Santrali.....	37
2-1-2-Şanlıurfa Tüneli.....	38
2-1-3-Şanlıurfa Hidroelektrik Santrali.....	38

2-1-4-Şanlıurfa Harran Ovası Sulaması.....	39
2-1-5-Mardin-Ceylanpınar Ovaları Sulanması.....	39
2-1-6-Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması.....	39
2-1-7-Bozova Pompaj Sulaması.....	39
2-2-Karakaya Projesi.....	40
2-3-Sınır Fırat Projesi.....	40
2-3-1-Karakamış Barajı ve Hidroelektrik Santrali.....	40
2-4-Suruç-Baziki Projesi.....	40
2-5-Adıyaman-Kahta Projesi.....	41
2-6-Adıyaman-Göksu-Araban Projesi.....	41
2-7-Gaziantep Projesi.....	41
2-8-Dicle-Kralkızı Projesi.....	42
2-8-1-Kralkızı Barajı ve Hidroelektrik Santrali.....	42
2-8-2-Dicle Barajı ve Hidroelektrik Santrali.....	42
2-9-Batman Projesi.....	42
2-10-Batman-Silvan Projesi.....	43
2-11-Garzan Projesi.....	43
2-12-İlisu Projesi.....	43
2-13-Cizre Projesi.....	44

BÖLÜM IV

1-GAP Projesi İçeriği ve Genel Karakterliği.....	44
1-1-Fırat Nehri.....	45
1-2-Dicle Nehri.....	45
2-GAP'ın Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları.....	48
2-1-GAP'ta Beklenen Sonuçlar ve Bölgesel Kalkınmada	
Stratejik Hedef.....	49
2-2-GAP Bölgesel Kalkınma Stratejik Hedefleri.....	49
2-3-Stratejik Hedeflere Nazaran Değişik Kesimlerin	
Menfaatleri.....	50
2-4-Yatırım ve Yer Seçimi.....	51

2-5-Her miktarda Teşvikin Teorik yetersizliği ve	
Bir Fasit Daire.....	52
2-5-1-Ulaştırma.....	52
2-5-2-Finansman.....	52
2-5-3-İş Gücü Arz.....	52
2-5-4-Risk Faktörleri.....	52
2-6-Fasit Direnin Kırılması.....	53
3-GAP Bölgesinde Endüstriyel Kalkınmada	
Maden Kaynaklarının Önemi.....	55
3-1-Bölgede Madencilik Tarihi Bugünkü Durumu.....	55
3-1-1-Petrol Üretimi.....	56
3-1-2-Bakır Üretimi.....	56
3-1-3-Fosfat Üretimi.....	57
3-1-4-Asfalt Üretimi.....	57
3-1-5-Taş Kömürü Üretimi.....	58
3-1-6-Bölgede Bilinen Başlıca Maden Çeşitleri ve Rezervleri.....	58
4-Bölgenin Maden Rezervleri ve Gelecekteki Potansiyeli.....	61
5- Madencilik Dayalı Sanayinin Gelişimi.....	62
6-Madencilik Endüstrisinin Gelişmesi ve Finansmanı	
Üzerine Öneriler.....	65
7-Güneydoğu Anadolu Projesinin Tarımsal Ekonomik Durumu.....	66
7-1-Nüfus.....	66
7-2- Ekonomik Durum.....	66
7-3- Tarımsal Ekonomi.....	67
7-3-1- Mülkiyet Durumu.....	67
7-3-2- İşletme Tipleri.....	67
8-Tarımsal Ekonomik Yapı.....	68
9-Nüfus ve İş Gücü.....	68
10-Arazinin Bölünüşü.....	71
11- Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Biçimi.....	71
11-1- İşletme Büyüklüğü.....	73
12-Tarımsal Üretim.....	74

13-Tarım Tekniği.....	74
13-1-Tarımsal Üretim Deseni.....	75
14-Sulamayla Gerçekleşecek Gelişmelerle İlgili Öneriler.....	78
15-Proje Alanının Tanıtımı.....	81
15-1-GAP Alanının Yeri ve Doğal Yapısı.....	81
15-2-Güneydoğu Anadolu Bölgesi Orman Bölgesi.....	82
15-3- GAP' Da Ormancılığın Önemi.....	84
16-GAP Bölgesinde Ormancılık Hizmetleri.....	85
16-1-Bölge Ormanlarında ve Ormancılığından	
Beklenen Görevler.....	85
16-2-GAP'a Ormancılık Hizmeti Olarak Yapılmakta Olan ve	
Yapılması Gereken Çalışmalar.....	87
16-2-1-Orman Rejimi İçindeki Sahalarda Ormancılık Hizmetleri.....	87
16-2-2-Enerji Ormanları Tesisi ve Yenilenmesi Çalışmaları.....	87
16-2-3-Ağaçlandırma Çalışmaları.....	87
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	90

KISALTMALAR

GAP	:Güneydoğu Anadolu Projesi
GAB	:Güneydoğu Anadolu Bölgesi
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
STOL	:Short Take Off End Loding
OPR	:Ormancılık Planlama Raporu
GSBH	:Gayri Safi Bölgesel Hasıla
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
TPAO	:Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
KİT	:Kamu İktisadi Teşekkülleri
GSYİH	:Gayri Safi Yıllık İktisadi Hasıla
MTA	:Maden Teknik Arama
TKİ	:Türkiye Kömür İşletmesi
TSK	:Türk Standartları Kurumu
DSİ	:Devlet Su İşleri
DİE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
TTR	:Türkiye Toprak Reformu
SSK	:Sosyal Sigortalar Kurumu
TZDK	:Türkiye Zirai Donatım Kurumu
BKİB	:Başbakanlık Kalkınma İdaresi Başkanlığı
İİBK	:İş ve İşçi Bulma Kurumu
Kwh	:Kilowat Hektar
P2 O5	:Dikükürt Pentaoksit

GİRİŞ

Dünya ekonomisinin yakın tarihi, tam anlamıyla geri kalmış ülkeler ile ileri ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının kapatılması için yapılan müdahalelere sahne olan bir dönemi kapsamaktadır.

Ampirik bulgular, ekonomik ve sosyal kalkınmanın çeşitli ülkeler arasında olduğu gibi, aynı ülke bütünü içinde de farklı hızlarla gerçekleştiğini göstermektedir.

Bölgesel dengesizlik, bir ülkenin çeşitli bölgelerinde görülen her türden eşitsizlik olarak nitelendirilirse, bugün hemen hemen her ülkede az ya da çok, ama mutlaka bölgesel dengesizliğin olduğu görülür.

Bölgesel dengesizlik üzerine yapılan tartışmalara İngiltere, Fransa ve İtalya' da yapılan etüt ve projeler yeni bir güç kazandırmış; II. Dünya Savaşı sonrasında günümüze değin bölgesel denge sorununun gündemden inmesine neden olmuştur.

Ülkemizde ise, 1960'ları takip eden planlı dönemden bu yana kalkınma planlarında bölgesel dengesizlik sorunu üzerine çalışmalar yapılmış fakat bu çalışmaların isteksiz olması, istenilen sonuçların alınmasını engellemiş; bilakis bölgesel dengesizlik sorunu daha da artmıştır.

Uygulanan ve uygulamakta olan bütün bölgesel kalkınma örnekleri, bölgesel kalkınma politikasının uygulanacağı bölgenin ve ülkenin ekonomik yapısına uymak durumunda olduğunu göstermektedir. Zira, sorunlar ve onları çözecek araçlar, kalkınma da yararlanılması mümkün olabilen olanaklar, her ülke için farklı olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin farklı sosyo-ekonomik yapıları nedeniyle kullandıkları kalkınma modelleri de farklıdır. Bununla birlikte, daha ileri bir ekonomik yapıya geçme için kullandıkları yol sanayileşmedir. Sanayileşme sosyo - ekonomik yapıda değişiklikler yaparken, sanayileşmenin belli bölgede yoğunlaşması, bölgesel dengesizliklere neden olmakta ve bir takım sorunlar yaratmaktadır. Hızlı nüfus artışı, kentleşme, sanayi yatırımı ile gelir dağılımının bölgeler arası dengesizliği, gelişmekte olan ülkeler de en belirgin olan göstergeleridir. Sanayi ve ticaretin

kentlerde yoğunlaşması, kır nüfusunun kente göçünü hızlandırmış; bunun sonucu olarak kentle kır arası başlayan ekonomik, sosyal ve kültürel farklılaşma giderek artmış; konut alt yapı yetersizliği, çevre kirliliği gibi yeni sorunlar ortaya çıkma ya başlamıştır.

İşte bölgesel kalkınma, sanayileşmenin belli bölgelerde toplanması sonucu ortaya çıkan bu eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla,geri kalmış bölgelerin sanayileştirilerek ülke içinde adil bir refah dağılımının sağlanmasıdır. Bu temel amacı gerçekleştirmek için uygulanan bölgesel kalkınma politikaları, bölgeler arasındaki eşitsizlik derecesine göre değişmekte olup temel amaç sanayinin yaygınlaştırılmasıdır.

Tüm bunlarla beraber Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ekonomik ve sosyal yapısını incelerken gönül isterdi ki insan oğlunun varoluşundan beri insanlığa hizmet etmiş ve tarihinin her aşamasında var olan bu toprakların bugün hak ettiği yerdeki konumunu anlatmak isterdik. Dünyanın en verimli topraklarından birine sahip olan bölgenin dünya tarım sektöründeki yerini anlatmak isterdik.

Ancak sosyo - ekonomik, politik, kültürel, etnik, siyasi nedenlerden gerekse bölge insanının yapısından kaynaklanan nedenlerden dolayı bölge çok geri kalmış durumdadır. Bölgede yaşanan terör olayları nedeni ne olursa olsun bölgeye yapılması gereken yatırımları engellemiş bu nedenle sanayileşememiştir. Can güvenliği nedeniyle ve ekonomik sebeplerden dolayı bölge insanı bölgeyi terk etmek zorunda kalmış olduğundan tarım yapılamamıştır. Çünkü yerleşik insan kalmamıştır. Aynı şekilde vaki nedenlerden dolayı eğitim ve sağlık alanında yapılması gereken yatırımlar yapılmadığından bölge kültürel ve sosyal olarak ta gelişmemiş ve sağlıklı bir nesil yetişmeye başlamıştır.

Tüm bu mevcut durumlarla beraber, son yıllarda hayata geçirilen Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bölge için bir ışık olmuştur. Güneydoğu Anadolu Projesi; tarım ağırlıklı durağan bir yapı sergileyen Güneydoğu Anadolu Bölgesinin, sosyo - ekonomik yapısına ivme kazandırabilecek ve sanayileşmeyi uyararak tarım toplumundan sanayi toplumuna dönüşmesine olanak sağlayacak potansiyel sergilemektedir. Bu potansiyelin harekete geçebilmesi,gelişmiş ülkelerde uygulanan politikaların dikkatle incelenmesini ve ülke-bölge gerçeklerini göz ardı etmeden etkin ve işlevsel bir bölgesel kalkınma politikasına bağlanmasını gerektirmektedir.

Bunun yanında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel açılarından kalkınmasını bir an önce gerçekleştirmek zorunluluğu içindedir.

Bu kapsam çerçevesinde çalışmamızın ilk bölümünü,bölgesel dengesizliğe ayırarak bölgesel dengesizliğin ortaya çıkışı,tanımı ve ekonomik analizi irdelenmiştir.

İkinci bölümde, bölgesel dengesizliği gidermeye yönelik, bölgesel kalkınma politikaları; bölgesel kalkınma; bölgesel kalkınmanın amaçları ve araçları alt başlıklarında irdelenmiştir.

Dördüncü ve son bölümde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kalkınma başlığı altında; Bölgenin kalkınmasında sanayileşmenin önemi; bölgesel kalkınmada sanayileşme süreci ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kalkınma (sanayileşme) stratejisi alt başlıkları ile bölgede kalkınma prestektifi çizilmeye anlaşılmıştır.

Ülkemizin birçok yönünden geri kalmış bir bölgesi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesinin eksikliklerini giderilmesi ve refaha kavuşması ancak, etkin bir biçimde uygulanacak bölgesel kalkınma politikalarına bağlıdır. İşte bu noktadan hareketle, gelişmiş ülkeler de uygulanan bu tür politikalar ışığında;Güneydoğu Anadolu Bölgesi' ne yönelik bir takım tedbir ve uygulamaların gerçekleştirilmesi gerektiğine inanarak, ve önerileri bölümünde bir dizi politika önerileri sunulmuş, çalışmamız tamamlanmıştır.

Süleyman KAYA

BÖLÜM I

1-Bölgesel Dengesizlik

Ekonomik gelişmenin özellikle sanayileşmenin dünya bütününde zaman ve mekan yönünden farklılık gösterdiği bilinen ve görülen bir gerçektir. Ülkeler arasındaki görülen gelişmişlik düzeyi farklılıkları hemen her ülkenin coğrafya sınırları içinde bölgeler itibarı ile de ortaya çıkmaktadır. Kimi iktisatçılar ulusal kaynakların dağılımına devlet müdahalesinin olmadığı ülkelerde mekana göre gelişmenin dengesizlik göstermesini büyümenin genel ve olağan koşulu saymaktadır.

Sanayileşme sürecinin ilk aşamasında, endüstriyel faaliyetlerin belli bir bölgede toplanması başlangıçta sermayenin etkin kullanımına yol açmakta ise de, bu süreç belli bir aşamadan sonra dışsal zararlar nedeniyle tersine işlemektedir. Makro ve Mikro düzeyde sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmaktadır.

1-1-Bölgesel Dengesizliğin Ortaya Çıkışı

Ekonomik ve sosyal kalkınma sorunlarının ve planlı çalışmaların önem kazanmaya başladığı II. Dünya Savaşı'nda sonra bölgeler arası dengesizlikler bazı bilim adamlarınca ele alınmış; nedenleri,

oluşumları ve giderilme çareleri üzerinde durulmuştur. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın milletlerarası ve bölgeler arası dengesizliklere çeşitli yayınlarında geniş yer ayrıldığı görülmektedir.

Ancak bölgelerin Beşeri ve coğrafi yapılarında görülen dengesiz görüntü halkın sosyo-kültürel yaşayışına yansımaktadır. Günümüzde de bariz örneklerini gördüğümüz kültürel farklılıkların sebebi,coğrafi dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Yunanistan, Venezüella, İtalya, Brezilya ve İspanya gibi kapitalist ülkeler; Sovyet Rusya ; Polonya ve diğer bazı sosyalist ülkelerdeki bölgesel dengesizlikleri azaltmak için çeşitli önlem lere başvurulmaktadır. Bilinmelidir ki kalkınma modellerinin bütün toplumlar için tek düzellik toplumsal yapılanmalarında da görülmektedir.

1-2-Bölgesel Dengesizlik Kavramının Tanımı

Yeryüzünde çeşitli ülkeler arasında nasıl gelişme farkları varsa; bir ülke içindeki çeşitli bölgeler arasında da coğrafi,ekonomik,sosyal ve kültürel bakımından az veya çok farklılıklar vardır. Bu eşitsizliklere bölgeler arası dengesizlik dendiği gibi bölgeler arası gelir eşitsizliği ya da bölgeler arası farklılıklarda dendiği görülmektedir.

Gelişme sürecinin her aşamasında ülkelerde var olmakla beraber bölgeler arası dengesizlikler, özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin ayrıca temel özelliklerden bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin den bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerinkinden farklı gelişmekte olan ülkelerdeki bölgesel dengesizliklerin artma ve büyüme eğilimin de oldukları gözlenmiştir.

Ekonomik alanda başlayan bir gelişme, bir çok engellerden dolayı çeşitli engellerden ve bölgelerden farklı farklı hızla ilerler. Doğal kaynakların verdiği olanaklar çeşitli bölgelerde farklı olduğuna göre, gelişme hızlarının da farklı olması ekonomik bakımında rasyoneldir. Bazen büyüme hızları arasındaki farklar değişik sosyolojik yapılardan; oturmuş kurumların kişilerin davranış ve zihniyetlerin başlangıçta farklı olmasından da ileri gelmektedir. Her iki durumda da üretimdeki artışlar,ekonomik bakımından bölgeler arası üstünlüklere dayanmaktadır görüşünü ortaya koymaktadır. Bazı durumlarda bu görüş geçerliliğini kaybetmektedir. Çünkü bölgeler arası farklılığı savunduğumuza göre yer altı yerüstü zenginlikleri yerel farklılıklar göstermektedir. Ama bir bölgenin yer altı zenginliğinde gösterdiği farklılık kendini başka bir bölgede yerüstü zengini olarak kendini başka bir farklılık olarak ortaya koymaktadır.

BÖLÜM II

1-Bölgesel Kalkınma Politikası

Bölgeler arası genellikle kalkınma politikası son yıllarda İktisat literatüründe ve politikasında artan bir ilgi çekmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde bu meselenin ele alınışı daha çok bölgeler arası gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltmak; fazla gelişmiş sanayi bölgelerinin yarattığı firma dışı zararları ve kaynak savurganlığını azaltmak amaçlarına yönelmiştir. Az gelişmiş ülkelerde ise sorun daha çok kalkınmanın başlayıp yayılacağı stratejik noktaların belirlenmesi ve bu noktalarda stratejik kamu yatırımlarının yapılmasıdır.

1-1-Bölgesel Kalkınma

Böyle bir politika, geri kalmış ülkelerin veya bölgelerin kalkınmasının hızlanması, ülke içindeki toplumsal huzurun süreklilik kazanması ve ekonominin dengeli bir gelişme göstermesi bakımından zorunlu görülmektedir.

Bölge kalkınması ile ülke kalkınması arasında yakın bir ilişki görülmektedir. Bir ülkeyi oluşturan bölgelerin kalkınması demek o ülkenin kalkınması demektir. Bu bakımdan uzun vade de çözüme ulaştırılacak fakat tedbirlerini bugünde ele alabilecek tarzda bölge gelişmesine yaklaşmak uygun bir politika sayılabilir. Ülke gelişmesi için özel inme modeli yani ülkeyi meydana getiren bölgesel formlarla daha fazla ilgilenmek hizmet atağını yerel bölgelere götürmek gerek ve şarttır.

1-2-Bölgesel Kalkınma Amaçları

Bölgesel kalkınmanın amacının ne olacağı çeşitli kesimlerce değişik şekillerde ifade edilmiştir: Bölgesel dengesizliğin azaltılması; her türlü kaynağın, ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun bölgelerarasında uyumlu dağılımının kolaylaştırılması; bölgenin değerlendirilişi; bölgenin değerlendirilmesi-düzenlenmesi; gelişmenin ülkeye yayılması; bölgesel gelişme; bölgesel ekonomilerin entegrasyonu; bölgelerde sağlıklı büyümenin teşviki; endüstrinin uygun dağılımının sağlanması; bölgesel denge; ulusal ekonomik gelişmeden adil bir payın daha az verimli yörelere yöneltilmesi.

Uygulamada geri kalmış bölgelerin kalkınması ile ilgili politikalar, ülkeden ülkeye bölgeler arasındaki eşitsizlik derecesine göre değişmektedir.

Bölgesel kalkınmanın amaçları hakkında değişik görüşler bulunmasına rağmen,biz burada, bu amaçları dört ana başlık etrafında toplamaya çalışarak inceleyeceğiz.

1-2-1- Sosyal Fayda İlkesi

Bilindiği üzere, kıt üretim kaynaklarının alternatif kullanım alanları arasında dağılım kararı verilirken, özel yararlar, toplum yararı bir biri ile pek pekişmez. Özel sektör kısa vadede verimli ve karlı faaliyetlere yönelirken sektör yararının koşulları en müsait olan yöreleri de seçer. Dolayısıyla özel sektörün hem uzun dönemde verimli olabilen alt yapı yatırımlarına yönelmemesi hem de geri kalmış bölgelere gitmemesi olağandır. Öyle ise bu görev devlet otoritesini devletten alan kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilecektir. Bölgesel kalkınma politikasının ilk ilkesi geri kalmış yörelerde kısa sürede ekonomik olmazsa da, sosyal kararlılığı yüksek ve ancak uzun süre ekonomik olabilen yatırımların devletçe yapılmasıdır. Çünkü günümüzde modern devlet anlayışı değişmiş olup, toplum refahının artırılması ve ulusal ekonomi açısından sosyal yararın özel yarara tercih edilmesi en önemli amaç haline gelmiştir.

Şu halde devlet,geri kalmış bölgelere hem altyapı çalışmalarını ,hem de bu bölgelere dinamizm sağlayacak yatırımları bizzat yapmalıdır. Devletin geri kalmış yörelere bu ilk 'e çerçevesinde müdahalesi olmadan, bölgesel kalkınma politikasında söz etmek olanaksızdır. Devlet geri

kalmış bölgelerin kalkınması için, yalnızca yatırımları özen dirici önlemler almakla yetinmemeli, kamusal kuruluşlar aracılığıyla dolaysız müdahale bulunmalıdır.

1-2-2 Nüfusun Ülkede Rasyonel Dağılımı

Gelişme sürecine girmiş bölgeler, öteki bölgeler üzerinde gelişmeyi durdurucu etkiler diye ifade edilen bir takım olumsuz etkilerde de bulunmaktadır ki, bunlardan bir tanesi az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru yönelen göç hareketleridir. Böylesi göçler bir yandan yoğun nüfuslu bölgelerin,(kalkınma kutuplarının bulunduğu bölgeler) öte yandan nüfus yoğunluğu az bölgelerin daha belirgin şekilde ortaya çıkma sınına sağlamaktadır.

Bilindiği üzere,yoğun bölgelerin başlangıçta bir takım avantajlar karşın nüfusu belli bir eşiği aşan kentler de bir takım sakıncalar oluşmaktadır. Bir yandan demografik biri kimin sakıncaları,öte yandan az yoğun nüfuslu bölgelerin karşılaştığı sorunlar nüfusun ülkede rasyonel dağılımı amacının gerçekleştirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bununla birlikte, bu amacın gerçekleştirilmesi, ne bir ülkenin tüm yüzeyine o ülkenin nüfusunun eşit şekilde dağıtılması, nede bölgeler arasındaki her türlü nüfus hareketlerinin ortadan kaldırılması anlamını taşımaktadır. Bu amaç, daha çok nüfusunu sürekli olarak yitiren geri kalmış ve giderek gerileyen bölgelerde, kalkınmaya müsait bazı noktaları yani merkezleri seçerek, yatırım çabalarını buralarda yoğunlaştırmak ve böylece gelişmekte olan bölgelere doğru göçü durdurmaktadır.

1-2-3- Geri Kalmış Bölgelerin Kalkındırılması

Bölgesel dengesizliği ortadan kaldırmak yada hafifletmek için bölgesel kalkınma amaçlarından biri de geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarının sağlanması olmalıdır. Bunu gerçekleştirirken yanıtlanması gereken ilk soru;kalkınmasına karar verilen bölge ile ülke kalkınması arasındaki ilişkilerin ölçüsüdür. Acaba kalkındırılması düşünülen bölge ya da bölgeler ülkenin bütününden ayrı olarak mı ele alınmalıdır. yoksa, ulusal kalkınma politikasının içinde mi düşünülmelidir? Açıktır ki bölgesel kalkınma politikası, ulusal kalkınma politikasınca saptanan amaçlara erişmeyi planlamalıdır. Her bölge ulusal kalkınma politikasının amaçlarını göz önünde

tutmadan kendi kendine saptadığı amaçlara ulaşmaya çalışırsa, ikisi arasında bir ayrılık olacak, bu ise çoğu kez kaynakların irrasyonel kullanımına yol açacaktır.

Bölgesel kalkınma politikasının amaçları ulusal yararı zarara uğratmayacak bir biçimde, ülkesinin bütününe kalkınmasını esas almalıdır. Ama şu da bariz bir örnektir ki Güneydoğudaki terör olaylarının yol açtığı yara bölge kalkınmasını olumsuz etkilemiş olup bir nispet bölge kalkınma yönünde üvey evlat durumuna düşmüştür. Burada ulusal yararı zedelememesi gereken durum düşünüldüğünde uygulanan politika terörün kökünü kazımak olgusu düşünüldüğünden özellikle bölgenin ana damarlarının olan GAP projesi bir kenara itilmiş ve bölgede yapılması düşünülen yada gereken projeler sümen altı edilmiştir. Göz önünde tutulması gereken ana etmen ulusal yarar için bölge sel yarar, bölgesel yarar Çin ulusal yarar hem fikir düşüncesi bir kenarda saklı tutulmuş tur. Görüldüğü üzere ekonomi ve sosyal kalkınma yönünde terör bölgede büyük bir gedik açmıştır. Yukarıda sorulan soruda önce üzerinde durmamız gereken husus terör hangi kapı yüzünden bu bölgenin gelişmişliği ile diğer bölgelerin gelişmişliği ile paralellik bir tarafa tam anlamı ile ters bir eğilim göstermektedir. Onun içindir ki bu bölgenin kalkınmışlık düzeyinin diğer bölgeler ile aynı seviyede seyredeceği zamana kadar diğer bölgeler ile ayrı tutulmasında yarar vardır.

1-2-4- Halkın Kalkınma Politikası

Bölgesel kalkınmayı sağlayacak kalkınma kutbunun başarılı bir şekilde yaratılması, ancak yöre halkının politikada söz sahibi olması ile yani ekonomik ve sosyal ortamı etkin beraberlikleri ile gerçekleşebilir. Halk programlara katılmadığı sürece programlar halktan kopmuş bir yönetim eseri olacak ve başarı rastlantılara kalacaktır. Katılma değimi ile geniş anlamda, devlet memurları da dahil olmak üzere, atama ile görev başına getirilen tüm memurlardan ayrı olarak, bölge halkına mensup fertlerin bölgesel kalkınma faaliyetlerine, karar veya uygulama sahasında, fiilen yada danışman olarak katılmaları kast edilmektedir.

Halkın yöneteme katılımı ile yapılan planlar daha insancıl olmakta, gelişmelerin iyi yönleri üzerinde daha çok durmakta ve bunun devamı için bir nevi baskı yapılabilmekte, yönetim mekanizması daha duyarlı hale gelebilmektedir.

Bölge halkı, bölgesel kalkınma politikasının hazırlanması ve hazırlanmasına, ticaret odaları, belediye meclisi bölgesel, kalkınma komisyonu, kalkınmayı düzenleme özel komiteleri gibi geleneksel yada yeni kuruluşlar aracılığıyla bizzat katıla bileceği gibi, yetkililerin seçiminde söz sahibi olarak, dolaylı olarak da katıla bilirler.

Bölgelerde, sosyal ve ekonomik programların uygulanması sırasında halkın programlara gerekli ilgiyi göstermesi ve yapılmak istenen veya ulaşılmak istenen hedeflerde istenen verimleri almak için tek vücut katılım ilkesini yürürlüğe koymamız gerekir. Yapılmak istenenler tamamı ile toplumsal refah için olduğu için toplum olarak kendi katılımcılığımızı göstermemiz gerekir.

1-3-Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi.

Devlet nispi olarak geri kalmış bölgeye, o bölgeden elrettiği kamu gelirlerinden daha fazla bir harcama yaparak, söz konusu bölgeye ilave bir satın alma gücü kanalına edebilir. Böylece her bölgede, kanalıne edilen satın alma gücü nedeniyle bir harcama yapılacak ve canlanma başlayacak, hem de yapılan kamu yatırımları ile bölgenin yapılan kamu yatırımları ile bölgenin üretim kapasitesi artırılacak yada eksik olan alt yapısı tamamlanarak, bölge işletmeleri için daha cazip hale gelecektir. Burda bölgesel kalkınma için gerekli kamu yatırımları başlığı altında geri kalmış bölgede eksik olan alt yapı yatırımlarından söz etmeden önce, üretken kamu yatırımlarından bahsetmek gerekmektedir.

Hiçbir ekonomik faaliyetin bulunmadığı az gelişmiş bölgelerde sanayileşmenin başlatılması için, devletin öncelikle gitmesi kaçınılmaz zorunluluktur.

1-3-1- Altyapı Yatırımları

Alt yapı yatırımlarını diğer yatırım türlerinden ayıran bazı özellikler vardır. İlk özellikler, altyapı yatırımlarının verimliliğinin ölçülmesinde görülen güçlülüdür. Çok uzun vade de çok verimli olan bu yatırımların üretken sektör yatırımlarından ayıran en önemli fark da budur.

İkinci özellik olarak, bu yatırımların ekonomik savurganlığını önlemek, ekonomik etkinliği artırmak ve halkı korumak amacıyla, devletçe yapılması yükümlülüğünden bahsetmek mümkündür. Alt yapı yatırımlarının üçüncü özelliği olarak sağladığı hizmetlerin ithalinin güçlülüğü ve yabancı sermayenin bu alana sokulması ilkesi gerektirebilir.

1-3-2-Altyapı Yatırımların Türleri

Altyapı yatırımlarını, ekonomik gelişmelerde rol oynayan etmenlere ve yatırımların alansal dağılımına göre incelemek mümkündür.

1-3-3- Ekonomik Gelişmelerde Rol Oynayan Etkenler:

1-Mesleki formasyonla ilgili alt yapı yatırımları; bölgenin sosyal ve potansiyel kalitesine bağlı olarak yalnızca işçileri değil, yöneticileri ve hatta girişimcileri içine alan her dereceden mesleki formasyonun ve genel eğilimini kapsamaktadır.

2-Sosyo-kültürel alt yapı yatırımları; eğlence, dinlenme kültür hizmetleri ile sağlık personel ve hizmetleri kapsar.

3-Ekonomik alt yapı yatırımları; haberleşme, enerji ve ulaşım şebekeleri ile ilgili yatırımları kapsar. Bu alt yapı yatırımları kalkınmayı harekete geçiren bir motor olmak tan çok bir çerçevedir.

2-Türkiye de Bölgesel Dengesizliğe İlişkin Çalışmalar Nezrinde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Projesi

Ülkemizde, diğer bölgelerle karşılaştırıldığında nispi olarak en geri kalmış bölgeler olan Doğu Ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin kalkındırılması için bölgesel planlama öteki bölgelerden de öncelikle ele alınması gereken acil bir sorundur. Bu nedenle ilk defa bölgenin sorunlarıyla ilgilenerak merkez bölge ile ilgili çalışmalar başlatılmışsa da 1964 yılından sonra bu çalışmalar ve çabalar, somut şekilde Keban barajı nedeniyle çıkan sorunların çözümüne yönelik bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Baraj gölünün altında kalan arazi köyler ve tesislerle ilgili olarak başlayan çalışmalar yerleşme ve ulaşmaya ilişkin fiziksel sorunlar şekline dönüşmüştür. Bu çalışmaların tümü, imar ve iskan bakanlığı bölge planlama dairesi tarafından yürütülmüştür.

Ne var ki, baraj dolayısıyla ortaya çıkan acil sorunların halli, tüm bölgelerin kalkınması için yapılması gerekli çabaların arka planda kalmasına neden olmuştur. Bu rağmen bölgenin ulusal ekonomi ile bütünleşmesi için uzun vadeli alternatif çözümler araya makro modeller dönemleri de yapılmıştır. Bu yöndeki çalışmalar 1968 yılında tamamlanmış olmasına rağmen uygulama alanına hiçbir şekilde sokulmamıştır.

Öte yandan bölge içinde yapay kalkınma kutbu yaratılması için 1967 yılında Elazığ-Keban kalkınma kutbu projesi hazırlanmışsa da kağıt üzerinde kalmıştır.

Son yıllarda uygulaması başlatılmış olan G.A.P projesi yalnızca ismi zikredilerek geçiştirilip çalışmamızın dört üncü bölümünde tüm yerleri ile geniş biçimde irdelenecektir.

BÖLÜM III

1-Güneydoğu Anadolu Projesi

1-1-Bölgenin Genel Coğrafi Özellikleri

Hem nüfus hem de yüz ölçümü yönünden Türkiye'nin en küçük coğrafi bölgesidir. Yurdumuzun Güneydoğusunda bulunduğu için bu adı almıştır. Batıda Hatay-Kahramanmaraş oluşunun doğusundan başlayarak Türkiye-Irak-Suriye sınır kavşağına kadar devam eder. Güneydoğu Torosların çizmiş olduğu yayın güney etekleri bölgenin güney eteklerini meydana getirir. Güneyde ise Suriye sınırlarında son bulur.

Bölgenin en dikkat çeken özelliği yeryüzü şekillerinin sadeliğidir. Bölge, yüksekliği fazla olmayan plâtolar ve ovalar ile kaplıdır. Ancak bölgenin doğu ve batı yakası yer şekilleri bakımından az da olsa farklı özelliklere sahiptir. Karacadağ volkanik kütlesinin batısında; Şanlıurfa, Gaziantep ve Adıyaman platoları geniş yer tutmaktadır. Bu platolar Fırat ırmağı ve kolları tarafından derin bir şekilde yarılmıştır. Karaca dağ volkanik kütlesinin doğusunda kalan kısım ise daha engebelidir. Bu bölümün güneyinde doğu-batı yönünde uzanan Mardin eşiği yer alır. Yüksekliği 1200-1300 arasında değişen eşik üzerinde bazı sırtlar yükselir.

Doğu Anadolu Bölgesinin doğu yarısının tek akarsuyu Dicle'dir. Bu akarsuyun Toroslar'dan aldığı kollar Diyarbakır havzasında toplanır. Doğu ve batı yönlerini bir birinden ayıran Karacadağ, taze lav akıntılarından oluşan yayvan bir koni biçiminde olup bölgenin en yüksek yeridir. Suriye sınırında Birecik güneyi Altınbaşak Ovası ve Ceylanpınar ise bölgenin en alçak yerleridir. Burada yükselti 500 m altına düşer.

Özellikle bölgenin batısında Akdeniz iklimin genel özellikleri hissedilir. Yazlar sıcak ve kuraktır. Bunun başlıca nedeni, güneyden esen kavurucu ve sıcak rüzgarlardır. Batıdan doğuya gidildikçe ve alçak yerden yüksek yere çıkıldıkça Akdeniz ikliminin etkisi zayıflar, karasal iklim daha da belirginleşir. Bölgede güneyden kuzeye yükseltinin artmasına paralel olarak kışlar daha soğuk yazlar ise az sıcak geçer. Bölgede yağışın çoğu kış aylarında düşer. Yıllık yağışın toplamı 500-600 mm dolaylarındadır. İç Anadolu'ya göre oldukça fazla olan bu yağışa rağmen, bölgede yaz aylarında şiddetli kuraklık yaşanır. Çünkü yaz ayları oldukça sıcaktır. Yurdumuzun en yüksek sıcaklıkları Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman dolaylarında ölçülür. İşte bu yüksek sıcaklıklar, güneyden esen kurak ve kavurucu rüzgarlar şiddetli buharlaşmaya yol açar.

Kış ayları yüksek yerlerde soğuk geçer. Kar yağışı ve don olaylarına da oldukça sık rastlanır. Yükseklerde yaz kış sıcaklıkları arasında büyük farklılıkların bulunması, bize karasal iklimi hatırlatır.

Bölgede platolara gömülmüş akarsulardan faydalanılamıyor. Bölgenin bitki örtüsü yer yer değişiklikler gösterir. En çok bozkırlar görülür. Bozkırlar daha çok, yüksek olmayan yerlerde

yaygındır. Güneydoğu Toroslar'ın eteklerine ve Mardin eşiğine doğru yükseltinin artmasına bağlı olarak meşe ormanlarına rastlanır. Akarsu boylarında söğüt ve kavak ağaçları yetişir.

Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yerleşmenin tarihi Milattan önceki tarihe dayanır. Bölgenin bir kısmı tarihte Yukarı MEZOPOTAMYA olarak adlandırılır. Dünyanın en eski ve illeri bilim kültür merkezleri (Harran Üniversitesi) burada yer almaktaydı.

Bölgenin nüfusu az (1990 nüfus sayımına göre 4.5 milyon) olmasına rağmen nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasına çok yakındır. Çünkü bölgenin alanı küçüktür. Nüfus daha çok batı tarafında toplanmıştır. Bunun başlıca nedeni, iklim ve torak şartlarının burada daha elverişli olmasıdır. Güney doğu Toroslar'ın etekleri ve akarsu boyları, nüfus bakımından oldukça yoğundur. Dicle ve Fırat ile bunlara karışan kolların düzlükler içine gömülerek oluşturduğu geniş vadi tabanları, yerleşmeye elverişlidir. Bu gibi yerlerde sulama ile sebze meyve yetiştirilir.

Bölge ekonomisindeki en büyük gelir, tarım ve hayvancılıktan elde edilir. Tarıma elverişli düzlüklerin bulunması ve ayrıca toprağın verim gücü üretimi arttırmaktadır. Ancak kullukluk nedeni ile genellikle yeteri kadar ürün alınmamaktadır. Çünkü kuraklık bölge tarımı için önemli bir sorun olmaktadır. Özellikle yaz aylarında yağışın olmaması ve aşırı buharlaşma bir çok ürünün yetişmesini engeller. Geniş topraklardan daha fazla ürün elde edebilmek için buraların sulanması gerekir. Böylece nadasa bırakılan topraklar her yıl ekilecek, hatta bir yıl içinde iki defa ürün almak mümkün olabilecektir.

Bölgeden geçen Dicle ve Fırat nehirlerinin su potansiyelinden çok fazla miktarda faydalanılmaktadır. Çünkü bu ırmaklar, çoğu yerde platolara gömülmüş olan derin vadiler içinde akarlar. Yıllardır boş yere akan bu ırmakların yeteri kadar faydalanabilmek için G.A.P olan Güneydoğu Anadolu Projesi hızla sürmektedir. Projenin en büyük ünitesi olan Atatürk barajından elektrik üretimine geçilmiştir. Kara kaya ve deve geçidi barajları ise daha önceden hizmete geçmişti. Aynı proje kapsamında bulunan ve yapımı tamamlanan Şanlıurfa tünelleri, dünyanın en büyük tünelleridir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde doğal şartlar tahıl ekimine ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine elverişlidir. Yurdumuzda mercimek en fazla bu bölgede yetiştirilir. Buğday tarımı her tarafta yaygın olmakla beraber bazı yerlerde pamuk, çeltik ve susam da yetiştirilir. Gaziantep platosunda Antep fıstığı ve zeytin üretimi ve bağcılık oldukça gelişmiştir. Ayrıca son zamanlarda Siirt bölgesinde menengiz (sakız ağaçlarının aşılınması ile Antep fıstığı üretiminde önemli bir gelişme olmuştur.

Bölge topraklarında bozkır alanlarının geniş yer kaplaması, küçük baş hayvan yetiştiriciliğini teşvik etmiştir. Çok sayıda koyun yetiştirilmesi; canlı hayvan, yağ,peynir ve yapağı ticaretini canlandırmıştır. Güneydoğu Toroslar'ın eteğinde ve Mardin eşeği çevresinde kıl keçisi tiftik keçisi yetiştirilmektedir. Bölgede yetiştirilen en önemli yer altı kaynağı petrol dur. 1940 yılından beri bölgenin çeşitli yörelerinden çıkarılan petrol bölgeye önemli bir gelir bırakmaktadır. Son yıllarda 3 milyon ton üretim yapılmaktadır.

Turizm yönünden en önemli yerleri Adıyaman yakınlarındaki Nemrut Dağı ve Batman'daki Hasankeyf önemli yer tutmaktadır.

Bölge nemlilik bakımından Türkiye'nin en fakir bölgesidir.

1-2-BÖLGENİN BÖLÜMLERİ

Güneydoğu Anadolu bölgesi ortada bulunan karaca dağ volkanik kütlesi tarafından iki bölüme ayrılmıştır. Batıda bulunan Orta Fırat Bölümü doğuda bulunan ise Dicle Bölümü adını alır.

1-2-1-DİCLE BÖLÜMÜ

Bölgenin doğu yarısını meydana getirir. Bu bölüm yer şekillerini bakımından sadelik göstermez . başlıca yerşekilleri Diyarbakır havzası, Karacadağ volkanik kütlesi ve Mardin Eşiğidir. Büyük bir çukurluk olan Diyarbakır havzası, bölümün kuzeyinde bulunur. Bu havza kuzeyden ve doğudan Güneydoğu torosları, batıdan karacadağ,güneyden ise Mardin Eşiği tarafından çevrilir. Dicle ırmağı ile bu ırmağın güneyden ve kuzeyden gelen en büyük kolları bu havzada birleşir. Bu havzanın tabanı akarsular parçalayarak ova ve plato arasında bir görünüm kazandırmıştır. Tabanı 500 m yükseklikte

olan bu havza, çevreye doğru 1000 m'ye kadar yükselir. Yıllık 500 mm kadar yağış almasına karşılık,şiddetli yaz sıcaklığıyla görülen buharlaşma nedeniyle havzada yazın etkili bir kuraklık yaşanır. Bu yüzden doğal bitki örtüsü bozkırdır. Çoğunlukla tahıl ekimi yapılır. Ayrıca mercimek, pamuk ve karpuzda yetiştirilir. Havzanın kuzey yamaçlarında , Güneydoğu Toroslara doğru çıktıkça meyve bahçeleri ve üzüm tarlaları yoğunluk kazanır.

En çok küçük baş hayvancılığı gelişmiştir. Paralelinde büyük baş hayvanda yetiştirilir. Hayvancılıkla uğraşan halkın bir bölümü,göçebe olarak yaşar.

Hayvancılık da bölüm halkı için önemli bir gelir kaynağıdır. Tarım alanlarının azlığı ve ilkime bağlı olarak toprak ürünlerinden elde edilen gelirin yetersizliği,halkı hayvancılık yapmaya zorlamıştır. Ayrıca geniş alan kaplayan bozkırların otlak olarak kullanılabilmesi ve hayvancılığı daha çekici duruma getirmiştir. En çok küçük baş hayvan yetiştirilir. Hayvancılıkla uğraşan halkın bir bölümü,göçebe olarak yaşar.

Yer altı zenginliği olarak başta petrol gelir. Petrol, Diyarbakır-Siirt-Batman dolaylarında bulunan petrol yataklarından çıkarılır. Türkiye petrol üretiminin çok büyük bir kısmı elde edilir. Yıllık üretim 3milyon ton dolayında olup,Türkiye ihtiyacının ancak 1/7'sini karşılayabilmektedir. Bölümün Güneydoğu köşesinde Suriye ve Irak sınırları yakınlarında bulunan Cizre ve Silopi çevresinde linyit çıkarılır. Kötü kaliteli bu linyitlerin içinde bol miktarda bulunan kükürtdioksit hava kirliliğine yol açar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki yerleşim merkezlerinde görülen hava kirliliğinin başlıca nedeni,bu tür yakıtlardır.

1-2-2-Orta Fırat Bölümü

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin batı yarısını kaplar. Fırat Irmağının orta çığırını içine aldığı için bu adı almıştır. Bölümün büyük bölümünü Gaziantep-Şanlıurfa platoları kaplar. Güneydoğu Torosları yararak bölüme giren Fırat,geniş platolar alanını ikiye ayırmıştır. Batıda kalan kısmı Gaziantep platosu,doğudaki ise Şanlıurfa plâtosudur. Fırat ve kolları, bu platolara yer yer 200 m gömülmüş olarak akar. platoların güneyinde Suriye sınırlarının ötesinde de devam eden alçak düzlüklerde yer

alır. Bunlar altın başak,Ceylanpınar ve Suruç-Birecik ovalarıdır. Buralarda yoğun tahıl tarımı yapılır. Ovalardan elde edilen ürün miktarları, Atatürk Barajı ve Şanlıurfa Tünelleri'nin tamamlanması ile çok daha fazla olacaktır.

Bölümün doğu yarısında bulunan Şanlıurfa platosu,Karacadağ ırmağı ile Fırat ırmağı arasında yer almıştır. Platonun doğu kesimi karacadağ'dan yayılan lavlarla,batısı ise kireç taşları ile örtülüdür. Yüzeydeki bu bol çatlaklı taşlar ile suyu tabana sızdırdığı için, plato yüzeyinde tarım için su eksikliği görülür.

Fırat ırmağının batısında bulunan Gaziantep platosu,Şanlıurfa platosu kadar büyük değildir. Ortalama yüksekliği 500-1000 m arasında değişir. Yüzeyi genellikle tortul taşlarla kaplıdır. Bölümün orta kesiminde volkanik taşlara da rastlanır.

Orta Fırat bölümünde Akdeniz ikliminin etkisi görülür. Çünkü burası Akdenize yakın olduğu için onun etkisi altındadır. Yazlar sıcak ve kurak geçer kışlar ise yağışlı ve serindir. Batıdan doğuya gidildikçe yağış azalır ve kışlar daha soğuk geçer bunun nedeni Akdenizden uzaklaşmasıdır.

Bölgede doğal bitki örtüsü olarak bozkır alanları yaygındır. Kuzeyde ve yüksek yerlerde ki küçük alanlarda ise ormanlara rastlanır.

Nüfusun çoğu,bölümün batısında bulunan yerleşim merkezlerinde toplanmıştır. Bunların başında Gaziantep gelir. Gaziantep Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ticaret ve endüstri merkezidir. Şehirde dokuma,besin,madeni eşya,çimento,tarım makineleri olmak üzere çeşitli endüstri kuruluşları vardır. Ayrıca üniversitesi ile de çevresinin bir eğitim-kültür merkezi durumundadır.

Akdeniz Bölgesini Suriye'ye bağlayan yol üzerinde kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında geçici bir süre Fransızların işgali altında kalan kentin düşmanlara karşı mücadele vererek onu şehirden kovmuştur. Böylece şehrin Antep olan Gaziantep olarak değiştirilmiştir. Bölümün batı kesiminde bulunan diğer yerleşim birimleri; Adıyaman,Kilis,Nizip ve Birecik'tir. Fırat'ın doğusunda bulunan diğer yerleşim birimi olan Şanlıurfa çok eski bir kültür merkezidir.

İstiklal Savaşı'nda, halkın düşmana karşı göstermiş olduğu kahramanlıktan dolayı "Şanlı" ünvanı verilmiştir. Harran,Suruç,Ceylanpınar,Siverek,Viranşehir bölümün diğer yerleşim birimlerindedir.

Bölümde halkın geçim kaynakları tarım ile birlikte hayvancılık tarım ürünleri arasında tahıl başta gelir. Özellikle güneydeki geniş düzlüklerde bol miktarda tahıl üretim, yapılır. Baklagil ve antep fıstığı üretimi de oldukça fazladır. Bunlardan başka bağlar, bahçeler ve zeytinlikler de yaygındır. Ayrıca pamuk, çiltik ve susam da ekilir.

Adıyaman ve Kahta yakınlarında iletilen petrol yatakları bölümün en önemli yer altı kaynaklarıdır.

1-3-Bölgenin Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Bölgenin Türkiye ekonomisine en büyük katkısı petrol olmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi , Türkiye petrol üretiminin tamamına yakınıni sağlar. Yaklaşık 3 milyon ton dolayında petrol üretilir. Irak-Türkiye petrol boru hattı bun bölgeden geçer. Batman'da bulunan petrol rafinerisi hem yöre halkı için önemli bir işyerin hem de ülke ekonomisi, için büyük bir endüstri kuruluşudur. Bölümde çıkartılan petrol ve Batman'daki rafineri kara taşımacılığının canlanmasına katkıda bulunmaktadır.

GAP'ın tamamlanmasından sonra bu potansiyel ortaya çıkacak, Türkiye tarımı ve ekonomisi için çok büyük katkı sağlayacaktır. GAP tamamlandığı zaman Türkiye'nin enerji üretimi önemli ölçüde artacaktır. Sadece Atatürk Barajı'ndan elde edilecek enerji, toplam ülke enerji ihtiyacının 1/6'sını karşılayacaktır. Barajlarda biriken sularla sulanacak arazinin verimi artacak yıldaki ürün elde edilebilecektir. GAP'ın hedefi sadece elektrik üretmek ve sulama suyu biriktirmek değildir. Bölgeyi topyekün kalkındırmaktır. Atatürk barajının hidroelektrik santrallerinin bir kısmı 1992 yılında üretime başlamıştır. Bu da bölge ekonomisi için çok önemlidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye antep fıstığı,mercimek, nohut,tahıl üretiminin önemli kısmını sağlar.

Bölgede çok sayıda küçük ve büyük baş hayvan (özellikle tiftik keçisi) beslenir. Bunlardan bol miktarda hayvan ürünü elde edilir.

1-4- Bölgenin Türkiye Turizmindeki Yeri

Bölgenin ülke turizmine katkısı, tarihi katkıları ile olmalıdır. Adıyaman ili sınırları içinde bulunan Nemrut Dağı üzerinde tarihi ve sanat yönünden çok değerli kanıtlar bulunur. Burayı çoğunlu yabancı olan çok sayıda turist ziyaret eder.

Şanlıurfa, bölgedeki yerleşim merkezlerinin en eskisidir. Burada bulunan "Balıklı Göl " (Halil-ür Rahman Gölü) hal tarafından kutsal sayılırlar. Tarihi Diyarbakır kenti ve surları yabancı turistlerin ilgisini çeker. Bu şehirde ayrıca çok sayıda Türk-İslam eseri bulunmaktadır.

1.5. Eğitim

Kalkınmada ve gelişmede, insan faktörü hiç kuşkusuz en önemli belirleyicidir. Eğitim yolu ile kalkınma gerçeğini artık hiçbir toplum yadsımamaktadır. Bilakis, gelişmiş ülkeler bile bu alandaki yatırımlarını gün geçtikçe artırmaktadır. Bu bakımdan bölgedeki insan kaynağının, kalkınma için eğitim yoluyla en iyi şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Oranı, 1985'de %77'ye yükselirken, bölgede bu oran %55 civarında kalmıştır.

Bölgede daha çok erkek çocuklar okula gönderilmekte olup kızların toplumsal işlevinin ağırlıkla aile ekonomisine katkıda bulunmak için bedenen çalışması ve çocuk yetiştirmekle sınırlı kalması, ayrıca erkeklerin vatani görev nedeniyle buldukları birliklerde okuma-yazma öğrenme olanaklarının olması, erkeklerin okur yazarlık oranının kadınlarınkinden daha yüksek düzeyde olması sonucunu doğurmuştur. Ama 1980'li yıllarda başlatılan okuma-yazma seferberliği sonucunda kızların okullaşma oranı, 1980/81 ile 1986/87 öğretim yılları arasında yılda %10'nun üzerinde artarak ülke genelinde kız öğrencilerin okullaşma oranının %5.8'den %8.4'e çıkarmıştır.

Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı bölgede hep daha yüksek olup 1980/81'de 30'dan 1986/87'de 41'e çıkmış olup bu sayı ülke genelinde sırasıyla 20 ve 31'dir.

Bölgede okullaşma oranı ülke ortalamalarının altındadır. Fakat bu oran, sürekli olarak artmaktadır.

Bölgede çeşitli düzeylerdeki okullarda öğrenim gören öğrencilerin, ülke geneline göre daha hızlı bir artış göstermektedir. Bunun sonucunda, bölgedeki öğrenci sayısının ülke toplumundaki payı bölgenin nüfusuna göre daha hızlı bir şekilde artmaktadır.

Bölgede orta okul ve lise seviyesinde, meslek okulları da vardır. Endüstriyel meslek ortaokullarının 100 öğrencisi olan yalnızca 2 sınıfına karşılık ülke genelinde 46 sınıfta 2400 öğrenci bulunmaktadır (1986/87).

Bölgede lise seviyesinde 17 okul, 193 sınıf ve 5944 meslek okulu öğrencisi olup; ülke genelinde bu rakamlar sırasıyla 342 okul, 5132 sınıf ve 189.349 öğrencidir. Görüleceği üzere, bu eğitim kategorisinde, bölgenin öğrenci payı, önemli ölçüde düşüktür ve kırsal yörelerde tesis sıkıntısı çekilmektedir.

Bölgede 2 üniversiteye (Dicle, Gaziantep) ait 22 fakülte ve yüksek öğrenim kurulu olup bunlardan 7'si öğrenci kabul etmeyen 1988/89 öğretim yılında başlamıştır.

Bölgedeki yaygın eğitim kurumları, kız pratik meslek okulları, özel eğitim merkez ve kursları, okuma yazma kampanyası faaliyetleri ve geçici köy kurslarından oluşmaktadır.

Bölgenin eğitim alanında önemli darboğazları vardır ve halende devam etmektedir. Bunları kısa başlıklarla şöyle sıralayabiliriz:

* 1980-85 yılları arasında okuma-yazma seferberliğinde etkisiyle eğitim düzeyi her ne kadar hızlı bir şekilde yükselmişse de mevcut okur-yazarlık oranı ve eğitim düzeyi özellikle kadınlar için, ülke ortalamasına bölgede daha düşüktür.

* Köy nüfusunun %88'inin (1988) nüfusu 2 binden az olan yerlerde yaşamakta olduğu bölgede ortalama nüfus büyüklüğü 545 kişi olan köyler ve mezraların dağınık yerleşim karakterleri eğitimin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

* Mevcut köy okulları, hem okul binası hemde eğitim araç-gereci bakımından yetersiz durumdadır. Bölgenin geri kalmış kesimlerinde ailelerin ekonomik durumunun kötülüğü yüzünden kitap,defter ve vb. zorunlu eğitim malzemeleri bile bulunmamaktadır.

* 1986-87 öğretim yılında okula devam oranları hala düşük düzeydedir.

1.6.SAĞLIK

Kalkınma çabalarının ana amacı,insanları ve toplumları mutlu ve müreffeh kılmaktır kuşkusuz. Bunun neticesinde insan-toplum mutluluğu bir amaç,kalkınma ise yalnızca bir araçtır. Sonucu,insan ve toplumların mutluluğunu bozacak hiçbir gelişme veya üretim artışı,kalkınma anlamına gelmez,üstelik gelmemelidir de. Bunun ötesinde de kalkınmayı sağlayacak mutlu ve sağlıklı toplumlara gereksinim kaçınılmazlığı,sağlık konusunun önemini apaçık ortaya çıkarmaktadır.

Bölgede sağlık hizmetlerinin yeterli olmadığı ve kırsal alanlarda ise bu olgunun çok fazla hissedildiği açıktır.

Bölgedeki enfeksiyon oranı,ülke ortalamalarının bir hayli üzerindedir. Dizanteri para-tifo,sıtma ve tifo oranları bölgede artmaktadır. Ayrıca sıtmanın Çukurova'dan sonra en yaygın olduğu yer alan bölgenin trahom tehlikesiyle de karşı karşıya olduğu ve GAP Projesi ile de ekolojik dengenin değişmesiyle artacağı olası görünmektedir.

Ülkemizdeki temel sağlık hizmetleri,halka tıbbi bakım sağlanmasına ve sağlıklarının korunmasına yönelik olup,bu kapsamda 3 tip dispanser ve 1 adet sağlık kurumu bulunmaktadır.

İl merkezinde 4 doktor ve 6 sağlık personeli ile 50 bin kişiye hizmet sunan (A1 tipi dispanser)

İlçe merkezinde 2 doktor ve 4 sağlık personeli ile 30 bin kişiye hizmet sunan (D1 tipi dispanser)

1 doktor ve 3 sağlık personeli ile 7-8 bin kişiye hizmet sunan (köy tipi dispanser)

2 bin 2 bin beş yüz kişiye hizmet sunan ve bir ebesi olan(sağlık kurumu)

1987 sonu itibariyle bölgede 250 dispanser,1502 sağlık kurumu ve 340 doktor vardır.

Yukarıdaki kıstaslar ışığında tesis sayısı yeterli görünmekle birlikte, doktor,sağlık personeli ve teçhizat yetersizdir.

1987 yılı itibariyle bölgedeki hastanelerin sayısı 47'dir. Bunlardan 36'sı Devlet hastanesidir.

Ülke genelinde,her 10 bin nüfusa düşen hastane yatak sayısı 1986'da 23.7,1987'de 24.1'dir. Bölge için bu rakam 1987'de 11'dir.

Bölgedeki bu düşük düzeye rağmen,hastane yataklarının kullanılma oranı da düşüktür. Bu durum;personel yetersizliği,yetersiz tıbbi donatım,bölgedeki sağlık tesislerinde sunulan tedavi hizmetlerinin çoğundan nüfusun yeterli derecede haberdar olmayışından kaynaklanmaktadır. Bölgedeki bir çok kişi de daha iyi hizmet bulma amacıyla bölge dışındaki sağlık tesislerine müracaat etmektedirler.

Bölgedeki sindirim sistemi ile ilgili bulaşıcı hastalıkların varlığı büyük ölçüde,kırsal bölgelerdeki sağlık koşullarına,özellikle içme suyunun durumuna bağlıdır.

İçme suyu kaynağı olmayan kırsal yerleşmelerinin sayısı 3.442 olup;bu,toplam kırsal yerleşmelerinin %40.6'sını oluşturmaktadır. Yetersiz su kaynağına sahip olan yerleşmeler de dahil edilirse,bu oran %63.8'e yükselmektedir. Bölgede 1987 yılında kırsal nüfusun %30'unun sağlıklı içme suyu olmadığı tespit edilmiştir.

Bölgedeki 1980 yılında,ailelerde birey sayısı ortalama 7 dolayında iken,ülkede bu oran 5.8'dir. Bölgede ailelerin kalabalık olması doğurganlık oranının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Ülkemizde 1978-82 yıllarında bebek-çocuk ölüm hızı 1000 canlı doğumda 95 iken,bölgede bu oran 105 dolayındadır. Evli ve doğurgan yaştaki kadınların %80'inin geçmişte en az bir veya daha fazla çocuğu ölmüştür.

Bu yüksek ölüm oranı tek boyutlu değil, çok değişkenli bir olaydır ve doğum travmaları, enfeksiyonlar, pnömani, bakım yetersizliği, ulaşım güçlükleri, yanlış inanç ve alışkanlıklar, sağlık hizmetlerinden yararlanamama gibi olgulardan kaynaklanmaktadır.

Bölgede doğumların %80'i evde yapılmaktadır. Bu doğumların yarısını kadın kendi kendine yapmakta, kalan yarısı ise diploması olmayan ebe-anne aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Evliliklerin %86'sı akraba evliliğidir. Yine çocuk ölümlerinin %85'in akraba evliliği yapan annelerde rastlanmıştır.

15-64 yaş dilimindeki kadınlar aile planlaması aracı olarak en çok doğum kontrol hapını bilmektedir. Doğum kontrol hapını kadınların %60'ı tanımamaktadır. Ama bilenlerin de ancak %30'u bu hapi kullanmaktadır.

1.7. Ulaşım ve Haberleşme

Bir ülkenin yaşamında ulaşım ve haberleşmenin çok önemli ekonomik, sosyal ve siyasal işlevleri vardır. Bu durum, bölgeler içinde geçerlidir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, halihazır ulaşım ve haberleşme sistemi ile artacak hareketliliğe cevap vermekten uzaktır. Bu hali ile ekonomik gelişmeleri frenleyecek biçimde dar boğazların oluşması da kaçınılmaz olacaktır.

Bölgenin yolağı 138 km karesi asfalt-stabilize döşeli, 165 km karesi ise kaplamasız ve/veya ham yol olarak ülke yollarının %9'unu meydana getirmektedir. Her iki rakamda ülke ortalamasının üzerindedir.

Bölgenin karayolu trafiğindeki odak noktaların Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin Kızıltepe ile Diyarbakır - Batman ve Silopi'dir.

Gaziantep- Silopi koridoru, Ortadoğu ticaret ve transit trafiğinin en büyük bölümü taşımaktadır. İkinci en ağır trafik talebi Şanlıurfa-Diyarbakır-Silvan karayollarındadır.

Gerek Ortadoğu ülkelerine ihracat, gerekse bölgenin tarım ve sanayi ürünleri bölgedeki ulaşım ağının önemini artırmaktadır. Bölgedeki trafik yaratıcısı olarak 4 büyük merkez görülmekte olup;

–Gerekli hammaddelerin getirilmesinden ve ürünlerin taşınmasından ötürü bir petrol kuruluşu olan Batman petrol tesislerinin Batmanda yarattığı trafik.

–Hizmet ve ticaret faaliyetlerinin ve yeni gelişmekte olan endüstrinin Diyarbakır'da yarattığı trafik .

–Ticari faaliyetlerin yeni gelişmekte olan endüstrinin Mardin'de yarattığı trafik.

–Ticari ve sınai faaliyetlerin Gaziantep'te yarattığı trafiktir.

Bölge, güneyden geçen bir demir yolu ile Suriye ve Irak'a bağlanmıştır. Ülkeyi Ortadoğu ülkelerine bağlayan bir demiryolu Gaziantep'ten sonra Suriye sınırı boyunca düz araziden geçer. Ayrıca bölge,kuzeye doğru uzanan Diyarbakır-Kurtalan demir yolu ile Doğu Anadolu'ya bağlanmıştır.

Demir yolunun yolcu ve yük taşımacılığındaki payı,toplam taşımanın %4'ü ve %10'dur.bu veriler,bölgede demiryolunun rolünün az olduğunu ortaya koymaktadır. Demir yolunu en fazla kullananlar, Batman'daki petrol-kimya rafineri ile demir-çelik dağıtım kuruluşlarıdır.

Bölgede,Gaziantep,Diyarbakır ve Şanlıurfa'da olmak üzere 3 sivil hava alanı mevcut olup; bölge içi hizmet yapılmaktadır. Şanlıurfa'daki STOL(Short take off and landing-kısa mesafede havalanabilen veya iniş yapabilen uçak) tipi havaalanı büyük uçakların iniş-kalkışları için elverişli değildir.

Bölgenin hemen dışında, Mersin ve İskenderun da bölgelerarası ve uluslararası taşımacılıkta kullanılabilecek iki liman vardır.

Son yıllarda telekomünikasyon alanında ülkede büyük yatırımlar yapılmış ve başarılı neticeler elde edilmiştir. Fakat bu gelişmelerden, Güneydoğu Anadolu Bölgesi daha yavaş etkilenmiş, büyük merkezler dışında kalan alanlarda bu daha yoğun hissedilmiştir.

İl ve ilçe merkezleri 1988 sonu itibari ile otomatik santral sistemi ile donatılmış bölge köylerinin büyük kısmına telefon bağlantıları yapılmıştır. 1985 yılında toplam santral kapasitesi 91850 hat iken 1988 sonunda 215.332'ye ulaşmıştır.

1.8. Kentleşme

Birçok alanda olduğu gibi, bölgenin kentlerinde ve kentleşme düzeyinde de gerilik ve çarpıklıklar sürmektedir.

Ülke nüfusu (1965-1985) yılda %2.4 artarken bölgede nüfusun %3 civarında artınması ve yoğun şekilde süren köyden kente göç, kentleri tam anlamıyla birer sorun odağı haline getirmiş kaçak yapılaşma hızla artmıştır. Buna karşı gelişmemiş alt ve üst yapıları kentler; bu gelişmeleri karşılayamamışlar; özellikle bölgedeki yerel yönetimlerin gerek mali kaynak gerekse donanım bakımlarından etkisiz ve yetersiz kalmalarına yol açmışlardır.

Bölgede, nispeten hızlı büyüyen kentsel merkezler, ana ulaşım koridorları içinde yoğunlaşmış durumdadır. İncelenen 20 kentsel merkezin ortalama yoğunluğu, hektar başına 213 kişidir. Bunlar arasında Şanlıurfa-Birecik ve Diyarbakır-Merkez en yüksek, Akçakale-Şanlıurfa ve Siverek-Şanlıurfa ise en düşük nüfus yoğunluğuna sahiptir.

Bölgede 1987 yılında yapılan bir envanter çalışmasında (DPT) 89 belediye merkezinden yalnızca üçünde kanalizasyon bulunduğu ortaya çıkmıştır. Geri kalan ve hiçbir altyapıya sahip olmayan belediyelerin bir kısmında proje veya altyapı inşaa çalışmaları sürdürülmektedir.

Bölgede kentlerdeki konutların %60'ında belediyelerin bağladığı su bağlantısı vardır. Su kayıplarının nedeni tesislerin eskiliği ve bakım yetersizliğidir.

1985 yılında 33 belediye üzerinde yapılan araştırmada, içme suyu şebekesine sahip konutlarda kişi başına günlük kullanılan su miktarı 109 litre olarak hesaplanmış olup, İller bankası standartlarının ancak %60'ına tekabül etmektedir. Yine 33 belediyenin yalnızca birinde kanalizasyon inşaatının tamamlandığı anlaşılmıştır. Buna karşılık hiçbir belediyede, kanalizasyon arıtma tesisi mevcut değildir.

Bölgede geçmiş yillarda bazı kentsel yerleşmeler için çeşitli projeler başlatılmış olup, zamanında uygulama olanağı bulamamış, dolayısıyla uygulamalar devamlı olarak kentsel gelişmelerin gerisinde kalmıştır.

Bölge illerinde, proje planlaması ve uygulanmasına ilişkin birçok yerel yönetim politikaları, yeni kentsel gelişme alanlarına yöneliktir. Kentsel yerleşmelerin merkezi kesimleri çoğunlukla ihmal edilme ve mevcut sistemler aşırı kullanılmış durumdadır. Mali kapasite, bütün kentsel altyapı sistemlerinin yenilenmesini engelleyen bir darboğazdır.

Bölgenin gündeminde yer alan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin gelişme evrelerinde; kent ve kentleşme olgusu, bugünkü yapı ve kurumlarıyla büyük bir baskı oluşturabilecek, sosyo-ekonomik hedefler üzerinde olumsuz etkilere neden olabilecektir.

1.9.Hayvancılıkta Mevcut Koşullar

Bölge halkı geleneksel olarak hayvancılığa yatkın insanlardan oluşmaktadır. Hayvancılık, yüzyıllardır halkın önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Ayrıca bölgede hayvancılık; hayvan ve hayvansal ürünlerin en fazla ihraç edildiği orta doğu ülkelerine yakınlığı nedeniyle de önemli bir yere sahiptir.

Bölgede hayvancılığın gelişmesini engelleyen bir takım etmenler aşağıdaki gibi özetlenebilir.

* Hayvancılığın meraya bağlı olarak yapılması ve esasen düşük olan mera ot veriminin giderek düşmesi.

- * İklim şartları ile göçer hareketlerinin de etken olduğu hayvan hastalıkları.
- * Ağır iklim şartları dolayısıyla hayvancılığın esas olarak koyun ve keçi yetiştiriciliğine dayanması az miktarda sığır ve kumes hayvanı bulunması ve göçebe hayvancılığın önemli boyutlarda sürdürülmesi.
- * Teknik hizmetlerin çiftçilere etkili bir biçimde ulaşmasını engelleyen dağınık yerleşim düzeni.
- * Hayvan yetiştirme bakım, çevre şartları ve mevcut hizmetler konusunda halkın yeterli bilgiye haiz olmaması
- * Düşük nüfus yoğunluğu ve taze süt ile et açısından bölgesel pazarın küçük olması.

1.10. Ormanlıkta Mevcut Koşullar

Bölgenin 72.956 km²'lik toplam yüz ölçümünün 14.933km'si yani %20'si orman ve çalılıklarla kaplıdır. Toprak su arazi kullanım sınıflandırmasına göre ise 1978 yılında gerçek orman alanı yüz ölçümü 604 km² dir.

1986 yılı OPR 479 km² alanın gerçekten koruluk olduğu, toplam orman alanının ise 11.911 km² olarak saptandığı belirtilmiştir. Geri kalan 11.512 km²'lik funda ve çalılıklar kaplı alan ise enerji ormanları olarak sınıflandırılmıştır.

Zaten sınırlı olan orman alanlarının kalitesinin her yıl giderek düştüğü ve yapılan araştırmalarda, enerji ormanlarının %60 ile %90'ının düşük kaliteli olduğu saptanmıştır.

Ormanların yakacak odun elde etmek için izinsiz kesimi ve tarla açma amaçlarıyla mevcut orman ve çalılık alanların kullanımı yönünde baskı orman kaynaklarının veriminin düşmesine neden olmaktadır. Ağaçlandırma faaliyetleri fidan yetersizliği yüzünden kısıtlanmaktadır. Bölgede fidan üretiminde de yeterince bir gelişme sağlanamamıştır.

Mevcut odun ve sınavi kereste ihtiyacının, sırasıyla %47 ve %25'i bölgenin kaynaklarından sağlanabilmektedir.

1.11. Balıkçılıkta Mevcut Koşullar

Bölge 2.235 km uzunluğunda akarsu 6.481 hektar doğal göl alanı ve 37.751 hektar baraj gölüne sahiptir. Bölgenin 1984 yılı balık üretimi 1514 ton ve kişi başına balık üretimi 0,2kg dır. Bu değer bölgeler arasında en düşük değer olup ülke ortalamasının ellide biridir.

Balıkçılık bölge ekonomisinde önemsiz bir yere sahip olup,esas darboğaz tatlı su balıkçılığının geliştirilmesi için yetkili kuruluşların ve güçlü teşebbüslerin bulunmayışıdır.

Balıkçılık faaliyetleri açısından bir diğer darboğazda balık talebinin henüz yeterince oluşmamış olmasıdır. Ayrıca,bölgede büyük göller yoktur ve akarsu balıkçılığı da yaygındır.

1.12. Tarımsal Kalkınma Amaçları

Bölgede tarımsal kalkınma amaçları bitkisel üretim hayvancılık ve balıkçılık birlikte düşünülerek ayrıca bölgenin kalkınma amaçları ve kaynak varlığı temel alınarak şu şekilde tespit edilebilir:

* Kırsal kesimde gelir seviyesini arttırmak: bunu sağlamak için yazlık ve kışık ekim dahil seracılığı,keçi-koyun yetiştiriciliği yanı sıra,büyük baş ve kümes hayvancılığı ve muhtemelen su ürünleri üretimini de kapsayacak şekilde tarımsal üretim faaliyetlerini çeşitlendirme ve tarımsal verimliliği yükseltmek.

* Bölgede kurulacak olan tarım ürünleri işleme sanayilerine yeterli girdi sağlamak.

* Kırsal bölgelerde dışarıya göçü en aza indirmek amacıyla,istihdam olanaklarını arttırmaktır.

İhraç edilebilir ürünleri iç Pazar gereksiniminin üstünde üretmek üzere katkıda bulunmak

1.13. Sanayi

Bölge yatırım bakımından önemli potansiyele haiz bulunmasına rağmen,sanayi alanında da gerek devlet gerekse özel sektör kuruluşları tarafından pek iltifak görmemiş,ayrıca özel sektör girişimciliğini

de Gaziantep dışında yok denecek düzeyde olması yatırımlarda istenilen gelişmenin sağlanmasını olanaksızlaştırmıştır.

Burada sanayi başlığı altında, imalat sanayii, madencilik ve turizmde mevcut koşullar, darboğazlar ve kalkınma amaçları vurgulanacaktır.

1.14. İmalat Sanayi.

Bölgede 1985 yılında toplam 11.378 imalat kuruluşunun 243 tanesi, on veya daha çok işçi istihdam eden büyük işletmelerden oluşmaktadır.

Bölgenin ülke genelinde küçük kuruluşlar toplamındaki payı 1980'de %7.1'den, 1985'te %6'ya düşmüştür.

Bölgenin büyük kuruluşlar toplamındaki payı ise, 1980'de %1.8'den, 1985'de %2.6'ya yükselmiştir.

1985 yılında, tüm imalat kuruluşlarının %50'si, büyük kuruluşların %81.1'i Gaziantep'te bulunmaktadır.

Küçük kuruluşların %32'si tekstil ve giyim sanayiinde %21'i metal ürünlerinde; %19'u yiyecek ve içecek sanayiinde, %15'i ağaç ürünleri ve mobilya sanayiinde faaliyet göstermektedir.

Bölgede imalat sanayiinde toplam istihdam, 76.437 kişidir. İmalat sektöründeki istihdam, bölgedeki toplam iş gücünün %5'ini oluşturmakta ve bu oran aynı sektörün ülke çapındaki %16'lık oranından oldukça düşük düzeyde bulunmaktadır.

1985 yılında bölgedeki imalat sektörünün, ülke çapındaki imalat sektörü katma değerine katkısı yalnızca %1.9; bölgenin

Gayri safi Bölgesel hasılasına(GSBH) katkısı ise %11.7'dir. 1975-85 imalat sanayi katma değeri bölgede %2.8'lik yıllık ortalama büyürken,ülke genelinde imalat katma değerinin yıllık ortalama büyüme hızı ise %5.6'dır.

Bölge illerinden Şanlıurfa,Diyarbakır,Siirt,Adıyaman kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında iken yalnızca Gaziantep ili bu kapsam dışındadır.

Bölge'de imalat sanayii kesiminde görülen en yaygın mülkiyet biçimi,bireysel mülkiyet olup,bunu adi ortaklık izlemektedir. Bölgenin sanayileşmiş ili olan Gaziantep'te bile,şirketleşme eğilimi oldukça düşüktür.

Küçük imalat sanayinin(1980) %90'ı bireysel mülkiyet,%9'u ise adi ortaklık şeklinde;büyük imalat sanayinin(1988)%60'ı bireysel mülkiyet %19'u limited şirket ve %14'ü vadi ortaklık şeklinde gerçekleşmiştir.

Son yıllarda,özellikle Gaziantep'te yurt dışındaki Türk işçilerinin sermayeleri ile genç işletmeciler tarafından kurulan ve 100'den daha az işçi istihdam eden orta büyüklükteki anonim şirketlerin yaygınlaşması ilginç bir gelişmedir.

Bölgede küçük imalat işyerlerinde istihdam;küçük atölyeler ve fabrikalarda bir fiil çalışan mal sahipleri ve ortakları,çırak ve kalfalar gibi bağımlı işçiler,sabit sürekli akitle çalışan mevsimlik işçiler biçiminde tezahür etmektedir.

Büyük imalat işyerlerinde ise, özellikle 20'den çok işçi istihdam eden kuruluşlarda işçiler genellikle iş akdi karşılığında çalıştırılmaktadır. Bu kuruluşlarda ayrıca mevsimlik ve geçici iş gücü de istihdam edilmektedir. İşçiler genellikle sendikalıdırlar, çalışma saatleri belirlidir ve sigortalıdırlar.

Bölgede Gaziantep dışındaki pek gelişmemiş olan girişimciler unsuru sanayileşme önündeki engellerden biridir. Küçük teşebbüslerin çoğunun sahibi, atölyelerden gelmiştir.

Büyük ölçekte olup sabit yatırım gerektiren tekstil,kimya plastik sanayileri ile bazı gıda sanayi dallarında ise girişimciler,genellikle ticari deneşimi olan ve toptan/parakende alım-satım faaliyetleri sonucu sermaye biriktirmiş olan tüccarlardır.

Bölgenin sanayi merkezleri olan Gaziantep'te küçük-orta çapta girişim sahipleri, enerjik becerili ve sorunlara ivedi çağrı bulmakta ve taklit konularında epeyce başarılı olmuş ve olmaktadır. Girişimciler,derin mesleki bilgilere sahip, inisiyatif kullanabilecek yetenekler:üretimde kullanılan makinaların gelişmesinde şaşırtıcı derecede yaratıcıdır.

Bölgede küçük imalat birimlerinin en tipik özelliği, ürünün üretimden yönetim ve pazarlamasına kadar sorumluluğun, mülk sahiplerinin üzerinde yoğunlaşmasıdır.

Bölgede, imalat sanayinde modern makine ve teçhizat kullanımı yalnızca Gaziantep'te yaygındır.

Bölgede imalat için girdiler,esas olarak bölge içinden sağlanmaktadır. Bölge merkezlerinden Diyarbakır girdilerin %90'ını Gaziantep ise %35'ini kendi sınırları içerisinde sağlamaktadır.

Bölgedeki imalatın büyük bir kısmı, yerel olarak tüketilmektedir. Gaziantep'te imal edilen malların %57'si Diyarbakır'da ise %48'i yine bu illerde tüketilmektedir. Geri kalan mamul malların çoğunluğu da bölge illerinde tüketilmektedir.

Gaziantep, imal ettiği ürünlerini doğu Akdeniz ve Marmara bölgelerindeki illere pazarlama şansına sahip olmakla birlikte Orta doğuya yakınlığı ve ticareti geliştirmesi ihracata dönük imalat sanayisinin gelişmesine neden olmuş; bu gün 40 ülkeye 120 değişik tür mal ihraç eden hale gelmiştir.

Bölgede Gaziantep dışındaki illerin kalkınmada öncelikli iller kapsamında olması teşvik politikalarına muhatap olmaları sonucu doğurmuş ama bölgedeki yatırım kararları üzerinde teşvikler pek olumlu etkiler yapamamıştır. Örnek olarak, 1986 yılında ülkede 1320 teşvik belgesinden bölgeye 62'si bir 1.886.555.000.000 TL'lık yatırım değerinden 83.008.420.000TL karşılığı (%4.4)'ü bölgeye tekabül etmiştir.

Bölgedeki imalat sanayi günümüze değin gelişmemiştir. İmalat sanayinin gelişmesini birçok faktör kısıtlamaktadır. Bunları bölgesel pazarın küçük olması, girişim gücünün yetersizliği, kısmen potansiyel yerel girişimcilerin şirketleşmeden kaçınma eğiliminde kaynaklanan yetersiz sermaye birikimi ve sermayenin bölgeden dışarıya kaçması yetersizliği yetersiz iletişim olanakları ile sanayi için su ve elektrik sağlamadaki kifayetsizlik ve istikrarsızlıklar olarak sıralamak mümkündür .

1.15. Madencilikte Mevcut Koşullar

Bölge maden rezervleri açısından pek zengin olmayıp, madencilik sektörü, bölge Gayrisafi Bölgesel Hasılası'nda (GSBH) (1985) ancak %3.6'lık paya sahiptir. Bununla birlikte, ülke petrol ve fosfat kaynaklarının tümü bölgededir.

Ülke bakır üretiminin %23.3'ünü, fosfat üretiminin %100'ü, asfaltit üretiminin %1.5'i ve ham petrol üretiminin %98'i bölgede gerçekleştirilmektedir. Bölgedeki petrol rezervlerinin, 20 yıl daha bu düzeyden gerçekleştirilebileceği tahmin edilmektedir.

Asfaltit rezervleri Silopi ve Şımak civarlarında olup, bölgesel talepleri 60 yıl daha karşılayabilecek kapasitededir. Burada küçük bir asfaltit kompleksi kurmak planlanmıştır.

1924 yılından bu yana işletilen Ergani bakır madenlerindeki rezervler mevcut üretim düzeyinin ancak birkaç yıl daha sürdürmeye yetecektir.

Bölgede çimento hammaddeleri de bol miktarda bulunmaktadır. Bölgede bulunan 6 çimento fabrikası için gelecekte hammadde açısından pek sorun yoktur. Bölgede madencilik; petrol, linyit/kömür, bakır ve fosfat üretimi ile sınırlı olup, bu sektörün gelişmesini engelleyen faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- * Maden arama faaliyetlerin sınırlı olması,
- * Yeterli yatırım sermayesinin bulunmaması,

Bölgedeki rezervler hakkında mevcut veriler ve bilgiler kamu oyuna pek yansıtılmamıştır.

Madencilik yatırımları, Eti bank, TKİ, Çitosan ve TPAO gibi KİT'ler tarafından yapılmakta ve işletilmektedir. Diğer alanlarda olduğu gibi, bu alanda da özel teşebbüsün ilgisi ve sermayesi bölgeye çekilememiştir.

1.16. Turizmde Mevcut Koşullar

Zengin tarihi ve kültürel mirasa sahip olan bölgede turizm faaliyetleri çok sınırlı kalmıştır. 1986 yılında bölgeye gelen turistler,ülkeye gelen turist sayısının sadece %2.8'ini oluşturmuş;yine aynı yıl ülkeye gelen yabancı turistlerin ancak %1.8'i bölgeyi ziyaret etmişlerdir.

Turizm sektöründeki katma değer,bölge Gayri Safi Bölgesel Hasılanın (GSBH) %0.3'ü olduğu tespit edilmiştir.

Bölgede 1986 yılında 1.440 olan toplam yatak kapasitesi son birkaç yıldır aynı kalmış olup,yatak kapasitesinin kullanım oranı %37'ye yükselmiştir.

Turizm Bankası,Gaziantep ve Diyarbakır'ı üçüncü öncelikli turistik yatırım bölgeleri kapsamına almıştır.

Milli Parklar Dairesi,Adıyaman Nemrutta bir milli park kurulmasına karar verilmiştir. Buna ek olarak,Gaziantep yakınlarında Dülük Baba ve Şanlıurfa yakınlarındaki Gölpinar da iki orman dinlenme alanı;Birecik'te kelaynak kuşları için ayrılmış iki adet koruma sahası ve Ceylan pınar da geyik koruma sahası bulunmaktadır.

Bölgede turizm sektörünün gelişmesini sınırlayan birtakım nedenler bulunmaktadır. Bunlar;

- * Konaklama tesisleri hem kalite hem de miktar bakımından yetersizdir ve bu tesislere temin edilen destek hizmetleri sınırlıdır.
- * Potansiyel kaynaklar ya sınırlı şekilde kullanılmakta yada hiç kullanılmaktadır.
- * Bölgede tanıtım faaliyeti yapacak kuruluş bulunmamaktadır.

1.17. Sınai Kalkınmanın Amaçları

Bölgenin kalkınma amaçları ve sanayinin bu günkü mevcut durumu dikkate alınarak,bölgenin sanayileşmesi için şu amaçlar tespit edilebilir:

- *Bölgenin durağan sosyo-ekonomik yapısının ancak sanayileşmeyle dinamik bir sürece dönüştürülebileceği düşünülerek;bölgenin sanayileşmesi (özelikle tarıma dayalı) ilk ve vazgeçilmez hedeflerinden biri olmalıdır.
- *Bölgedeki sanayileşmeyi teşvik edebilmek için kamu altyapı tesislerinin,hız kazandırarak tamamlanması ve refah seviyesini yükseltecek yatırımların gerçekleştirilmesiyle, bir taraftan bu hizmetlere bağlı sanayi kuruluşların karşılaştıkları darboğazlar giderilecek,diğer taraftan da eğitim hizmetlerine ve teknik eğitime olan talep artırılmış olacaktır.
- *Yüksek ücret ödeyebilen iş kollarında istihdam olanakları artırarak bölgeler arası gelir dağılımındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak.
- *İhracatı ve diğer döviz kazandırıcı hizmetleri artırarak, ülke çapındaki plan hedeflerine katkıda bulunmak.

1.18. Ticaret-Hizmet

Ticari faaliyetler, kentsel ve bölgesel ekonomik yapıyı tamamlayan etkinliklerdir. Yerel girişimcilerin varlıklarını idame ettirmeleri ve yöre halkının geçimlerini sağlayabilmeleri için gerekli hizmetler bu sektör tarafından sağlanır. Tamamlayıcı hizmetler de denilen bu faaliyetler olmaksızın üretimin verimli olarak devam ettirilmesi ve pazarlamanın sürdürülmesi mümkün değildir.

Bölgede ticari faaliyetlerin en yoğun olduğu il Gaziantep'tir. Bölgede 90.000'in üzerinde kişi istihdam eden ticari sektörü toplam istihdamın %6'sını oluşturmaktadır.

Toptan ve Perakende ticaret ve banka finans aht sektörlerine ilişkin tahminlere göre bölgedeki ticari Gayri Safi Bölgesel Hasılanın yaklaşık %4'ünü oluşturmaktadır.

Bankacılık hizmetleri, bölgede girişimciliğin gelişmesi açısından vazgeçilmez bir gerekliliktir. 1988 yılı verilerine göre bölgede 236 banka şubesi bulunmakta olup, 6537 olan Ülke şube sayısının %3.6'sına tekabül etmektedir. Bölgenin ülke geleninin de toplam banka kredilerinden aldığı pay yalnızca %0.8'dir.

Bölgesel düzeyde, ticaret sektöründeki okur-yazarlık düzeyi diğer sektörlerinkinden düşüktür. (tarım hariç) bu durumun tek istisnası Gaziantep illidir.

Bölgedeki ticari faaliyetlerin karşılaştığı sorunları şöylece özetlemek mümkündür; Ticari faaliyetlerin aşırı şekilde Gaziantep'te yoğunlaşması; mevcut kalifiye personelden gerektiği gibi yararlanılamaması; bankacılık hizmetlerinin coğrafi açıdan yetersiz dağılımıdır.

Bölgede acil çözüm bekleyen sorunlar şunlardır.

*Halk Bankası şubesi olmayan merkezlerde banka şubeleri açmak ve mali danışmanlık büroları kurmak.

*Banka/Finans ve Otel/lokanta hizmetlerinde çalışanlar için iş başında uygulamalı eğitim yapılmasını teşvik etmek ve desteklemek.

*Bölgedeki meslek müfredatını gözden geçirerek, bölgesel gereksinim ve gelişmelere uygun uzmanlık dallarını geliştirmek gerektirmektedir.

1.19. Gelir Durumu

Bölge ülke GSYİH'sında %4 gibi çok küçük bir pay almaktadır.

1.20. İstihdam

Bölgede iş gücü 1985 yılında (12 yaşın üzerinde ve ekonomik bakımdan aktif nüfus) 1.527.843 kişi olup, nüfusun aşağı yukarı %36'sını meydana getirmektedir.

Toplam iş gücünün 1975-85 döneminde yıllık artış oranı, %1.97, bölge nüfusunun yıllık artış oranı ise, aynı dönemde %2.97'dir.

Bölgede çalışan nüfusun çalışmayan nüfusa oranı, 1985'de 1.8; 1980'de 1.8 ve 1975'de 1.6 olmuştur.

2. GAP'ın ALT PROJELERİ

GAP ile aşamalı olarak yapımı ön görülen 13 projenin ve bu projelerin alt ünitelerinin son durumları itibariyle özellikleri aşağıda ayrı ayrı açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. Aşağı Fırat projesi

Aşağı Fırat projesi 7 üniteden oluşur.

2.1.1 Atatürk Barajı ve Hidroelektrik Santrali

Atatürk Barajı Aşağı Fırat'ın geliştirilmesinde kilit yapıdır. Temel amacı sulamam ve hidroelektrik enerji üretimi olan çok amaçlı bir baraj olup, Fırat Nehri'nin kolu üzerinde inşa edilmektedir.

Baraj HES inşaatı, Ağustos 1983'de başlamış olup, ülkenin en büyük Barajı ve HES'dir.

Atatürk barajı gölündeki suyun bir kısmı,Şanlıurfa tünelinin iki hattı ile Şanlıurfa-Haran ve Mardin-Ceylan pınar sulama projelerine çekilecektir. Siverek-Hilvan, Bozova ve Suruç-Baziki sulama projeleri,rezervuardan sulama suyu pompalayacaktır.

Baraj gölün deki kullanıla bilir suyun geri kalanı, barajın hidroelektrik santralinden bırakılarak enerji üretiminde kullanılacaktır. Santralin her biri 300MW olan 8 ünitesinin toplam kurulu gücü 2400MW'dır.

Atatürk barajı ile toplam 882.380 hektar alanın sulanması sağlanacaktır.

Sulamanın gelişmesinden önce yılda 8.9 milyar kwh ve sulamanın kısmen gelişmesinden sonra ise sonra yılda 8.1 milyar kwh ve sulamanın tam gelişmesinden sonrada 6 milyar kwh elektrik enerjisi üretilecektir.

Baraj ve HES'nde su tutmada ilk adım olarak Temmuz 1988de 3 deri vasyondan biri kapatılmıştır. 1991 yılı Mayısında bir nolu ünite devreye girecek şekilde çalışmalar sürdürülmektedir.

2.1.2 Şanlıurfa Tüneli

Şanlıurfa Tüneli, Dünyanın en uzun sulama Tüneli olup, her biri çapı 7.62 m ve uzunluğu 26.4 km olan 2 tünelden oluşmaktadır.

Şanlıurfa tüneli Atatürk Baraj gölünden alacağı suyu,Şanlıurfa -Harran aşağı ovalarının ve Mardin-ceylan pınar sulama alanlarının ana kanallarının başına verecektir. Halen yapımı süren tünelin 1992 yılında tamlanması planlanmıştır.

2.1.3 Şanlıurfa Hidroelektrik Santrali

Şanlıurfa tüneli çıkışından sonra ana isale Kanalı üzerinde 50mw kurulu gücünde ve yılda 124 milyon kwh elektrik enerji üretecek olan Şanlıurfa hidroelektrik santralin gerçekleştirilmesini çabuklaştırmak amacıyla,1985 yılı sonunda Şanlıurfa sulama 1. Kısım inşaatı kapsamına alınmış.

2.1.4 Şanlıurfa-Harran Ovası sulaması

Şanlıurfa-Harran sulama alanı Şanlıurfa kentinin Güneyindeki alçak ovalardan Suriye sınırına kadar uzanmaktadır. Sulama alanı toplam 141.535 hektar olup 43.041 hektarlık Şanlıurfa ve 98.494 hektarlık Harran sulaması alt sistemlerinden oluşmaktadır. Bu Projenin inşası 1980 yılında başlatılmış olup 1992 yılında tamamlanması planlanmıştır. Yüzey suyuyla yapılacak olan bu sulamanın yanı sıra, alçak ovaların güney kesiminde, Suriye sınırının yakınında, küçük ölçekli yer altı suyu sulama sistemleri şimdiden kurulmuştur. Bu sistemlerle, toplam 13.800 hektarlık civarında bir alan sulanmaktadır.

2.1.5. Mardin- Ceylanpınar Ovaları Sulaması

Bu projenin hizmet vereceği alan, Şanlıurfa ve Mardin illeri arasında uzanmakta olup, toplam 339.939 hektar genişliğindedir. Üçü cazibeli üçü de pompajlı olmak üzere altı alt projeye ayrılmıştır. Bu projenin ana kanal sistemi de Şanlıurfa tüneli yoluyla Atatürk Baraj gölünde beslenmektedir. Ceylan pınar yer altı suyu sulama alanları yukarıdaki projenin güney kısmında yer almaktadır ve bu bölgede 9.000 hektarlık arazi kuyularla sulanmaktadır. Projeye ilişkin hazırlanan fizibilite raporu 1986 yılında tamamlanmıştır.

2.1.6. Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması

Atatürk Barajından Pompajla sulanacak olan bu ünitenin, sulama alanı 160.105 hektar olacaktır. Proje henüz ön planlama aşamasındadır.

2.1.7. Bozova Pompaj Sulaması

Atatürk barajından pompajla sulayacak olan bu ünitenin, toplam sulama alanı 69.702 hektar olup ön etüt aşamasında çalışmaları 1987 yılı içinde tamamlanmıştır. Aşağı Fırat Projesi'nin tümünün gerçekleşmesi için, 1989 yılı değerleri ile 8.483 milyar TL'lik bir yatırım gerekmekte olup, yıllık toplam sulama ve enerji faydası ise 1.228 milyar TL olacaktır.

2.2. Karakaya Projesi

Bu proje Karakaya barajı ve hidroelektrik santralını kapsamaktadır. Fırat Nehri üzerinde inşa edilen baraj ve HES tesislerinin inşasına 1976 yılında başlamış olup Haziran 1986'da su tutulmaya başlanmıştır. Santralin ilk üç ünitesi 1987 son üç ünitesi 1988'de işletmeye alınmıştır.

Her biri 300MW olan 6 üniteden oluşan HES'nin toplam kurulu gücü 1800MW olup,yıllık elektrik enerjisi üretimi 7.354 milyar kwh'tır. Mart 1988 tarihi itibariyle Baraj ve HES için 1.200 milyar TL harcanmıştır. Toplam fayda 1988 yılı fiyatlarıyla ile 619.4 TL/yıl dır.

2.3. Sınır Fırat Projesi

Sınır Fırat Projesi iki üniteden oluşmaktadır.

*** Bilecik Barajı ve Hidroelektrik Santrali**

Bu proje sulamaya ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik çift amaçlı bir projedir. Kurulu gücü672mw, yıllık enerji üretim 2519GWh olup,kat'i proje hazırdır. Baraj ve HES yap-işlet-devret modeline göre gerçekleştirilecektir.

2.3.1. Karakamış Barajı ve Hidroelektrik Santrali

Bu Proje hidroelektrik enerji üretimine yönelik tek amaçlı bir projedir.

Kurulu gücü 180 mw yıllık enerji üretimi 653gwh olup kat'i projesi hazırdır.

Sınır Fırat Projesinin toplam yatırım bedeli 926 milyar tl yıllık enerji faydası 201.109 milyon TL olacaktır.

2.4.Suruç-Baziki Projesi

Atatürk barajından kısmen cazibeli kısmen pompajla sulanacak olan Suruç ve Baziki ovalarında, toplam 146.500 hektarlık alan mevcuttur. Sulama alanına giden su yolu üzerinde 4 hidroelektrik

enerji santrali (toplam 44mw kurulu güç) yapılması ön görülmektedir. Proje ön etüt aşamasında olup toplam yatırım bedeli 1.113 milyar TL yıllık faydası 133.934 milyon TL olacaktır.

2.5.Adıyaman-Kahta Projesi

Master plan aşamasında olan bu proje, 5 adet hidroelektrik santral ve 6adet barajdan oluşmaktadır. Ayrıca bu proje alanının yaklaşık olarak 30.000 hektarlık kısmı,Atatürk Barajı'ndan pompajla sulanacaktır. 6536 hektar alanın sulanmasını sağlayacak olan Çamgazi Barajı, 1986 yılında ihale edilmiştir.

Projenin yatırım bedeli, 819.200 milyon TL, yıllık faydası da 113.901 milyon TL dir.

2.6.Adıyaman-Göksu-Araban Projesi

Projenin amacı 71.598 hektar alanı sulama ve Gaziantep'e kent suyu sağlamaktadır. Proje kapsamında yer alan Çatal tepe Barajı planlama, sulaması ise master plan aşamasındadır. Bu baraj projenin kilit kapısıdır.

Ayrıca proje kapsamının Erkenek HES (7 mw kurulu güç ve gwh) yapımında önerilmiştir.

Projenin yatırım bedeli 579.200 milyon TL yıllık faydası da 50.058 milyon TL.

2.7.Gaziantep Projesi

Bu proje ile toplam 89.000 hektar arazi sulanacak proje kapsamında yer alan ve 7.330 hektar alanın sulayacak olan Hancağız Barajı 1985 yılı içinde ihale edilmiş ile1988'de tamamlanmıştır. Sulama şebekesinin 4.600 hektarlık kısmını inşaatı da 1986 yılı Haziran ayında ihale edilmiştir.

13.680 hektar alanın sulanmasını sağlayacak olan Kayacık Barajı da 1986 yılında ihale edilmiştir. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra ekim 1987'de temeli atılmıştır. Geriye kalan Kemlim Barajı ise planlama aşamasındadır.

Projenin yatırım bedeli 390.400 milyon TL, yıllık faydası da 79.760 milyon TL' dir.

2.8.Dicle-Kralkızı Projesi

Bu proje ile Dicle Barajı ve HES, Kralkızı Barajı ve HES ile 126.000 hektarlık alanın sulanması öngörülmektedir. Ayrıca, Dicle Barajı ve HES ile yılda 298 milyon kwh, Kralkızı Barajı ile de 146 milyon kwh enerji üretilmektedir.

2.8.1. Kralkızı Barajı ve Hidroelektrik Santrali

Halen yapımı süren baraj ve HES, Diyarbakır sınırları içinde Dicle nehrini maden çayı kolu üzerindedir. Maksudı sulama ve enerji olan projenin yapılması gerektiren en önemli neden, Dicle sağ sahil ovalarının sulanmasının teminidir. Bu projenin gerçekleşmesi ile, 52 bin hektarın cazibe 74 bin hektarın da pompajla olmak üzere toplam 126 bin hektar alan sulanacaktır. Ayrıca, yılda 142 milyon kwh elektrik enerjisi elde edilecektir. Kasım 1984'de ihale edilmiş olup inşaatı devam etmektedir.

2.8.2.Dicle Barajı ve Hidroelektrik Santrali

Kralkızı Barajının mansıbında inşa edilecek olan Dicle Barajı ve HES yılda 298 milyon kwh elektrik enerjisi üretilecek, ayrıca rezervuarından 126.000 hektar araziye sulayacak su temin edilebilecektir. Kasım 1985'de ihale edilmiş ve inşaatı da Haziran 1986'da başlamıştır.

2.9. Batman Projesi

Bu proje ile Batman Barajı ve HES inşa edilerek 185 mw kurulu güç ile yılda 483 milyon kwh elektrik enerjisi üretilecek ve 38.000 hektar alanı sulanmasını sağlayacaktır.

Baraj ve HES kısım 1985 tarihinde ihale edilmiş ve haziran 1986'da inşaatına başlamıştır. Proje ile, sulanması öngörülen Batman sığ sahil ovaları sulanması kat'i proje çalışmaları devam etmektedir.

Projenin yatırım bedeli 432.000 milyon TL, yıllık faydası da 68.673 milyon TL' dir.

2.10.Batman-Silvan Projesi

Proje ile, Dicle sığ sahil ovalarında toplam 257.000 hektar alan sulanacak, 240.000 mw kurulu güç ile 963 gwh enerji üretilecektir.

Projenin yatırım bedeli 2.803.200 milyon TL, yıllık faydası da 286.540 milyon TL' dir.

2.11.Garzan Projesi

Garzan sulama projesi, Siirt ilinde, Batman havzasının hemen yanında yer alan Garzan nehir havzasındadır. Sulama alanı 60.000 hektar olarak planlanmıştır. Garzan Barajının, 90 mw'lık bir hidroelektrik santrali olacaktır. Ön etüt aşamasında olup çalışmaları yürütülmektedir.

Projenin yatırım bedeli, 758.400 milyon TL, yıllık faydası da 64.480 milyon TL' dir.

2.12.Ilısu Projesi

Projesi ile Ilısu Barajı ve HES' in yapımı önerilmiştir. Baraja 1.200 mw gücüne bir hidroelektrik santrali kurulması planlanmış olup, yıllık enerji üretimi 3830 gwh olacaktır. Kesin projesi hazırlanmıştır.

Projenin yatırım bedeli, 1.200 milyar TL, yıllık faydasın da 327.411 milyon TL' dir.

2.13.Cizre Projesi

Cizre projesi, Cizre Barajı ve HES'yla, Nusaybin-Cizre-İdil ovalarından 89.000 hektar alanın sulanması ön görmektedir. Cizre enerji santrali 240 mw'lık bir kapasiteye sahip olacak ve yılda 1.200 gws enerji üretecektir.

Projenin yatırım bedeli 601.600 milyon TL yıllık faydası 179.171 milyon TL' dir.

BÖLÜM IV

1-GAP Projesinin İçeriği ve Genel Karakterliği

Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kesimleri ile bunların arasında uzanan eski Mezopotamya ovalarının yukarı kısımlarını kapsayan GAP 70.000 km kareye aşkın bir alana yayılmaktadır. Proje bölgede yer alan Gaziantep,Adıyaman,Şanlıurfa, Diyarbakır,Mardin ve Siirt illerinin tamamını veya bir kısmını kapsamaktadır.

GAP bağımsız bir proje olmayıp, bölgede tasarlanan sulama ve enerji amaçlı 13 adet projeden oluşmaktadır. Bu projenin 7'si Fırat, 6'sı Dicle havzasında yer almaktadır. Önceleri aşağı Fırat projesinin etütleri ile başlayan çalışmalar, Fırat havzasının diğer projeleri ve Dicle havzasının eklenmesi ile bölgesel bir nitelik kazanmıştır.

Bölgedeki ekonomik ve sosyal yaşamı büyük ölçüde etkileyici nitelikte olmaları, sulama ve enerji gelişmesi ile birlikte bir çok sektörü de sürüklemesi özelliğinden dolayı bu projeler denetimine Güneydoğu Anadolu Projesi adı verilmiştir. Projenin uygulama programlarında öngörülen sürde tamamlanması ile yaklaşık olarak 1.633.000 ha. Alan tarıma açılacak ve 24 milyar kwh. hidroelektrik enerjisi üretilenektir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, yurdumuzun yedi coğrafi bölgelerde birisi olup Antitorosların oluşturduğu yaygın güneyinde kalan, Suriye ve Irak sınırları ile çevrili, az engebeli düzlükler alanı olarak tamamlanmaktadır.

Bölgede Ak deniz bölgesinden uzaklaştıkça ve kuzeyden güneye inildikçe sıcaklığın artışı karasal bir step iklimi gözlenmektedir. Yıllık yağış değerlerinde de kuzeydeki torosların uzantılarından güneye, Suriye düzlüklerine inildikçe bir azalma gözlenmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yerüstü su kaynaklarının teşkil eden iki önemli nehir vardır. Bunlar bölgeye hayat veren can damarı niteliğindeki Dicle ve Fırat nehirleridir.

1.1.Fırat Nehri: Antitorosların yanında kalan dalgalanmalı yapıları kesen derince oyulmuş eski bir vadi içinde olan Fırat Nehri yurdumuzun en büyük akarsuyudur. Adıyaman'ın kuzeyinde Torosları ve Göksu kolları, Kahta kollarını içine alır ve Karasu kavşağından sonra tekrar güneye yönelerek, Karkamış'ta sınırı geçer ve Suriye-İrak ovalarına akar. Fırat nehrinin sınırlarımızdaki toplam su potansiyeli yılda yaklaşık olarak 30 milyar metreküp civarındadır.

1.2. Dicle Nehri:Bölgenin ve yurdumuzun ikinci büyük nehridir. Hazar Gölü'nün yakınlarından doğar ve kuzey ve güney doğrudan akar. Diyarbakır'ın hemen güneyinde doğuya yönelir, bu arada kuzeyden Anbarçay, Pamuk çay,Salat çayı,Batman ve Garzan kollarını, güneyde ise Göksu ve Savur çaylarını alır. Doğudan katılan Botan çayı kavşağından sonra tekrar güneye döner ve Cizre ilçesinden itibaren bir süre Türkiye, Suriye sınırını oluşturur, daha sonra Irak topraklarına gider. Dicle nehrinin sınırlarımızdaki toplam su miktarı yılda yaklaşık 16 milyar metre küp civarındadır.

Güneydoğu Anadolu projesi; bölgede yer alan batıdan doğuya doğru Gaziantep,Adıyaman, Batman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Siirt illerinin tamamını veya bir kısmını kapsamaktadır. 1990 nüfus sayımına göre bu illerimizde yaklaşık 4.5 milyon vatandaşımızın yaşadığı belirlenmiştir.

Güneydoğu Anadolu Projesi bağımsız bir proje olmayıp bölgeye bölgede tasarlanan sulama ve enerji amaçlı 13 adet projeden oluşmaktadır. Bu projelerin 7'si Fırat 6'sı Dicle havzasında yer almaktadır.

Projenin uygulama programlarında ön görüldüğü şekilde tamamlandığında yaklaşık 1.633.000 ha. Alan sulu tarıma açılacaktır.

1.633.000ha'lık alan Türkiye'deki bugün devlet eli ile geliştirilen tüm sulamalardan fazladır.

24 milyar kwh enerji ise 1985 yılında termik ve hidrolik kaynaklardan elde edilen enerjinin %71'ne eşittir.

1985 değerleri ile GAP, 5 trilyon 600milyar TL'li bir yatırımı gerçekleştirmektedir. Bu yatırımın;2 trilyon 352 milyar TL' si enerji yatırımlara, geri kalan miktar sulama yatırımlarına aittir.

Diyarbakır havzasının batısında bulunan karacadağ volkanik kütlesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en yüksek yeri olup aynı zamanda iki bölüm arasında sınır oluşturur. Genç bazalt akıntılarının çevreye dağılması sonucu oluşmuş olan ayva ve volkanik bir dağdır. Bu dağdan tabana sızan suların bir kısmı, eteklerindeki yerleşim yerlerinin su ihtiyacını karşılayan yerler olmuştur. Suyun bir bölümü ise taban suyunu beslemekte ve kuyularla yüzeye çıkarmaktadır. Karacadağ yaz aylarında, çevredeki konar göçerlerin yaylası durumundadır.

Mardin eğiği ise Diyarbakır Havzası ile güneyde Suriye'ye doğru alçalan düzlükler arasında bulunan yüksek bir düzlüktür. Yüksekliği 1200-1300m arasında değişir. Yüksekliği bağlı olarak yağış artmıştır. (700 mm) ancak yüzey bol çataklı kireç taşları ile kaplı olduğundan tarım için yeterli su bulunmaz.

Dicle Bölümü'nün iklimi Akdenizin yumuşatıcı etkisinde oldukça uzaktır. Bu nedenle daha çok karsal iklim özelliğindedir. Özellikle etrafı yüksekliklerle çevrili bulunan Diyarbakır Havzasında karasal iklim özellikleri daha çok belirgindir. Bölgede yazlar çok sıcak ve kuraktır. Yüksek sıcaklara bağlı

olarak şiddetli buharlaşma olur ve etkili bir kuraklık yaşanır. Buna karşılık kış ayları oldukça soğuktur. Özellikle yüksek kesimde kar yağışları ve Don olaylarına sıkça rastlanır. Bu iklim özelliklerine bağlı olarak da doğal bitki örtüsü bozuktur. Torasların yamaçlarında ve Mardin Eşiği üzerinde yağışların artmasına bağlı olarak ormanlara rastlanır.

Dicle bölümünün nüfusu oldukça azdır. Kilometrekareye düşen insan sayısı da Türkiye ortalamasının altındadır. Diyarbakır kenti dışında kalan nüfusun çoğu, Diyarbakır Havzasının kenarları ve Mardin Eşiğinin kenarları bölümünde toplanmıştır. Bölümün en büyük kenti Diyarbakır'dır. Çevresinin en büyük ticaret, endüstri ve kültür merkezidir. Önemli ticaret yollarının kavşak noktası olup tarihi bir şehirdir. Mardin de tarihi bir yerleşim yeridir. Siirt ise yetiştirdiği tiftik keçilerin tiftiğinde elde ettiği battaniyeleri ile tanınmıştır. 1950 yılına kadar bir Köy iken, petrole dayalı endüstri sanayisinde hızla gelişerek 1990'da il olan Batman bölümü başka önemli bir şehirdir. Çevresinde üretilen petrolün işlendiği arıtma tesisleri, yöre halkı için önemli iş alanıdır. Batman'daki petrol boru hatı ile İskenderun'a taşınır (Körfez)

Bölüm halkının en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Diyarbakır Havzasında önemli ölçüde tahıl ekimi yapılır. Ekilen arazinin büyük tahıl tarımına ayrılmıştır. Ayrıca Havzanın çukur yerlerinde Mercimek, Pamuk ve karpuz yetiştirilir. Yağışların nispeten fazla olduğu kuzey yamaçlarındaysa meyve bahçeleri ve üzüm bağları yaygındır. Antepfıstığı da bölümün en önemli ürünlerindedir.

Dicle ırmağının vadi tabanındaki verimli alivya düzlüklerde çeltik ekimi yapılır.

Mardin Eşiğinde yükseltiye bağlı olarak yağış artar. Burası, tarım için yeterli miktarda yağış alır ancak arazi, bol çatlaklı kireç taşlarından oluştuğu için suyun bir kısmı tabana sızar. Buna bağlı olarak yörede su eksikliği görülür. Tarım alanlarının zaten az olduğu bu Eşik üzerine kurulu tarım yapılır ve genellikle tahıl ekilir. Nüfusu azdır. Hayvancılık da bölüm için önemli gelir kaynağıdır. Tarım alanlarının azlığı ve iklime bağlı toprak ürünlerinde elde edilen gelirin yetersizliği, halkın hayvancılık yapmaya itmiştir. Ayrıca geniş alan kaplayan bozkırların otlak olarak kullanılması da hayvancılığa çekici duruma getirmiştir.

2.GAP'ın Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları

GAP'ın Türkiye ekonomisine Beklenen Katkıların gerçekleşebilmesi için insan faktörünün piyasa ekonomisi kurallarına uygun olarak menfaat unsuru ile seferber edilmesi konusu, ana fikir olarak ele alınmıştır.

Şöyle ki:

1-GAP'ın Türkiye Ekonomisine beklenen Katkıları, toplumun değişik kesimlerine mensup insanların ihtisaslaşmış gayreti sonucu gerçekleşecektir.

2-GAP'ın Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları devlet öncülüğünde fakat piyase ekonomisi kuralları dahilinde gerçekleşecektir. Piyasa ekonomisinde ise /ki buna ister serbest piyasa ekonomisi densin veya zaman olduğu gibi sosyal piyasa ekonomisi densin esas motivasyon unsuru menfaattir.

3-O halde,GAP'ın Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları konusunu, değişik kesimlere mensup insanların ihtisaslaşmış gayretine karşı menfaat beklentileri itibari ile formüle edilmesi gerekir.

4-Böyle bir fömülasyon ile GAP'ın Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları'nın gerçekleşmesi için kimin hangi menfaat karşılığı nasıl bir gayret gösterebileceği belirlene bilir.

5-Bu fömülasyona istinaden, değişik kesimlerin menfaat beklentileri arasında amaca uygun şekilde ahenk ve bütünlük sağlayacak düzenlemeler belirlene bilir. Uygulamaya kona bilir.

6-Bu fömülasyon, düzenleme ve uygulamalar (prosesi) yoğun bir müsavere,tanıtım ve eğitim gayreti gerektirecektir. En azından, bu fömülasyon, düzenleme ve uygulamalar ve projesinin GAP il ilgili mevcut müşavere ve eğitim gayretine dahil edilmesi gerekecektir.

2-1 GAP'ta Beklenen Sonuçlar ve Bölgesel Kalkınmada Stratejik Hedef

GAP'ın istenen ve beklenen sonuçlarını iki ana grupta toplamak mümkündür:

1.Türkiye'nin ekonomisine beklenen katkıları

2.GAP bölgesinde ekonomik büyüme ve sosyal gelişmeye beklenen katkıları milli ekonomiye beklenen katkıları, bölgedeki hidroelektrik ve sulama bilirdir arazi potansiyelinin değerlendirilmesi yolu ile enerji, tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörlerinde üretim artışı sağlamak ve bu şekilde gayri safi milli hasılabı büyüme hızını yükseltmek ve aynı zamanda ihracı büyütmektir.

Elbette GAP dahilindeki baraj ,santral ve sulama şebekeleri safha safha inşa edildikçe Türkiye'nin mevcut ekonomik ve sosyal momentini,milli ekonomiye beklenen katkıları piyasa ekonomisi prosesleri marifeti ile spontane olarak gerçekleştirecektir.

Ancak GAP bölgesi dahilindeki ekonomik büyüme ve sosyal gelişme için aynı keyfiyetin geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir.

GAP bölgesi dahilindeki baraj,santral ve sulama şebekelerinin devreye girmesi ile bölge tarımı ve ekonomisine büyük bir canlanma getirecektir.

İşte bu nedenle GAP sadece masif bir baraj-santral-sulama şebekesi projesi olarak değil,hata sadece masif bir bölgesel alt-yapı geliştirme projesi olarak da değil,ekonomik ve sosyal muhtevası da oldukça ağırlıklı olan entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak tanımlanmış ve geliştirilmiştir.

2-2-GAP Bölgesel Kalkınma Stratejik Hedefleri

GAP bölgesinde ulaşılmak istenen;

A-Vasıflı iş gücü muhtevası olabildiğince yüksek yeterli bir nüfus.

B-Gelir seviyesi olabildiğince yüksek bir nüfus.

C-Eğitim seviyesi olabildiğince yüksek bir nüfus ihdasıdır.

2-3- Stratejik Hedefe Nazaran Değişik Kesimlerin Menfaatleri

Daha önce belirtildiği gibi, bu hedef piyasa ekonomisi kurallarına uygun olarak takip edilecekse, ilgili tarafların menfaatlerinin mütalaaları dahil edilmesi şarttır.

GAP bölgesel kalkınma projesi ile ilgili olarak 4 ana kesim yada ayrı taraf tanımlamak mümkündür:

- 1.Devlet,
- 2.Özel Sektör(büyük sermaye)
- 3.Bölge Nüfusu
- 4.Bölge dışı nüfus

GAP bölgesel kalkınma stratejik hedefi, bir önceki bölümde tanımlandığı şekilde, bu dört taraftan ilk üçünün beklenti ve menfaatlerine tamamen uygundur. Devletin ve bölge nüfusunun söz konusu stratejik hedefi için benimseyeceğini izah etmeye gerek dahi yoktur. Burada büyük sermaye olarak tanımlanan özel sektöre gelince; sermayenin bölgesi hatta milliyeti yoktur. Sermaye nerede daha hızlı büyürse oraya gider.

Gayet iyi bilinir ki, optimal bir nüfus artış gelir seviyelerinin üretim artışına paralel olarak yükselmesi eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesi ki bu tüketim alışkanlıklarını geliştirir ekonomik büyümeyi destekleyen faktörlerdir.

Özel sektör GAP bölgesinde veya herhangi bir bölgede söz konusu strateji hedefin takibinin hem bir yatırım fırsatı, hem de yeni pazarlar teşkil itibarı ile ister.

Böylece müphem nokta olarak bölge dışı nüfus kalıyor. Bölge dışı nüfusun sıfır-toplam oyunu yani birinin kazancının diğerinin kaybına eşit olması muvacehesinde, GAP bölgesinde söz konusu stratejik hedefin takibini benimseyeceği düşünülemez.

Sıfır toplam oyunu kuralları bölge dışı mahallelerdeki toplumların ileri gelenleri için yani büyük emlak sahipleri ticaret erbabı ve benzerleri için geçerli olabilir. Diğer bölge dışı nüfus için özellikle seyyaliyet kabiliyetine haiz meslek sahipleri için GAP bölgesi stratejik hedefi yani istihdam ve teşebbüs fırsatları

hatta belgi duygusal idealist bir yaklaşımla GAP bölgesi kendine has doğal cazibesi ile resime dahil edilerek yeni bir ekonomik seferberlik çalışma ve kazanç cephesi olarak formüle edilebilir.

Bölge dışı mahallelerdeki ileri gelenler için olabilecek sıfır toplam oyun kuralları ise aslında milli ekonomi muvacesesinde sağlıklıdır. Çünkü sıfır-toplam oyunu kuralları çerçevesinde her bölgenin/mahallenin ileri gelenleri söz konusu stratejik hedefin kendi bölgelerindeki takibi için gerekli tedbirleri arayacaklar ve diğer bölgelere piyasa ekonomisi kuralları dahilinde rekabet içerisinde kendi bölgelerini sermaye için ve fert-be-fert insanlar için daha cazip kılacak uygulamalara gidilecektir. Bölgeler-mahalleler arasındaki bu tür bir rekabetin ise milli ekonomiyi daha rasyonel, istikrarlı ve canlı kılmaktan başka Türkiye'nin bir bütün olarak sermaye ve fert be fert insanlar için cazibesini yükseltmesi kaçınılmazdır. Aslında artık Türkiye'nin her bölgesinin ileri gelenlerinin kendi bölgelerine Türkiye çapında değil dünya çapında cazibe kazandırma gayreti içerisinde girmelerin zamanı gelmiştir.

2-4- Yatırım ve Yer Seçimi

GAP bölgesi stratejik bölgesinin stratejik hedefinin bir önceki bölümde ifade edilen, nitelikli nüfus itibarı ile gerçekleşmesi için, bölgede sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmesinin gereği açıktır. Herhangi bir yatırımın (A) bölgesi veya herhangi bir bölgede yapılması meselesi ise, bir "yer seçimi" meselesidir.

Bu noktada bir ara sonuç kendini göstermektedir .

Devletin kaynaklarını bir mahallede doğrudan iktisadi yatırım yapmak yerine bir yandan özel sektörü o mahallede yatırım yapmaya teşvik etmek ve diğer yandan da o mahallenin prodiktive dezavantajlarını bertaraf etmeye yönelik altyapı ve sosyal sektör yatırımlarına plase etmek şeklinde kullanılması, şüphesizki en rasyonel tutum olacaktır.

2-5- Her Miktarda Teşvikin Teorik Yetersizliği ve Bir Fasit Daire

Bazı durumlarda özel sektör özellikle teşviklerin Türkiye'de uygulanış şekli ile ne kadar teşvik verilirse verilsin belli bölgelerde yatırım yapılamaz. Bunun tabii piyasa ekonomisi kuralları ve yer seçimi metodolojisi muvacehesinde son derece mantıklı bir açıklaması vardır. Bir yatırımın yatırım mahalinin fonksiyonu olarak ne kadar karlı olacağını lira-kuruş cinsinden hesaplanması teknik olarak hesaplamak imkansız derecede zordur. Bu nedenle yatırım sahibi doğrudan karı hesaplamak yerine karı etkileyen yer seçimi faktörlerini ayrı ayrı değerlendirir ve bu değerlendirmenin bir sentezini yaparak yer seçimi kararını sonuçlandırır. Bu konuda dört esas faktör vardır:

2.5.1.Ulaştırma: Pazara ve ham madde kaynaklarına olan mesafeler,ulaştırma imkanları,istikrarı(güvenirliği) ve maliyeti.

2.5.2.Finansman: Yer seçiminin yatırım finansmanını ve işletme safhasında nakit akışı üzerindeki etkileri,yani arazi fiyatları,inşaat tesis fiyatları,kredi faizleri,vergiler,teşvikler

2.5.3.İş Gücü Arzı:Yatırımın her safhasında gereken vasıflara haiz iş gücü arzının istikrarı ve maliyeti.

2.5.4.Risk Faktörleri:Güvenlik, asayiş, devletleştirilme ihtimali,savaş ve doğal afet riskleri.

Bu dört temel yer seçimi faktörü özel sektörün tüm teşviklere rağmen bazı mahallelerde niçin yatırım yapmadığını ve yapmayacağı derhal göstermektedir. Teşvikler, özellikle Türkiye'deki uygulamaları şekli ile,bir mahalli prodiktive dezavantajlarını daha çok yukarıdaki ikinci faktör,yani ikinci finansman faktörü itibarı ile bertaraf etmeye yöneliktir.

Teşvikler bir bölgenin birinci faktörü yani ulaştırma faktörü ile ilgili prodiktive dezavantajlarını da bir ölçüde bertaraf edebilirler. Ancak teşvikler hangi ölçüde olursa olsun, iş gücü arzı ve asayiş, istikrar faktörleri ile ilgili dezavantajları hiçbir şekilde bertaraf edemezler. Bu nedenle de, özel sektör bir bölgede özel sektör bir bölgede fabrikasını çalıştıracak personel bulamayacağına veya yatırımın o

bölgede güvenli olamayacağına kanaat getirilse ticaret mantığına uygun olarak ne kadar teşvik verilir ise verilsin o bölgede yatırım yapmaz. GAP bölgesindeki durum bundan ibarettir.

İşte bu noktada bir fasit daire kendini gösterir. Şöyle ki;

Yukarıdaki takdim edilen GAP bölgesi kalkınma stratejik hedefli gereği,bölgede vasıflı işi gücü muhtevası yeterli bir nüfus gelir seviyesi ola bildiğince yüksek bir nüfusun teşkili istenmektedir.

Böyle bir nüfusun bölgede teşkili için bölgede sanayi ve hizmet sektörlerine yatırım gelmesi gerekmektedir. Bölgede böyle bir nüfus mevcut olmadığı için bu yatırım tüm teşviklere rağmen bölgede istenilen hızda gelmektedir.

2-6- Fasit Dairenin Kırılması:

Profesyoneller İçin "Bölgeye Göç" Politikası Olabilir mi?

Yukarıda ifade edilen fasit direnin iki tarafı vardır: Yatırım ve nüfus. Şimdiye kadar bu fasit daire yatırım tarafından zorlanmıştır. Devlet doğrudan iktisadi yatırım yapmıştır. Bu yatırımlar genellikle istenen sonucu vermemiştir. Devlet özel sektöre bölgede yatırım yapması için teşvik vermiştir. Teşviklerden de istenilen sonuç alınamamıştır. Ve nihayet devlet,milletin tamamının hatırının sayılır bir fedakarlıkla ekonomik yüküne katlandığı baraj santral,sulama şebekeleri yatırımlarını yapmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen fasit daire kırılmış mıdır,yoksa sadece gevşetilmiş veya biraz aralanmış mıdır?

Görülen odur ki,fasit daire kırılmamıştır. Daha önce ifade edildiği gibi,eğer bölge kırsal alan ve yatırım ekonomisi olarak nüfusu seyrek, eğitim ve kültür seviyesi düşük kalırsa baraj, santral, sulama şebekelerinin sağlayacağı tüm üretim artışı getirisi ile birlikte bölge dışına transfer olacaktır.

Fasit dairenin kırılabilmesi için, bu fasit dairenin yatırım tarafında olduğu gibi nüfus tarafında da zorlanması gerekir. Fasit dairenin nüfus tarafından ani bir enjeksiyon ile zorlanması demek elbette bölgeye istenilen niteliklere haiz nüfusun bölge dışından getirilmesi yani bir bölgeye göç politikasının uygulanması demektir. Bölgede iş gücü muhtevası yüksek gelir seviyesi yüksek eğitim

ve kültür seviyesi yüksek bir nüfusun teekl, bu niteliklere haiz nüfusun bir lde bölge dışından getirilmesi ile hızlandırılabilir. Bu görüşe göre ekonominin 4 ana faktörü vardır. Ekonominin 4 ana klasik faktörü;

- * Toprak
- * İ gücü
- * Sermaye
- * Yönetim Kabiliyeti

Bölgede toprak vardır. İ gücü arzı bölgenin mevcut nüfusunun eēitimi ile saēlanabilir. Toprak ve i gücü olunca, sermaye bölgeye girme opsiyonunu deēerlendirir. Bu deēerlendirmede ön planda olan faktörlerden biri,yönetim kabiliyettir. Yalnız bu "yönetim kabiliyeti" faktörü günümüzde geniletilmi bir kapsamla ele alınmak durumundadır. Sermaye sahibi yatırım için gerekli işletme yönetimi ve mühendis-teknisyen kadrosunu bölgeye gönderir. Ama yönetici bölgede bankacı olarak kimi muhattap bulacaktır? Yerel idare kadrosu ne durumundadır?

İşte bu mülahazalarla,GAP bölgesine bir profesyonel kadro gücünün takviyesine yönelik politikalar hususunda geniş önem arz etmektedir. Grleceēi gibi GAP bölgesine profesyonel kadronun gücünü tevike yönelik politikalar genelde toplumun tüm kesimlerinin menfaatine uygundur. Böyle bir,r politikanın GAP dışı toplumlardaki ileri gelenlerin menfaatlerine aykırı olması milli ekonomi muvacehesinde saēlıklıdır.

GAP'ın milli ekonomiye ve bölgesel kalkınmaya beklenen katkılarının gerçekleşmesi için, fiziksel yatırımlar dışında sosyal alanda yatırımlara aēırlık verilmesi ve sosyal alan içerisinde ise okul ve hastane gibi sektörel-kurumsal yatırımlar yanında doērudan doēruya ferde yönelik yatırım ve teviklere aēırlık verilmesi başta gelen konulardandır. Toplum Őekil olarak deēitiēi zaman öz ile paralellik gösterecek yenilikçi politikalar uygulamakta da yarar vardır.

3-GAP Bölgesinde Endüstriyel Kalkınmada Maden Kaynaklarının Önemi

3-1- Bölgede Madencilik Tarihi Bugünkü Durumu

Bölgenin coğrafi konumu dışında eski çağlarda (bakır ve tunç çağı), Anadolu'nun dünya metal madencilikine yataklık yaptığı ve gelişmiş madencilik faaliyetlerine sahne olduğu; son yıllardaki Diyarbakır -Ergani-Çayönü ve Bismil-üç tepe köylerinde yapılan arkeolojik kazılarda çıkarılan metal eşya ve aletlerin, Kas-Uluburun batağından ortaya çıkarılan 30 kg'lık bakır külçelerini ABD'de yaptırılan laboratuvar analizinde, izotop yapılarının benzerliği Ergani bakır cevherlerinde elde edildiğine dair bilimsel bulgular incelenmesinden anlaşılmaktadır. Dünyada en eski madencilik kuzey Mezopotamya olarak anılan bu bölgede batı Anadolu'ya ve Avrupa'ya ihraç edildiği; M.Ö. 3000 yıllarında madencilik Asurlar'la başladığı; Finikeliler, Roma,Bizans ve Selçuklularca Diyarbakır-Ergani ve Elazığ maden yörelerindeki yüksek tenörlü bakır madenlerinin işlendiği bugünkü antik galeri ve kuyularla, tarihi pasalarla anlaşıldığı gibi bazı Asur tabletlerinin de Mezopotamya'da çıkarılan bakır madencilikinde tunç elde eldesinden kullanılan kalay madeninin ticareti sayesinde kullanılarak elde edilen yüksek gelir ve buna ait vesikaların bulunması maden işletmesini, cevher zenginleştirme, izabe, metalurji ve madencilik sanayinin ileri derecede yürütüldüğünü kanıtları günümüze kadar gelmiştir.

M.S.1200-1300 yıllarında Araplar, 1850-1915 yıllarında Osmanlılar tarafından bakır istihali, en zengin damarlar yer altı işletmeleri ile alınarak, haddehanelerinde ilkel izabe yoluyla gerçekleştirilmiştir. 1924 yılından itibaren milli bankası bünyesindeki Ergani bakır T.A.Ş. 1944 yılından bu yanada Etibank işletme faaliyetlerini yürütmektedir. Bu tarihsel veriler ve bugünkü durum, bölge madencilik köklü geçmişi olmasının yansısı gelişmiş düzeyde, bakır madencilik açısından dikkate değer sahalar içerip önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Bölgede gerek yerel istihdamı (personel), gerek önemli ekonomik faaliyetler açısından madencilik endüstrisi daha şimdiden göz ardı edilmeyecek seviyededir. Ülke ekonomisindeki yeri, döviz kazandırıcı ve ithal ikameci özelliği üretim miktarı, yatırım miktarı ve gelir potansiyelleri yönünden petrolün yansısıra bakır,asfaltit ve fosfat madenlerinin üretimi, bölgenin önemli maden işletmeleridir.

3-1-1- Petrol Üretimi

Ülkemizin ihtiyaçlarını karşılamada çok yetersiz olsa da yegane petrol rezervlerine ve üretim kuyularına sahip olan bölgede, arama ve üretim faaliyetlerine T.P.A.O , özel kuruluşlar ve yabancı şirketlerce gerçekleştirilmektedir.

3-1-2- Bakır Üretimi

1944 yılından bu yana Etibank Bakır İşletmesi'nce,900.000 ton-yıl tüvenan kapasitesi açık ocak işletmeciliği yapmaktadır. Üretilen %1.65 cutenörlü cevher, flatasyon ve kalsinasyon konsantre tesislerinde zenginleştirilerek tenörlü 65.000 ton-yıl bakır konsantresi, %45 S tenörlü 50.000 ton-yıl pirit konsantresi elde edilmektedir. Kurulu kapasitesi 18.000 ton-yıl, %99.9 Cutenörlü blister bakır eldesi sağlayan rafinasyon tesisi ile 110.000 ton-yıl kapasiteli sülfirik asit (H₂SO₄) üretim kapasitesine sahip entegre tesisler kompleksi bulunmaktadır. Rezervlerin azalması (5 milyon ton görünür rezerv) ve tüvenan cevher üretiminin çeşitli madenlerle düşmesi, rafinasyon tesislerine yeterli konsantre gönderilmemesi, blister bakır üretimini oldukça düşürmüş ve tesis oldukça düşük seviyeli (kapasiteli) çalışmasına neden olmuştur.

Yurt içinde blister bakır işleyerek her türlü bakır mamulü üreten Rabak, Sarkuysan, MKE gibi toplamı 140.000 ton-yıl kapasiteye ulaşan elektronik bakır rafinasyon tesisleri, ara mamül blister bakır temin edilmemesinin büyük sıkıntılarını yaşamakta ve blister bakır ithal etmek zorunda kalmıştır. Sülfirik asit üretim tesisleri talepsizlik nedeniyle atıl durumdadır.

Siirt- Şirvan Madenköy de %3 Cu, %1 Zn tenörlü 15 milyon ton rezervli bakır çinko kompleks cevherlerinden 300.000 ton-yıl üretim kapasiteli 60.000 ton-yıl bakır, 120.000 ton-yıl pirit konsantreleri elde edilmesi kullanılmaktadır. Etibank tarafından fizibilite çalışmaları tamamlanmış olup, yabancı sermaye ortaklığı için teklifler alınmasına rağmen, günümüze değin yoğun bir çalışma başlatılmıştır.

Hazro, Bismil,Silvan ve Lice yörelerinde küçük ölçekli küçük işletmelere ait bakır madeni arama-işletme ruhsatlı sahalar bulunmakta olup, ancak Etibank, konsantratör ve izabe tesislerinde bu

cevheri alıp değerlendiren bir satın alma politikası izlenirse, bölgede madencilik faaliyetlerinde yoğun bir canlanma gönderecektir.

3-1-3- Fosfat Üretimi

Etibank Mardin-Mazıdağ fosfat işletmesi, bu yataklarda 1985 yıllarında açık işletme yöntemi ile örtü-kazı çalışmalarına başlatılmıştır. Ton-yıl %18 P2O5 tenörlü tutavan fosfat üretimi kapasiteli işletmede 30 P2O5 tenörlü 750.000 ton-yıl konsantre fosfat üretimini gerçekleştirecek bir tesis kuledur. 550.000 ton-yıl konsantre flotasyon yöntemi ile üretim hedeflenmektedir.

3-1-4- Asfalt Üretimi

Ülkemizin yegane asfaltit (probitün) yatakları Şırnak Silopi ve Uludere de bulunmaktadır. Asfaltik maddeler, asfaltik petrolün doğal artıklarıdır. Başka bir tanımla, petrolün hareketler sonucu kendi yatağını değiştirerek çevredeki yarık, çatak ve oyuklara yerleşmesi sonucu oluşan maddelerdir. Bu yatakların birincil ya da ikincil olabildiği şekilde görüşler vardır.

Burada zaman, basınç,ısı ve karmaşık kimyasal reaksiyonlarla belli metamorfizma geçirilmesi söz konusudur. Metamorfizma sıralamasında petrol önce yumuşak asfaltlara, sonra sert asfaltlara, daha sonra asfaltitlere ve son asfaltik probitümlere dönüşmüştür. Bu linyit gibi homojen yataklama ve kalınlığa sahip sedimanter faaliyetlerle oluşmaya filon tipi yataklardır. İnce damarlar ekonomik değildir. Filon derinlikleri tam tespit edilmediğinden rezervler kesin olarak bilinmemekle beraber, 1990 yılı başı itibari ile görünür rezerv Şırnak'ta 35.000.000 ton, Silopi'de 50.000.000 ton Uludere'de 200.000 ton dolayındadır.

1965 yılından bu yana yörede kömür madeni ısınma amaçlı kullanım için üretilip satılmış, 1997 yılına kadar birçok şahıs tarafından işletme ruhsatları alınarak darmadağınık ve rastgele yöntemlerle işletilmiştir. O dönemde asfalt rezervleri işletmelerinde ziyan edildiği için çok amaçlı ve stratejik bir maden olduğu öne sürülerek devletleştirilmiştir. Devletleştirme sonrası T.K.İ kurumu maden sahalarının sahibi olarak yatırımlarını gerçekleştirecek üretimini büyük oranda artırarak açık ocak

işletme yöntemi ile 800.000 ton-yıl kapasiteye kadar ulaşmıştır. Bölgede 1979-1989 yılları arasında 6.000.000 ton dolayında üretim gerçekleştirilmiştir. Açık işletmeye uygun rezervler azalmakta olup özellikle Silopi'de yer altı işletme projesi gündeme gelmektedir. Asfaltitlerin yataklama tipleri, kimyasal özellikleri ve tehlikeli gaz içerikleri yönünden yer altı işletmeciliği açısından büyük riskler taşıması, şimdiden üretimin devamlı olarak ve yıllık kapasitenin çok altında olması kuşkuları gündeme getirmektedir.

3-1-5- Taşkömürü Üretimi

Ülkemizde Zonguldak havzasından ayrı olarak 400.000 ton görünüş taş kömürü rezervi, 5.000 ton-yıl üretim ile Diyarbakır-Hazro bölgesindedir. Üretim faaliyetleri, küçük ölçekli özel madencilik firmalarınca yapılmaktadır. Gaziantep dolaylarında, küçük ölçekli firmalarca krom, Gaziantep'te mermer ve granit işletmeciliği yapılmaktadır.

3-1-6- Bölgede Bilinen Başlıca Maden Çeşitleri ve Rezervleri

CİNSİ		REZERV
Diyarbakır	Tuğla, kremit	15.000.000 ton(görünür)
Merkez	hammadeleri	
Ergani	Bakırlı pirit	14.850.000 ton(gör. +muh)
Ergani	Çimento hammaddeleri:	
	Kireçtaşı	483.000.000 ton(gör.+muh)
	Kil	59.000.000 ton (görünür)
Hazro	Taşkömürü	400.000 ton (//)

Mardin

Derik	Fosfat	500.000 ton (//)
Mazıdağ	Fosfat	375.000.000 ton (//)
Kızıltepe	Çimento hammaddeleri:	
	Kireçtaşı	60.000.000 ton (//)
	Marm	40.000.000 ton (//)
Kızıltepe	Tuğla-Kiremit Hammaddeleri	3.000.000 ton (//)

Gaziantep

Merkez	Çimento hammaddesi (Kireçtaşı)	10.000.000 ton (//)
İslahiye	Aleminyum (Demirli Boksit)	95.000.000 ton (gör.+muh)
İslahiye	Dolomit	40.000.000 ton (görünür)
İslahiye	Apatit-Manyetik	90.000.000 ton (mümkün)
Kilis	Manganez	1.000.000 ton (gör.+muh)

***MTA envanterlerinde yeralmamasına rağmen il sınırları içinde krom, mermer ve granit işletmeciliği yapılmaktadır.

Adıyaman**Merkez-Kahta**

Gölbaşı	Tuğla-Kremit Hammaddeleri:	27.000.000 ton (görünür)
Merkez	Çimento hammadde:	
	Kalker	92.000.000 ton (//)
	Marm	23.000.000 ton (//)
	Kil	100.000.000 ton (//)

Göbbaşı	Linyit	53.000.000 ton (//)
Çelikahan	Apatit-Manyetit	69.000.000 ton (//)
Besni		8.400.000 ton (//)

CİNSİ

REZERV

Ş. Urfa

Merkez	Çimento hammaddeleri	108.000.000 ton (görünür)
Merkez	Tuğla-Kremit hammaddeleri	150.000.000 ton (//)
Birecik	Tuğla-Kremit hammaddeleri	39.000.000 ton (//)
Bozova	Fosfat	2.000.000 ton (//)

Siirt

Merkez	Tuğla-Kremit hammaddeleri	4.000.000 ton (//)
Şirvan-Madenköy	Bakır+pirit+çinko	24.000.000 ton (//)
Kurtalan	Çimento hammaddeleri	4.000.000 ton (//)

Batman

Merkez	Tuğla-Kremit hammaddeleri	3.000.000 ton (//)
--------	---------------------------	----------------------

Şırnak

Merkez	Asfaltit	29.000.000 ton (gör.+muh)
Silopi	Asfaltit	48.000.000 ton (görünür)
Uludere	Asfaltit	400.000 ton (//)

4- Bölgenin Maden Rezervleri ve Gelecekteki Potansiyelleri

Ülkemiz'de şimdiye kadar yapılan ciddi maden aramaları ve rezerv tespit çalışmaları her yönüyle çok yetersizdir. Özellikle GAP Bilgesi'nde hiç yok denecek kadar azdır. MTA tarafından hazırlanan Türkiye'nin bilinen mineral ve maden kaynakları envanterinde adı geçen mineral çeşidi dördü-beşi geçmediği gibi rezerv olarak belirtilen miktarlar görünür- muhtemel-mümkün miktarlar toplamı olarak verilmekte, bu tanımlar ve değerler de maden işletmeciliğinde sağlıklı ve güvenilir veriler olmaktadır. Madencilik yatırımlarının teşviki ve yönlendirilmesi için ekonomik olarak üretilebilir rezerv miktarları esas alınmalı ve geliştirilmelidir.

Jeolojik yapı yönünden, Alp genç kıvrımlar kuşağının bir kolu olan Toros genç kıvrımları Bölge'yi baştan sona geçtiği gibi İran Zagros Dağları'ndan Himalayalar'a kadar uzanan genç kıvrımlar silsilesini oluşturmaktadır. Dünyada bu kuşağın mineral çeşitliliği ve yataklanması yönünden oldukça zengin ve şanslı olduğu bilinmektedir.

Buna karşın, Bölge'de tam anlamıyla sistemli ve ciddi şekilde mineral zenginliklerin ortaya çıkarılmasını hedefleyen arama çalışmaları, jeolojik haritalama ve kesit alma, sondaj stampları alma ve değerlendirme, jeokimyasal analizler ve ekonomik değerlendirmeye yönelik teknolojik deney ve testlere dair teknik veriler bulunmaktadır. Bu da uygun jeolojik yapının ve koşullarının ayrıntılı olarak bilinmesine bağlıdır. MTA, kısa zamanda amaca uygun yönlendirilecek yeni arama politikaları oluşturarak kısa, orta ve uzun dönemli çalışma programları ortaya koyarak, finansal kaynaklarla desteklenerek çalışmalarına süratle başlamalıdır. Bir yandan Bölge gelişmiş arama teknolojileri kullanılarak sistematik ve kapsamlı çalışmalarla aranmalı, diğer yandan bu faaliyetler büyük gelişme potansiyeli taşıyan rantabl yatırımlar gerektiren maden kaynakları üzerinde yoğunlaştırılmalıdır.

5- Madencilik Dayalı Sanayinin Gelişimi

Madencilik endüstrisinin GAP Bölge kalkınmasında ana gövdeyi oluşturacak sanayilerin bazı alt sektörlerinden önemli roller üstlenip katkılar sağlayacağı gerçeği; her şeyden önce bilinen ve işletilen maden rezervlerine sahip işletme tesislerinin rehabilite edilerek, rasyonel işletme ve değerlendirme çalışmalarına yönelik yeni projeler hazırlanması; geleceğin gelişme seyrine ve stratejisine uygun yatırımlara ivedilikle başlanması özel önem arz etmektedir.

GAP Bölgesinin modern, mekanize tarım işletmeciliği uygulamaları ile ülkemiz tarım ürünleri rekoltesini ikiye-üç katlayacağı, bununla birlikte sanayi gübre tüketiminin yüksek oranda artacağı tahminleri karşısında tüm gözler, bölge taleplerini kesintiye uğratmadan karşılayacak miktarlarda daha ucuz maliyetle gübre arz edebilecek bir gübre sanayinin kurulması üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bölge de gübre endüstrisinin kuruluş yeri seçiminde, ideal koşullara sahip olan uluslar arası rantabilite ölçekleri göz önüne alınmalıdır. Ana ham maddelerin tamamına yakınının bölge ve yakın çevresinde sağlanması kolaylığı ve güvencesi, tüketim yerlerine yakınlık, maliyetlerine taşımacılık faktörünün en az düzeyde tutacaktır.

Bilindiği üzere, GAP ve üre gibi azotlu gübre üretiminde kullanılan en önemli ara-ürün amonyak tır. Azotlu gübre üretim projesinde ilk adımın ana girdisi olan doğal gaz veya nafta, fuel-oil, asfaltit gibi ham maddeler açısından bölge kaynaklarının durumu ve kullanımı ön planda tutulmalıdır. Katkı hammaddeleri olan alçı taşı, kireç taşı, pellt, kalsit, diallolit ve benzeri madenlerin temininde önemli bir sorun bulunmamaktadır.

Fosforlu gübre üretiminin ana girdilerinden birisi silfat asidi ve bunu hammaddeleri olan kükürt, pirit, limonit, silfat ve sülfürlü baca gazları; diğeri ise fosfat madenidir.

Bölge yine hammadde kaynakları açısından şanslı sayılmalıdır. Mardin-mazıdağı fosfat işletmesinde fosfat çıkarılması, konsantre edilmesi ve konsantre fosfatın fosforlu gübre üretimine arama olarak sunulması hedeflenmiştir. Kalsine fosfat ve fosforik asit üretimlerinde yan ürün olarak ek tesislerde elde

edilmelidir.Sülfat asidi eldesinin,konsantre pirit ve sülfat asidi tesisleri,elbistan termik santral gazları,batman

Petrol rafinelisi yan ürünü,iskenderun kok fabrikası yan ürün olarak elde etme alternatifleri bulunmaktadır.

Adıyaman,Urfa ve Gaziantep yöresi sedimantel karbonatlı fosfatların süper fosfat yada tirpil süper fosfatın elverişli hammaddesi olabileceği teknolojik testler sonucunda bulunmuştur.

Başta Finlandiya,Polonya ve Sovyetler birliği olmak üzere bir çok ülkede turplar doğrudan gübre olarak kullanıldığı gibi,gübre üretiminde hammadde olarakta kullanılmaktadır.Humik asit,mitrojen ve organik maddece zengin olan turpların bitkilerin yaşama ve büyümesinde etkili olduğu kesindir. Bölge yakınında varlığı bilinen Hakkari-yüksekova turplarınında doğrudan gübre olarak yada gübre hammaddesi olarakta kullanım olanakları araştırılmalı ve deneme çalışmaları başlatılmalıdır.

Bitlis-Avnik ve Bingöl-geç yaşlı yörelerindeki apatit-manyetik madenlerin zenginleştirilmesi teknolojindeki sorunlarının yakın gelecekte çözülerek fosfatça zengin apatitlerin ve demir madenlerinin işletilmesi,zenginleştirilmesi ve sanayii ürünlerine dönüştürülmesi ancak GAP bölgesinin kalkınma patasında mümkün olabilecektir.

Şımak ve silopi asfaltit madenlerinin, azotlu gübre üretiminin ham maddesi amonyak eldesinde kullanım olanaklarının araştırılması yeni olanakla beraber,yeniden başlatılmalı ve teknolojik testleri yapılmalıdır amonyak üretilmesi amacıyla 1977 yılında 1 milyon ton asfaltitin kullanılacağı;540.000 ton-yıl amonyum nitrat, 600.000

Ton-yıl cam,300.000 ton-yıl amonyak üretecek bir azotlu gübre kompleksi kurması çalışmaları başlatılmış,temeller atılmış ve binalar kurmuş olması gerçeği bugün için ütopya olmamalıdır .

Asfaltitler kimya endüstrisi içinde önemli hammaddeler içeren bir madendir. Uçucu , Yanıcı yağlar,benzen, toluen,solvent nafta,rafine katran,sert ve yumuşak ziftler,amonyum sülfat,amonyum klorit gibi kimyasal maddeler elde edilebilmektedir. Yine aynı zamanda asfaltit küllerinden % 0.26 ni %0.19 mo %0.22 v 178 ppmu308 oranlarında değerli mineraller bulunmaktadır.ABD'de termik santraller amonyak üretim tesislerinde,asfaltitler toplu olarak

yakılmakta olup, atık küllerin ve öltü tabakasının analizleri ve testleri sonucunda ekonomik olarak molibden, nikel vanadyum ve titanyum sülfat ve zenginleştirilmiş uranyum elde edilebileceği saptanarak uygulamalar sürdürülmektedir.

Asfaltitlerin kimyasal özellikleri bilinmeden ve bir sanayii madeni olduğu kabul edilmeden Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da rastgele her yerde yakılıp kullanıldığı düşünülürse asfaltitlerin toplu olarak çimento ve şeker fabrikalarında kullanılmasının sağlanmasıyla ortaya çıkan değerlendirilmesi belirli oranlarda gerçekleşebilir. ABD'de kurulan bir tesislerde, 365.000 ton asfaltit yakılması sonucunda 146.000 ton küp ortaya çıkmıştır tesiste 146.000 ton kül ve 36.500 ton asfaltit örtüsünün işlenmesiyle 462 ton molipten sülfat, 842 ton liken sülfat, 1.710 ton vanadyum sülfat elde etmiştir.

Bahsedildiği üzere, bölgede bakır cepheli üretimi bugünde, gelecekte de önemli miktardadır. Yıllarda bilhister bakırın termik ve elektrolitik rafinasyon, kobalt vb. değerli Madenlerinde yan ürün olarak elde edilmesi, proje kapsamına alınmışsa da gerçekleşme olmamıştır.

GAP ile birlikte girecek Hidro elektrik santralleri enerji üretimi dağıtımının önemli bir sektör oluşturacak olması, bölgede elektrifikasyon ve iletken bakır mamül malzemelerin üretimine yönelik yatırımları ön plana çıkarmaktadır. Böylece, metal alaşımlı konstrüksiyon elemanları metal bağlantı elemanları bakır terleri bakır borular, değişik kapasitede transformatörler, elektrik motorları gibi çeşitli sanayii ürünlerine talepler olacaktır. Talepler karşılayacak sanayilerin kurulması teşvik edilmeli ve özendirilmelidir.

Barajlar, hidroelektrik santreller ve su kanalları yapımında milyonlarca ton çimento kullanılması, bölge kalkınmasında çimento sanayinin önemini göstermiştir. GAP ile hedeflenen gelişmelere ulaşılmasında yollar, köprüler, su kanalları vb. alt yapı inşaatları ile birlikte konut, sanayii tesisler açık kapalı depolar fabrika inşaatlarında büyük bir artış olacak; bununla birlikte çimento, kireç, mıcır, kum, tuğla, kiremit, karo, fayans ve diğer kaplama taşları gibi inşaat malzemeleri büyük miktarlarda tüketilecektir. İnşaat malzemeleri sanayii tesisleri kurulması, hammadde temini bölgede yeni maden sahaları bulunması, kırma eleme-öğütme yapılması ile fabrika imalathanelerde son ürün haline

Dönüştürülmesi, madencilik endüstrisini ve madencilığe dayalı bazı imalat sanayilerini geliştirilecektir.

6- Madencilik Endüstrisinin Gelişmesi Ve Finansmanı Üzerine Öneriler

Madencilik sektörü diğer sektörlerden farklı olarak, ilk yatırım tutarı ve yatırım riskinin yüksekliği, kara geçme ve amortisman süresinin uzunluğunun yanısıra işletilecek maden rezervinin yeterliliği, tenörünün kalitesi işletme yöntemlerinin uygulanabilirliği gibi bazı ürütücü özelliklerin yanı sıra, istikrarsızlık dönemlerinde dayanıklı ve stabilitesi yüksek, entegre sanayi tesislerine uyumlu, istihdam kapasitesi geniş, dönüşüm kar verimliliği, katma değeri ve karlılığı yüksek, ithal ikameci ve döviz kazandırıcı özellikleri ile cesarettendirici bir yatırım sektörüdür.

Tüm bunların yanısıra madencilik sektöründe; endüstriyel ve gelişmede özel öneme sahip enerji, ağır sanayi, inşaat, kimya, cam ve gıda sektörlerine hammadde, aramal ve son ürün sunabilecek işletmelerin kurulması için her türlü araştırma etüt deney ve teknolojik testler yapılmalıdır. Ayrıca madensel ürünlerin sanayi sektörlerinde kullanım teknikleri ve dozları hakkındaki patentlerin sanayi ve ticaret bakanlığınca elde edilerek yatırımcılara rehberlik edilmesi gereklidir.

Kamu ve özel sektör yatırımcılarını sermayelerini madencilik sektörüne çekebilmek için her şeyden önce bölgede sanayi madenlerinin rezerv, tenör ve işletme yöntemi seçimi gibi geçerli verilerinin yanı sıra başta yol, elektrifikasyon, su gibi alt yapı hizmetleri hazırlanmalıdır.

Bölgede madencilik ve ilgili sanayi sektörlerinin gelişmesi için model geliştirme ve finans sağlamada, özel ve kamu yatırım Bankacılığı hız kazandıracaktır. 1933 yılında, sümerbank ağır sanayinin gelişmesinde öncülük etmek ve sanayinin ihtiyaçlarını karşılamak için başta refrakter tuğla fabrikaları kurmuş ve hammadde temini için krom ve manyezit madenleri işletmeciliğini başlatmıştır. Etibank, iş bankası şeker bank T S K B 'da yatırım ve kalkınma bankacılığı faaliyetlerini sürdürmüştür. Mevcut yatırım ve kalkınma bankacılığın faaliyetleri bölgeye yansıtılmalı, bazı ticari bankacılık kuruluşlarının yatırım ve kalkınma bankacılığı anlayışıyla bölgeye entegre sanayi sektörleri yatırımlarına yönelmeleri cazip hale getirilmelidir. GAP kapsamında bir teknik komisyon ve çalışma grubu, vakit geçirilmeden oluşturularak bölge sanayisine öncülük edebilecek, çeşitli sanayi sektörlerine ilk madde ve malzeme girdisi sağlayan ürünlerin tüketim yerleri ve programlarının incelenmesi ve değerlendirilmesi çalışmaları yürütülmelidir.

7- Güneydoğu Anadolu Projesinin Tarımsal Ekonomi Durumu

7.1 Nüfus:

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında,daha önce belirtildiği gibi:Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa ,Diyarbakır ,Mardin ve Siirt illeri bulunmaktadır.

Bu illerin 1975-1980 ve 1985 nüfus sayımlarına göre şehir ve köy nüfusları bulunmaktadır. Tüm bölgede 1965 yılında %67.3 oluştura köy nüfusu 1985 yılı Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre %46.4'e düşmüştür .

Son Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre Türkiye'nin yıllık nüfus artışı %0,2785'tir. Bu oran proje alanında %0,35 olarak hesaplanmıştır.

Bölgedeki toplam köy sayısı;4110'dur. Bunun 2230'u toplu köy 1880'i de dağınık köydür. Bu yapı kırsal kesimde Devlet yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

7.2.Ekonomik Durum

Bölgenin ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı bulunmaktadır. Kuru tarım tekniğinin yaygın olduğu, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Türkiye ekonomisi üzerindeki yükünü hafifletmek için tarımsal üretimi hızla artırmak gerekmektedir.

Su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi, bölgenin sadece tarımsal teknolojisini değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapısını değiştirmeyi amaçlamaktadır.

7-3- Tarımsal Ekonomi

7.3.1 Mülkiyet Durumu

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde toprak varlığının, toprak sahipleri arasında bölünüşü bulunmaktadır. Tarımsal alanın ancak %10,5'ini işletmektedir. Buna karşılık 500 Ha olan daha büyük %0,9 işletme tarımsal alanı %28,6'ını işliyor. Bu durum toprak dağılımındaki dengesizliği göstermektedir.

7.3.2 İşletme Tipleri:

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tarımsal işletmeler iki ana grupta toplanmış bulunmaktadır.

- * Yalnız bitkisel ürün yetiştiren işletmeler
- * Hem bitkisel ürün yetiştiren, hem de hayvancılıkla uğraşan işletmeler

İşletme ortalaması %91 oranında olup, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tarımsal işletmelerini temsil etmektedir. Bu durum, hayvancılığın Güneydoğu Anadolu Bölgesinde taşıdığı önemi açıklamaya yeterlidir.

A)Proje Koşullarda Ekilmesi Beklenen Bitkiler ve Ekiliş Oranları:

Güneydoğu Anadolu Projesinde sulamalı durumda çeşitli ünitelerde sosyal, ekonomik ve ekolojik şartlar göz önünde tutularak gelişmesi tahmin edilen ürün desenleri bulunmaktadır.

8. Tarımsal Ekonomik Yapı

Güneydoğu Anadolu Projesi toplam 74,000 km² bir alanı kapsamakta olup bunun içinde Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Siirt illeri yer almaktadır. Cumhuriyet döneminin en büyük yatırımlarından biri olan GAP bölgesel nitelikli sulama ve enerji amaçlı 13 projeden oluşmaktadır. GAP'ın tamamlanmasıyla bölgenin 2 milyon hektarı bulan toprak kaynaklarından 1,8 milyon ha. alan sulu tarıma açılacaktır.

Bölgenin sahip olduğu toprak, su ve iklim koşulları yılda 2-3 ün alınmasına elverişli olduğu halde, mülkiyet dağılımındaki düzensizlik, işletmelerin çok büyük kısmını yeterli büyüklüğe sahip olmamaları, tarım tekniğinin yeterince gelişmemiş bulunması ve üretim deseninin kuru şartlarda üretilen ürünlere dayalı olması tarımsal üretimde verim düşüklüğüne neden olmaktadır.

GAP yurdumuzun en büyük yatırımlardan birisi olup, ülkemize yeni Çukurovalar kazandırması ve teknolojik katkıları açısından yararları kuşkusuz tartışılmaz. Ancak bu teknolojik başarıyı, bölgedeki ekonomik ve sosyal ilişkileri ve mülkiyet yapısını gereği gibi düzenleyerek, yöre halkının kalkınmasını ve ülke ekonomisine olumlu katkısını sağlamakla tamamlamak zorundayız.

9. Nüfus Ve İşgücü

1985 genel nüfus sayımına göre Şanlıurfa ilinin nüfusu 884.786'dır. nüfusun %55'i şehirde, %45'i köylerde yaşamaktadır. Araştırma yöresinde bulunan merkez ilçede 283.087 Akçakale ilçesinde ise 63.636 kişi yaşamaktadır. Bu iki ilçenin nüfusu, il nüfusunun %39.2 sini oluşturmaktadır.

Son yıllarda bu ilde hızlı bir nüfus artışı görülmektedir. 1980-1985 yılları arasında nüfus yılda binde 76.77 artmıştır. Bu artış il ve ilçe merkezlerinde daha yüksektir. (binde 92.74). Aynı yıllar arasında Türkiye nüfusunda artış oranı ise yılda binde 27.85

1975 yılına kadar Şanlıurfa ilinde nüfus artışı Türkiye ortalamasına çok yakındır. 1975-1980 yılları arasında nüfus artışında bir düşük görülmektedir. Bu yıllar arasında nüfus artışında bir düşük görülmektedir. Bu yıllar arasında Türkiye'de nüfus artışı oranında yılda binde 20.65 iken, bu oran Şanlıurfa'da binde 1.82'dir. İl ve ilçe merkezlerinde nüfus binde 13.40 artmıştır. Köylerde ise binde 7.86 azalmıştır. Bu değerler 1975-1980 yılları arasında bu ilden diğer il ve ilçelere bir nüfus hareketini göstermektedir. 1980 yılında yapılan genel nüfus sayımında ekonomik sıkıntılar nedeniyle 2960 ailenin yurt dışına, 15 856 ailenin de yurt içinde başka il ve ilçelere geçici olarak gittiği saptanmıştır. Yurt dışına gidenlerin %2.7 si Merkez ilçeden %77.2'si de Akçakale ilçesinden yurt içi göçlerin ise %30.4 ü merkez %14.5 i de Akçakale ilçelerinde olmuştur.

1980-1985 yılları arasındaki nüfus artışı çok ilginçtir. Bu yıllar arasında Türkiye'de nüfus artışı oranı yılda binde 27.85 iken Şanlıurfa'da binde 76.77 dir. Demek ki bu ilde Türkiye ortalamasının 3 katı bir nüfus artışı olmuştur. Atatürk barajı sulama alanında bulunan Merkez ilçede nüfus artışı yılda binde 63.1 Akçakale de ise binde 100.7 dir. 1980-85 yılları arasında bölgeler itibarıyla en yüksek artışı yılda binde 49.61 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmuştur. Bu artış Türkiye ortalamasının hemen hemen iki katıdır. Bu yöredeki böyle nüfus artışı doğum oranındaki artışla açıklamak zordur. Hızlı nüfus artışının önemli nedenlerinden biri olarak Güneydoğu Anadolu Projesinin yöreye gelecek yıllarda sağlayacağı yararlar düşünülerek diğer il ve ilçelerden yapılan göçler olduğu düşünülebilir.

Son on yılda Şanlıurfa ilindeki büyük nüfus hareketliği dikkat çekicidir. 1975-80 yılları arasında Şanlıurfa köylerinde bir nüfus azalması görülmektedir. Bu kente göç hareketinin açık göstergesidir. 1980-85 yılları arasında ise adeta bir patlama biçiminde nüfus fazlalığına tanık olunmaktadır. Bu durum buranın daha şimdiden, bir cazibe merkezi, olduğunu göstermektedir.

Araştırma yöresindeki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımını incelediğimizde, nüfusun yaklaşık yarısının (%48). 15 yaşın altında genç bir nüfus olduğunu görmekteyiz. 15-64 yaşları arasındaki nüfus, diğer bir deyişle iktisaden faal nüfus ise yöre nüfusunun %50.6'sını oluşturmaktadır. Yaş gruplarına göre Türkiye nüfusunun dağılımında bu oranlar sırasıyla %39 ve %56.3 tür.

Araştırma yöresindeki ailelerde fert sayısı Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Ailelerdeki ortalama fert sayısı 7.9 kişi olarak bulunmuştur. İşletmelerdeki aile işgücü ortalama 4.57 erkek işgücü olup bunu ortalama 0.12 erkek işgücü işletme dışında çalışmaktadır. Her işletmede yaklaşık 1-1.5 arsında değişen erkek işgücü fazlası saptanmıştır.

İşletme dışında çalışanların büyük bir kısmı pamuk çapa ve toplama işlerinde Adana ve Hatay illerinde çalışmaktadırlar. Diğerleri ise, D.S.İ. de kanal işçiliği, arkeolojik kazı işçiliği, inşaat işçiliği, traktör sürücülüğü, hamallık, nakliyecilik ve vb. işler yapmaktadırlar. Yılda ortalama 33 gün işletme dışında çalışıldığı saptanmıştır.

İşletmelerde işgücü gereksinimi yüksek olduğu dönemlerde geçici olarak yabancı işgücü de kullanılmaktadır. Bu işçiler ya aynı köyden yada çevre köy ve ilçelerden temin edilmektedir. Yabancı işgücü pamuk, çapa ve toplamada, bağ budamada ve mercimek hasadında çalıştırılmaktadır. Yöredeki işletmelerin ortalama 4.8 işçiyi (1.4 erkek, 1.5 kadın ve 1.9 çocuk işçi) ortalama 11.8 gün süreyle çalıştırdıkları saptanmıştır. Daimi işçiye toprak sahibinin büyük kentlerde yaşadığı bir iki büyük işletmelerde rastlanmıştır.

1980 yılında Şanlıurfa'daki iktisaden faal nüfusun büyük bir kısmı %70.7 si tarımla uğraşmaktadır ve tarım yöre ekonomisindeki önemini korumaktadır.

Şanlıurfa ilinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı Türkiye ortalamasının çok üstündedir. 1980 yılında Türkiye de okuma-yazma bilmeyenler %32.9 iken bu oran Şanlıurfa da %62, yaklaşık iki katıdır.

Kadınlarda bu oran çok daha yüksek olup kadınların %80.1 i okuma-yazma bilmemektedir.

Araştırma yöresindeki erkeklerin %26 sı ve kadınlarında %75 inin okuma-yazma bilmediği saptanmıştır.

Bu durum yöredeki eğitim düzeyinin ne kadar düşük olduğunu göstermektedir. Türkçe'nin bile yeterli düzeyde konuşulmadığı bölgede yılların ihmalini görmek mümkündür. GAP projesi dolayısıyla

herhalde asıl burada bir eğitim seferberliği yapmak gerekir. Bunun uygulanacak yeni tarım tekniklerinin başarıya ulaşmasında da büyük katkısı olacağı kuşkusuzdur.

10. Arazinin Bölünüşü

1981 yılında yapılan Köy Envanter Etüdlere göre Şanlıurfa iline bağlı köylerde tarıma elverişli arazi toplam arazinin %97,5 ini oluşturmaktadır. Bu arazinin %35,3 ü mera arazisi,%59,2 si de tarla arazisidir. Tarla arazisinin %2,5 inde sulu tarım yapılmaktadır.

Yörede yağışlar yetersiz olduğundan kuru tarım yapılan arazilerin %92,5 inde de nadas uygulanmaktadır.

Tarıma elverişli arazinin %1,9 unda bağcılık,%1,4 ünde meyvecilik yapılmaktadır. Bu ilde meyvecilik alan hemen hemen sadece Antep fıstığından oluşmaktadır. Meyvelik alanın %97,3 ünde antep fıstığı yetiştirilmektedir.

Araştırma yöresi olan Harran Ovası tarım işletmelerinde ise,tüm işletme büyüklük gruplarında,işlenen arazinin tamamına yakın kısmını tarla arazisi oluşturmaktadır. Gerçekten;meyvelik,sebzelik ve bağ arazileri toplamının,işletme arazisi içerisindeki oranı işletme büyüklüğüne göre %1,1-2,7 arasında değişmekte ve işletmeler ortalamasında ise bu oran %1,3 olmaktadır. Söz konusu araziler içerisinde sebzelik alan daha geniştir. Sebzelik alanı meyvelik ve bağ alanları izlemektedir.

Tarla arazisinin,sulanabilen kısmı işletme büyüklüğüne göre %11,7-28,4 arasında değişmektedir. Bu oran işletme ortalamasında %16 dır.

11-Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Biçimi

İncelenen işletmelerde çiftçi aileleri,kendi mülk arazileri yanında,kira ve ortaklıkla tuttıkları araziler ile köy orta malı olan mera araziden de yararlanmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre toplam işletme arazisi içerisinde mülk arazi oranı,1-50dekar genişliğindeki işletmelerde daha düşüktür.

Gerçekten,mülk arazi oranı 1-50 dekar arasındaki işletmelerde %46,4 iken,diğer büyüklük gruplarında %53,9-64,1 arasında değişmekte,işletmeler ortalamasında ise %59 olmaktadır.

Toplam işletme arazisi içerisinde,ikinci büyüklük sırasında kiraya tutulan arazi oranı,işletme büyüklükleri itibariyle %24,0-46,4,arasında değişmekte,işletmeler ortalamasında ise %35,6 olmaktadır. Kiraya arazi tutma oranı 1-50dekar genişlikteki işletmelerde %46,4 ile en yüksek, 51-100 dekar genişlikteki işletmelerde ise %24 ile en düşüktür.

Kıracılıkta işletme tipinin bu kadar yaygın olmasında kamulaştırılarak dağıtılan toprakların T.T.R. Müsteşarlığınca kiraya verilen arazi miktarı 1985 de 352,339 dekadır. Buda her halde T.T.R. Müsteşarlığınca kiralanan arazilerde,küçük işletmelere öncelik tanınmasından ileri gelmektedir.

Ortağı tutulan arazi, işletme büyüklük gruplarına göre %3,8-14,1 arasında değişmektedir. Bu oran işletmeler ortalamasında %5,4 dür. Ortağa tutulan arazi oranı 51-100 dekar arasında araziye sahip olan işletmeler %14.1 ile en yüksektir.

Uygulanan ortakçılık biçimi, geleneksel ortaklıktan farklı olarak daha çok traktör sahiplerinin küçük mülk sahiplerinin arazilerini yarıncılıkla işletme şeklindedir. Traktör müteahhitliği olarak,tarla ve tohum toprak sahibince verilmekte,diğer üretim masrafları ortağa arazi işleyen traktör sahibi tarafından karşılanmakta,elde edilen ürün yarıya paylaşılmaktadır.

Toplam işletme arazisi içerisinde kiraya tutulan arazi oranının,Türkiye geneline göre çok yüksek olması,Toprak Tarım Reformu Müsteşarlığının bu yörede çiftçilere kira ile arazi vermesinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık çiftçilerin birbirinden kiraya arazi tutarak işlemesi ortakçılığa göre daha azdır

11. İşletme Büyüklüğü

İnceleme alanında, örnek olarak seçilen 90 işletmeden, %84,4 ü 24-250 dekar, geri kalan %15,6 sı ise 251-1570 dekar arasında değişen işletme arazisine sahip bulunmaktadır. Diğer bir deyişle küçük ve orta aile işletmesi sayısı, toplam işletme sayısının 3/4 ünden daha fazladır. Ancak işlenen alan bakımından durum incelendiğinde, sayı olarak tüm işletmelerin %15,6'sını oluşturan işletmelerin toplam işlenen alanın yarısına yakın kısmını, yani %44,7'sini işlendikleri görünmektedir. Bu durum, inceleme alanında toprak dağılımındaki dengesizliği ifade etmektedir. Bölgedeki toprak reformu uygulamasından sonra toprak mülkiyetinde hala bu ölçüdeki dengesizliğin görülmesi dikkat çekicidir. Milyarlarca lirayı bulan sulama yatırımlarından , tüm çiftçilerin aynı olanda yararlanmaları bakımından ,bu bölgede bir toprak ve tarım reformunun uygulanmaya konulması ihmal edilmemesi gereken önemli bir konudur. Böylece, yalnız fırsat eşitliği sağlanmış olmayacak, aynı zamanda daha rantab bir işletmeciliğin de temeli atılmış olacaktır.

Topraksız çiftçi ailelerinin sayısına ilişkin kesin bir şey söylemek zordur. Çeşitli araştırmalarda değişik rakamlar verilmektedir. Bu değişkenlik topraksız çiftçi tanımının farklılığından kaynaklanmaktadır

1973 yılında yapılan bir araştırmaya göre (varlır,1978) Türkiye de topraksızların oranı %21.9, topraksızlığın en yoğun olduğu bölgelerden doğu Anadolu'da da %30.13'tür.

Şanlıurfa ilinde ise topraksızlar oranı daha da yüksektir 1981 yılında yapılan köy envanter etüdülerine göre bu ile bağlı 689 köyde yaşayan 73579 çiftçi ailesinden 31146'si yani ailelerin %42.3 topraksız çiftçi ailelerden oluşmaktadır.

12. Tarımsal Üretim

13.1. Tarım Tekniği

Araştırma yöresi olan Harran ovasında uygulanana tarım tekniğini; tarımsal mekanizasyon, ticari gübre kullanımı, tarımsal mücadele ilâçları kullanımı,tarımsal mücadele ilaçları kullanımı,sulama ve hayvan besleme açılarından inceleyebiliriz.

Harran Ovasında ortalama 5,9 işletmeden birinde traktör,5,5 işletmeden birinde traktör pulluğu ve 4,5 işletmeden birinde de mibzer kullanılmakta olduğu hesaplanmıştır. Bu değer Türkiye ortalamalarının ile karşılaştırıldığında,tarımsal mekanizasyon açıısından Harran Ovası çok az engebeli olması nedeni ile makineleşmeye elverişli olması ile açıklanabilir. Traktör ve ekipmanların dışında yörede kullanılmakta olan tarımsal alet ve makine kullanımının son derece sınırlı olduğu söylenebilir.

Özellikle Harran Ovasında yaz kuraklığının çok şiddetli olması nedeni ile tarımsal üretim artışı açıısından sulama çok büyük önem taşımaktadır. Halen Harran Ovasında mevcut sulama tesisleri ile işlenen tarım alanlarının %17 sinde sulu tarım yapılmakta ve sulama alanlarında %83 ünde pamuk tarımı yapılmakta olduğu belirlenmiştir.

Ticari gübre kullanımına gelince,Türkiye ortalaması olarak,gübrelenen arazide 50kg/da. olarak hesaplanmıştır. Yörede yetiştirilmekte olan ürün çeşitlerinde ticari gübre kullanımı ise,hububatta 13,8 kg/da,pamukta 39,3kg/da,mercimekte 10kg/da olarak bulunmuş olup ortalama gübre tüketim değerinin çok altında bulunmaktadır.

Bölgede tarımsal mücadelenin de daha fazla yaygın olmadığını görmekteyiz. Yapılan tarımsal mücadelede dekar başın hububat 40gr,ilaç düşmekte olup,Türkiye ortalaması olan 100gr/da oldukça altındadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi hayvancılık potansiyeli açısından da önemli yörelerimiz arasındadır. Şanlıurfa ilimiz özellikle küçükbaş hayvan varlığı yönünden oldukça zengindir. (Yurdumuzda mevcut koyunların %8,5 i,kıl keçilerin %15 'ine sahiptir) yöredeki hayvancılık mera hayvancılığı ağırlıklı olup,Harran Ovasında da incelenen işletme başına 11 baş koyun düşmektedir. Koyun başına az miktarda kesif yem kullanılması ahır hayvancılığının yaygın olmadığını göstermektedir. Sığır yetiştiriciliği ise önemsizdir. İncelenen 90 işletmeden ancak 17 baş sığır varlığı saptanmıştır.

13.2. Tarımsal Üretim Deseni

Şanlıurfa'daki toplam ekili dikili alanla ilgili mevcut istatistiklere göre en fazla ekim alanı bulan ürün buğdaydır. 358,839ha, buğday ekim alanı %37,3'ünün araştırma bölgesi olan Merkez ve Akçakale'de ekildiği görülmektedir. İkinci önemli ürün arpadır 222,875 ha, arpa ekili alanında %37,3'ü Merkez ve Akçakale'de bulunmaktadır. Arpa ekim alanları buğday alanlarının yaklaşık 2/3'ü oranındadır. Türkiye genelinde bu ilişkinin 1/3 kadar olması, hem Şanlıurfa da, hem de bu açıdan aynı özelliği yansıtan Merkez ve Akçakale'de arpanın görece öneminin fazlalığını göstermektedir.

Mercimek, buğday ve arpadan sonra Şanlıurfa da en fazla ekim alanı olan üründür. Kuruya ekilen bir diğer baklagil olan nohut Şanlıurfa da mercimek ekim alanının ancak %1,5'u kadar 1 ekim alanı bulunmaktadır. Buna karşılık Merkez ve Akçakalede nohut ekili alanlar mercimek ekim alanlarının % 45,7'i kadardır ki, bu oran Türkiye ortalamasına daha yakındır (%55,6). Mercimek açısından ilginç olan bir noktada Türkiye'deki ekim alanlarının 1/4'ünün Şanlıurfa da oluşur.

Halen Şanlıurfa'daki ekilen pamuk Türkiye'deki toplam pamuk alanlarının % 3,7'i kadardır. Şanlıurfa'daki ekim alanlarının 1/3'üne yakını da (%32,7) Merkez ve Akçakalede bulunmaktadır.

Şanlıurfa'daki susam ekim alanları da Türkiye'deki susam alanlarının % 43,3'ünü oluşturmaktadır. Ama Merkez ve Akçakale'de susamın fazla rağbet görmediği, Şanlıurfa'daki ekim alanlarının %2'sinden daha azının bu iki ilçede olmasından bellidir.

Şanlıurfa'da bağ alanları Türkiye'dekinin %3'ünden, sebze alanları %2'sinden daha azdır. Araştırma bölgesindeki bağlar ise Şanlıurfa'dakinin % 0,2'si olup bölgede yapılan toplam sebze ve meyve üretimi istatistiklere bile geçmemiştir.

Bütün bu veriler Şanlıurfa genelinde ve araştırma bölgesinde üretim deseninin kuru şartlarda üretilen ürünlere dayalı olarak kurulduğunu, başta susam ve mercimek olmak üzere Şanlıurfa'nın Türkiye'nin üretimi açısından belli bir ağırlık taşıdığını göstermektedir. Türkiye'deki arpa üretim alanlarının %7'si Şanlıurfa dadır. Sulama olanaklarının sağlanmasıyla, Türkiye'deki pamuk ekim alanlarının %4'üne yakınına sağlayan Şanlıurfa'nın bu katkısı çok büyüyecek, ama kuruya ekilen başta susam ve mercimek gibi ürünlerinin ekilişinin gerilemesi Türkiye'de bu ürünlerin üretimi açısından başlangıçta önemli bir boşluk yaratabilecektir.

Konu birde araştırma yöresindeki durum açısından incelendiğinde, anket yürütülen işletmelerde ekim alanlarının %38'inin buğday,%11'inin arpa, % 11'inin mercimek, %14'ünün pamuğa ayrıldığı görülür. Araştırma töresinde susam, (araştırmanın yürütüldüğü yıl içinde) yalnız 10 da, ekilmiştir ki buda çok düşük bir oranı ifade eder. Zaten Merkez ve Akçakale'de susam fazla ekilmemektedir. Gene sebze alanını %0,6 meyve alanı %0,5 ve bağ alanı %0,2 kadardır. Çok ufak çaptaki sebze alanları dikkate alınmazsa, suluya ekilen ürünler pamuk (%83)ve buğdaydır ;(%12). Bu verilerde sulu alanlarda pamuk ekşimi tercih edildiği kanısını kuvvetlendirmektedir. Eğer bölge sulu tarıma açıldığında tercihler aynı yönde kullanılmaya devam eder ve yapılacak araştırmalar ışığında üretim deseni yönlendirilmezse,pamuk üretiminde meydana gelebilecek bir patlama, bu ürünün üretim tüketim dengesini altüst edecek bir boyuta ulaşabilir. Hem eski üretim deseninin değişmesi ile bazı ürünlerde üretim açığı, hemde diğer bazılarında üretim fazlası vermek; Türk tarımının lehine sonuçlar yaratmayabilir.

Konuya bölgedeki ve yöredeki üretim ve verim durumları itibarı ile de bir yaklaşım getirildiğinde,verim düzeyinin görece azlığı nedeniyle ekim alanları yönünden sağlanan katkıya rağmen,Türkiye'deki üretime olan katkının daha düşük olacağı anlaşılır. Örneğin, 1984 yılı tarımsal yapı ve üretim istatistik bülteni verilerine göre Türkiye'de, buğday verimi ortalama 192 kd/da bu rakam Şanlıurfa'da 139, Merkezde 130,Akçakalede 151'dir. Anket yürütülen işletmelerde ise kuruda 79,

suluda ise ancak Türkiye ortalaması dolaylarında yani, 193kg/da olduğu görülür veri düşüklüğü Şanlıurfa, Merkez ve Akçakale'de , arpa, mercimek, pamuk ve susamda da görülmektedir. Yalnız deneklerde 170kg/da olan pamuk verimi (sadece suluya ekildiği halde) Türkiye ortalaması olan 198 kg/da'nın da altındadır. Şanlıurfa'da 211, Merkezde 217 ve Akçakalede 198 kg/da olan pamuk veriminin sulu ve kırıç toprakla ortalaması olduğu halde, yörede sulu koşullarda bile daha düşük verim alınmıştır. (DİE, 1984). Susam verimi ise Türkiye ortalaması kadardır. Ama deneklerce dar bir alana girdiği için bu verim yöredeki verim durumu hakkında kesin bir bilgi vermeyebilir.

Bu açıklamalardan gerek Şanlıurfa da gerekse araştırma yöresinde sulama olanaklarının azlığı kadar, verim artırıcı diğer girdilerin kullanımı ve üretim tekniği yönünden de sorunların ciddi olduğu ve verim azlığının yalnız sılama olanaklarının yaratılmasıyla önüne geçilemeyeceğini açık bir biçimde göstermektedir. Çünkü Şanlıurfa da örneğin mercimek ekili alanlar %33 dolaylarında iken bu ilimizi Türkiye'nin mercimek üretimine katkısı %23, susam ekili alanlar itibari ile %43'lük bir orana sahipken toplam üretim içindeki yerinin yalnızca %29 olması eksikliğin yalnız sulamada değil diğer geri tarım tekniklerinden ileri geldiğini açıklar. Kuru tarım yapılan yerlerde de erişilecek verimin çok altında kalınmaktadır.

Araştırma yöresinde nadas arazi %25 oranında bulunmuştur. (Türkiye ortalaması %23). Sulama sayesinde bu rakam çok aşağılara çekilebilecek, sıfırlanabilecektir. Bu da bugünkü üretim değerinin 1/4'ü kadar değil, (satış değeri daha yüksek ürünlerin üretimi, ne geçilebileceği için) bunun üstünde bir değer artışı yaratacaktır. Bunun için Harran ovası tümünde özlenen üretim düzeyine erişebilmek, üretim artırıcı öğelerin tümü bir paket halinde sulanmasını gerektirir.

Hayvan varlığı yönünden de konuya eğilindiğinde Şanlıurfa'da sığır yetiştiriciliğinin en az (%0,8), buna karşılık koyun ve kılkeçisi yetiştiriciliğinin daha önemli görülür. İstatistiklerde Türkiye'deki koyunların %8,5'inin kıl keçilerinin % 15,2'i Şanlıurfa da olduğu görülmektedir.

Deneklerde 999 koyun, 132 kılkeçisi ve 17 sığır olduğu saptanmıştır ki, işletme başına 11 koyun ve 1,5 kılkeçisi düşmektedir. Esas itibariyle mera durumunun bu yapı, sulamanın başlamasından sonra

bitkisel üretim deseninde hayvan yeminede yer verilip verilmemesine göre,zaman içinde yeniden şekillenebilecektir.

14. Sulamayla Gerçekleşecek Gelişmelerle İlgili Öneriler

Bilindiği gibi 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasasının Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesinden sonra, bu yasa 10 Mayıs 1978 de yürürlükten kalkmıştır. Yasanın Şanlıurfa ilinde uygulanması nedeniyle il içerisinde toplam 1,616,000 dönüm toprak kamulaştırılmıştır. Ancak ilginç bir uygulamayla bu toprakların sadece 230,000 dönümü dağıtılmıştır. Başka bir anlatımla kamulaştırılan toprakların sadece 1/8 kadarının dağıtım konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Bu uygulamanın yasanın amacına aykırı olduğu açıktır. Kamulaştırmada amaç,topraksız ve az topraklı çiftçileri topraklandırmaktır. Kuşkusuz toprak dağıtımının gecikmesini mazur göstermek için türlü gerekçeler ya da bahaneler ileri sürülebilir. Ancak 1757 sayılı yasanın amacının,kamulaştırılan topraklarının bekletilmeden dağıtılması olduğunda kuşku toktur. Yasanın,toprak ve tarım reformunun uygulamalarındaki anlaşmazlıkların çözülmesi ile ilgili 12'nci bölümlü bunu amaçlamıştır. Davaların; yasa gereğince yapılan yada yapılması gereken kamulaştırılmanın, Hazine adına tescilinin toprak dağıtım gibi işlemleri etkilemeyeceği ve durduramayacağı ile ilgili 176,maddesi bunun açık kanıtıydı. Gene kamulaştırma kararının iptal edilmesi durumunda bile; eğer toprak dağıtılmışsa, dağıtımda geri dönülemeyeceğini ön gören 45.ci bunu göstermekte idi.

Yıllar önce belirttiğimiz bu endişelerin, bu gün haklı çıkması bundan sonraki uygulamalar için çok daha dikkatli ve ihtiyatlı olmak gerektiğini öğretiyor. Gerçekten bugün en önemli sorunun, işte bu kamulaştırılarak dağıtılmayan toprakların, eski sahiplerine nasıl geri verileceği olduğu anlaşılıyor. Nitekim 1Aralık 1984 tarihinde yürürlüğe giren 3083 sayılı " Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu" nun asıl uğraşısı,adındaki reform sözcüğüne karşın, "Geçici Maddesinde" ön görüldüğü kendilerinden toprak tamulaştırılanların, yeniden nasıl eski topraklarına kavuşturulacaklarıdır. Böylece yasa yapma tekniğinde de önemli bir değişmeye tanık oluyoruz yasaların gerçekleştirmek istedikleri hedefleri anlamak için, amaç maddelerine değil, "Geçici Maddelere" bakmak gerekmektedir.

Geçici 1'nci maddeye göre, yürürlükten kaldırılan 1757 sayılı toprak ve tarım reformu yasasına göre yapılan uygulamalardan kendilerinden toprak kamulaştırılanların 6ay içinde baş vurmaları durumunda, bu yasanın kurallarına göre yapılacak incelemeden sonra yasanın, "sahiplerine bırakılacağı arazi"ye ilişkin kuralları uygulanır.

Geri verilecek toprak dağıtılamamış veya tahsis edilmemiş ise, bu miktarı karşılayan kamulaştırma bedeli ve harcamaları bedeli ve faizleri ödenmez. Bu bedellerin hak sahiplerince alınmış olması durumunda, bedel ve faizler defaten, yasaya göre kurulan tarım Reformu Fonuna geri verilmek kaydıyla, toprağın geri verilen kısmı ilgilinin adına tescil edilir.

Ancak geri verilecek toprak,yürürlükten kaldırılan 1757 sayılı yasaya göre dağıtılmış veya tahsis edilmiş ise, hak sahiplerine varsa aynı değerde toprak verilir. Toprak sahibi verilen bu toprağı kabul etmezse, geri verilecek toprağın miktarını karşılayan kamulaştırma bedeli bu yasa hükmüne göre ödenir.

Görüldüğü gibi böylece toprakları kamulaştırılan kimselerin,bu topraklarını geri almak olanakları doğuruyor. Ancak bunun için Şanlıurfa ilinin,yasanın 3.maddesi gereği "uygulama bölgesi" olarak ilan edilmesi gerekiyordu. Bu işlem de "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Uygulama Alanı, Dağıtılacak "Toprak Normu" ile "Sahibine Bırakılacak Arazi Esasları" Adli Bakanlar Kurulu Kararı ile 16 Haziran 1986 tarihinde gerçekleşti ve Şanlıurfa ilinde,3.sınıf tarım arazisine göre dağıtılacak toprak normu kuruda 200 suluda 60da olarak ilan edildi. Sahibine bırakılacak toprak ise bu normların 10 katı olarak kuruda 2000 ve suluda 600da olarak saplandı. Böylece 829,000 dekar kadar toprağın 1356 aileye geri verileceği tahmin edilmektedir.

İşin ilginç yanı,böyle bir uygulamanın,Güneydoğu Anadolu Projesi ile de ilişki kurularak bir toprak reformu kamuoyuna sunulmasıdır. Toprak reformunun çeşitli tanımlarını biliyoruz. Ancak kamulaştırılan toprakların eski sahiplerine geri verilmesi işlemi reform olması olayını ilk kez yaşıyoruz.

Ama eski toprak sahiplerinin yanıldıkları da anlaşılıyor. Topraklarının fazlasıyla geri almak için,eskiden beri bildikleri ve uyguladıkları yöntemleri kullanmaya başlamışlardır. Bunlar basından öğrendiğimize göre;yasanın bağ,bahçe ve ağaçlık alanları ve örnek çiftçileri kamulaştırma dışı bırakması(md.5) kurallarını işletmek için yapılan girişimciler;evlenip,boşanmalar,küçükleri evlendirmek ve danışıklı satışlardır.

İmdi,Türkiye de gerçekleştirilen en büyük yatırımlardan birisi söz konusudur. Bunun teknolojik düzeyi ile de övünç duymaktayız. Ülkemize yeni Çukurovalar kazandırmanın haklı gururu içindeyiz. Ancak bu teknoloji başarıyı, bölgedeki ekonomik ve sosyal ilişkileri ve mülkiyet yapısını gereği gibi düzenleyerek, yöre halkının kalkınmasını ve Ülke ekonomisine olumlu katkılarını sağlamakla tamamlamakla zorundayız. Bunun ise teknolojik gelişmeyi geliştirmek zor ve belki de ondan daha zor olduğunun bilincine varmalıyız.

Oysa, yukarıda değindiğimiz toprak mülkiyeti ile ilgili alınan önlemler, böyle bir temel üzerinde hareket edildiğini göstermektedir. İstatistikler ve anket sonuçları 1757 sayılı yasa uygulamasına karşın bölgede toprak mülkiyeti dağılımındaki dengesizliği göstermektedir. Kamulaştırılan toprakların bir bölümünün eski sahiplerine geri verilmesi ile bu dengesizlik daha da artacaktır. Harran Ovasının bu mülkiyet düzeni içinde sulanması durumunda, devlet yaptığı milyonlarca liralık yatırımlardan en çok gene fazla toprağı olanlar yararlanacaktır. Böyle bir durum bu gün yörede hala süre gelen aşiret yapısı içinde ancak büyük toprak sahiplerinin işine gelebilir. Oysa herhalde amaç bu ilişkileri sürdürmek değil, bunları zayıflatmak ve kırmak olmalıdır. Buda ancak sulamadan önce, başka bir tebliğde ele alındığı gibi,optimal işletmeler üzerinde mülkiyet dağılımının yeniden düzenlenmesi ile yeniden düzenlenmesi ile gerçekleştirilebilir.

Şanlıurfa da 1757 sayılı yasaya göre yapılan toprak reformu uygulaması ve bugün 3083 sayılı yasaya göre yapılan girişimler yörede toprak mülkiyeti sahipliğini belirsiz duruma sokmuştur. Kadastro su bitirilen ilk ilimiz olma niteliğine kazanmasına karşın Şanlıurfa da mülkiyet durumu belirsiz bir durumdadır. Toprakların büyük bir bölümü mizalıdır ve dava konusudur. Tapu müdürlükleri çok yoğun olarak yapılan devir işlemleri ile başa çıkamamaktadır.

Bölgede yatırımların azlığı nedeniyle, az gelişmişliğin çeşitli yönleri ile gün ışığına çıktığı bilinmektedir. Bunu ekonomik,sosyal ve kültürel yönleri ile hemen görmek mümkündür. Esasen bundan dolayı 1984 yılı da alınan bir Bakanlar Kurulu Kararıyla bu ilimiz kalkınmada öncelikli yöreler arasına alınmıştır. Bu az gelişmişliğin yırtılması ve bölgedeki talep azlığının giderilmesine daha çok sayıda çiftçinin toprak sahibinin yapılmasının da önemli katkıları olacaktır.

Yani sosyal adalet açısından bakılması bile bölgenin yüksek tarımsal üretim potansiyelinden daha çok sayıda yurttaşın yararlanması, onların refahını artırarak bir talep fazlalığı yaratacaktır. Bu da, onların topraklandırılmasıyla gerçekleşebilecek ve yöredeki az gelişmişliğin kırılmasında önemli rol oynayacaktır.

Araştırma yöresinde,halan sulama olanaklarının azlığı, verim arttırıcı girdilerin kullanılmasındaki düşüklük ve üretim tekniğindeki gerilik dikkat çekicidir. Bu sorunların yalnız sulama olanaklarının gerçekleşmesi ile çözümleneceğini beklemek fazla iyimserlik olur.

Harran Ovasının sulanmasıyla önemli bir üretim artışı sağlanacağı kuşkusuzdur. Bir kere nadas arazi çok aşağılara çekilecek,ayrıca,verim artışı sağlanacaktır. Böylece sağlanacak gelir artışı devletin GAP dolayısıyla yaptı yatırımlar sayesinde mümkün olmaktadır. O halde devletin kendi sağladığı bu gelir artışında mümkün olduğu kadar çok sayıda yurttaşı, mümkün olduğu kadar adil bir biçimde yararlandırması esas olmalıdır. Bu da ancak sulanacak bölgede mülkiyet düzeninin dengeli bir dağılımıyla sağlanabilir.

15- PROJE ALAN'NIN TANITIMI

15-1- GAP Alanının Yeri Ve Doğal Yapısı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi 38° 30' ve 38° 40' kuzey enlemleri ile 36° 30' ve 42° 40' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Güneydoğu Toros kavisyle, Suriye ve Irak sınırları arasında kalan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, az engebeli büyük düzlüklerle, çanaklaşmış havzalardan ve alçak tepelerden oluşmuş orta derecede dağlık bir yapı arz etmektedir. Rakım, bazı istisnalar hariç,

Bölgenin kuzeyinden başlayarak, güney ve güneybatı istikametlerine doğru giderek azalmaktadır. Karacadağ (1.919m.), Karadağ (1.428 m.), softekdağı (1.406 m.), Mazıdağı (1.326 m.) ve Ramandağı (1.228 m.) Bölge'nin belli başlı yüksek dağlarını oluşturmaktadır.

Jeolojik bakımdan incelendiğinde bölge konglomera kireçtaşı mam,sist,jips ve bazalt gibi ana kayalardan oluşmaktadır.

15-2-Güneydoğu Anadolu Bölgesi Orman Bölgesi

GAP'da ormancılığın yeri ve işlevlerini belirleyebilmek için Bölge'nin orman durumu ile ilgili bazı bilgileri açıklamak faydalı olacaktır.

Bölge orman bakımından Ülkemizin en fakir bölgesidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güney kısmındaki plato düzlükleri üzerinde orman ve ağaç topluluklarına rastlanmaktadır. Bu durum, insan tahribatından ziyade step koşullarından kaynaklanmaktadır. İlk çağ tarihçileri (Xenophan), bu alanların ağaçsız steplerle kaplı olduğunu ifade etmektedir. Kuzeye doğru artan yükseltiye birlikte, stepten uzaklaştıkça daha uygun şartlara sahip orman alanlarına geçilirse de sürekli, kapalı ve düzenli ormanlar görülmektedir. Bu yörelerde sürekli ormanların görülmemesi ise yetişen muhiti şartlarından çok insan baskısı veya aşırı otlamada kaynaklanmaktadır. Yaz aylarında otlama sonbahar aylarında yaprak yarılanması ve artan yakacak ihtiyacı ormanların giderek ölmesine sebep olan yoğun bir baskıyı teşkil etmektedir.

Step çevresinde yükseltilerden Gaziantep Platosunda yer alan zeytin ve pistacia ve diğer bazı türler, Akdeniz ikliminin etkilerini yansıtmaktadır. Step çevresindeki yükseltilerde, stepe en fazla sokulan meşe türü quercus brantiidir. Bu türün Gaziantep-K.Maraş arasındaki ovalarda da tek tek bulunuşu, eskiden bu yörede büyük ölçüde yayılmış olduğunun göstergesidir. Kuzeye doğru çıkıldıkça görülen karakteristik meşe türleri, quercus ihfecforia ve quercus libanidir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, ekonomik bakımdan kıymet taşıyan, ancak yayılışı meşelere oranla daha sınırlı olan kavak (servi kavağı, titrek kavak), söğüt,ceviz,çitlenbik,ahlat gibi türlerde

bulunmaktadır. İğne yapraklılar oldukça sınırlıdır. Bundan da anlaşılacağı üzere, Ülkemizin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve özellikle Fırat ve Dicle havzalarında kızılçam ve zeytinin gelişmesini mümkün kılan değişik mikroklima tipleri hüküm sürmektedir. GAP ile sağlanacak sulama imkanı, Yöre'deki ağaçlandırmalar için tür seçimi olanaklarını daha da artıracaktır.

Güneydoğu Anadolu Projesi sahasında toplam olarak 1.199.066 ha.orman bulunmaktadır. Bu alanın 1.151.150 ha. %4 enerji ormanı niteliğindedir. Koru ormanlarının 17.223 ha. %36 normal, 30.693 ha.%64 ise bozuk niteliğindedir. Enerji ormanlarının 279.061 ha.%24 normal, 872.089 ha.%76 bozuk durumdadır. Son yapılan envanter çalışmalarının ortaya koyduğu göstergeler göre , enerji ormanlarında, yapılan tahribat sebebiyle büyük bir gerilmenin olduğu ortaya çıkmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki enerji ormanlarının bu şekilde yok olması sonucunda, ortaya çıkacak direkt zararlarla birlikte, milyarlar yatırarak büyük ümitler beslediğimiz barajlar zincirinin uğrayacağı zararları gözönünde bulundurmak gereklidir. Korkunç boyutlara ulaşacağı kolayca tahmin edilebilen bu zararların nedenlerini başlıca 3 grupta toplamak mümkündür. Bunlar,bölgedeki başıboş ilkel hayvancılık, yakacak ihtiyacının karşılanması ve halkın tarım alanı kazanmak için orman alanlarını açma girişimleridir.

Bölgede özellikle orman alanlarında yapılan göçebe hayvancılık, yaz aylarındaki ortama sonbaharda hayvan yemi olarak yapraktan yararlanmak ormanların yoğun baskın altına alınmakta ve ormanların ölüme götüren büyük zararlar vermektedir.

Oysa bölgede ahır hayvancılığın teşkil ederek, mera ıslak çalışmaları hızlandırılarak ve planlı otlatma yöntemleri uygulayarak, mevcut ormanlara zarar vermeden daha çok büyük çapta hayvansal gelir kaynağı yapabilecektir.

Kışın uzun sürmesi ve şiddetli geçmesi yörede fazla miktarda yakacak ihtiyacına neden olmaktadır. Yakacak ihtiyacının yükünü bölge ormanları asırlar boyunca tanımıştır. Uzun yıllar yakacak için odundan başka bir alternatif üzerinde durulmadığında bölgede odun hammaddesi açığı bulunmaktadır. Bu açığın azaltılabilmesi için yöreye batı bölgemizden odun getirmek zorunda

kalmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde enerji sorunu çözebilmek için bir yandan odun üretimi hız verirken diğer taraftan odun yerine yakacak türlerinin (kömür vb.) ikame edilmesi gerekmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin doğal kaynağının en iyi biçimde ve en yüksek verimle kullanılabilmesi, bozulan doğal dengenin yeniden kurabilmesi bakımından GAP karşımıza çıkan çok büyük bir fırsattır. GAP zinciri içerisinde yaşayan halkın, ormanın aleyhine olan uğraş biçimi ve alanını değiştirmek mümkündür. Bunun içinde çeşitli devre sektörleri arasında uygulamaya dönük çok iyi bir koordinasyona

yörede tarım,orman ve mera açısından dengeli bir arazi kullanımına, yem ve başıboş hayvancılık sorunlarını çözümlenmesine şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır.

15-3- GAP 'DA ORMANCILIĞIN ÖNEMİ

GAP gibi büyük bir projede ormancılık hizmetleri çok büyük önem taşımaktadır. Tamamlanmakta olan barajlar, santraller ve sulama şebekelerinin ömrü Yöre'deki mevcut ormanlar ve ormancılık hizmetleri ile yakından ilgilidir. Bir evvelki bölüm de de belirtildiği üzere, bölge ormanların %60-70'i bozuk vasıftadır. Son yapılan envanterlere göre, mevcut bazı orman alanları da %90'lara varan oranlarda tahribata uğramış ve hatta yok olmuştur. Bunun sonucunda, bölge büyük ölçüde erozyonla karşı karşıya kalmıştır. Buna bir örnek vermek gerekirse; Kahta Dere Havzası, Fırat Nehri'nin büyük alan kollarından biri olup,yüzölçümü 158.000 ha. kadardır.

Bu miktar bütün havza alanına yayıldığı takdirde, yılda 25 cm. kalınlığındaki bir toprak tabakasının taşınmakta olduğu anlamına gelmektedir. Bu bakımdan, GAP su toplama Havzasının ormanlaştırılması ve Havza içersinde kalan bozuk meşe baltalıklarının imar ve ıslahı ile hem odun hammaddesi sağlanacak hem de Fırat ve Dicle ırmaklarının yan kollarındaki erozyon önlenecek ve barajların ömrü uzatılmış olacaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi geniş, monoton arazisiyle tarıma yardımcı koruyucu orman şeritleri uygulamasına çok elverişli alanlardan oluşmaktadır. yem bitkileri, ve tarım ürünlerinin yetiştirileceği sulanan alanlarda kurulacak rüzgar perdeleri, bölgede odun üretimini artmasına büyük katkı sağlayacağı gibi, üretilecek tarım ürünleri ve yem bitkilerinin de kalite ve kantitesini çok artıracaktır.

Bu husus da, GAP'de sulanacak arazilerden sağlanacak gelir artışı açısından ormancılığın önemini ortaya koymaktadır.

Netice itibari ile, GAP bölgesi ile Fırat ve Dicle ırmaklarının bütün su toplama havzalarında yapılacak tüm endüstriyel, hidrolojik ve koruma amaçlı ağaçlandırmalar ve buna ilişkin tesisler, bozuk meşe baltalıklarının imar ve ihyası, orman içi ve üstü meraların ıslahı GAP'ın ayrılmaz bir unsuru niteliğindedir. Bu bakımdan, GAP 'de ormancılığın sayılmayacak kadar çok önemi bulunmaktadır.

16-GAP BÖLGESİ'NDE ORMANCILIK HİZMETLERİ

16-1- Bölge Ormanlarından ve Ormancılığından Beklenen görevler

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesinde ormancılıktan ve ormanlardan beklenen görevleri aşağıda şekilde özetlemek mümkündür:

- Erozyona engel olmak
- Yetecek miktarda endüstriyel ve yakacak odun sağlamak
- Rekreatif imkanlar sağlamak
- İkincil orman ürünü sağlamak ve verimi artırmak
- Bölgedeki orman içi ve orman üstü meraların imar ve ıslahını gerçekleştirmek

Bölge ormanlarının bugünkü durumu ve nitelik itibari ile yukarıda belirtilen görevleri yerine getirmesi mümkün görülmektedir. Orman azalmasına paralel olarak ormandan beklenen görevler de gerçekleşmektedir. Eğimli alanların tamamında, ormanları tahribi ile birlikte hüküm süren erozyon su toplama havzalarında çok şiddetli boyutlara ulaşmış, buralardaki üst toprak tamamen taşınmış orman yetiştirme şartları son derece güçleşmiştir.

Bölge'de, verimli koru orman alanı az olduğu için endüstriyel odun verimi çok azdır. Bölge ormanlarının büyük kısmı yakacak odun üretimi amacıyla kullanılmakla beraber yakacak odun üretiminde de açık vardır. Bölge de, gerek endüstriyel, gerekse yakacak odun açığı bulunmasının

başlıca sebeplerinden en önemlisi, yöre ormanlarından her yıl verimlerinin çok üstünde usulsüz olarak odun kesilmesi ve ormanların büyük bir hızla tahrib edilmesidir.

Çeşitli etkilerle ormanların yok olması sonucunda, şehirler ve yerleşim alanları çevresinde de kurak ve tek düze bir manzara oluşmuştur. Yöre halkının, ormanın serinletici ve huzur verici özelliklerinden bir an önce yararlanabilmesi için şehirler ve yerleşim alanları çevrelerinde başlatılmış ve devam etmekte olan yeşil kuşak ağaçlandırma çalışmalarına hız vermek gerekmektedir.

Dicle ve Fırat Havzalarının yukarı kısımlarında ve orman rejimi içindeki orman içi ve orman üstü meraların da , ot verimi dolayısıyla üretimi artırmak ve ormanlar üzerindeki hayvancılık baskılarını azaltmak amacıyla mera ıslah çalışmaları yapılmalıdır. Esasen sonraki paragraflarda belirtileceği üzere, Orman Genel Müdürlüğü'nce söz konusu çalışmalar yapılmakta ve verimli sonuçlar alındığı gözlenmektedir. Ancak, orman rejimi dışında kalan ve tarım yapılan veya otlatma sebebiyle verim güçlerini tamamen yitirmiş meralarda da planlı ıslah çalışmaları hızlandırılmalıdır. Ayrıca, hayvan ırkı ıslahına ve ahır hayvancılığına ağırlık verilmelidir.

GAP'da, orman ve ormancılıktan beklenen görevler konusunda yapılan bu kısa açıklamalarda göstermektedir ki; Güneydoğu Anadolu Projesi'ni sosyal ve ekonomik bir bütün olarak görmek gerekmektedir. Ancak, bu bütün içerisinde etkili olan bütün faktörlerin tek tek ele alınıp, karşılıklı etkilerinin gözönünde bulundurulmasıyla Projeden arzu edilen düzeyde başarı sağlanacaktır. GAP yöresinde, orman ve ormancılıktan beklenen görevlerin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için, tarım,orman ve hayvancılık ilişkilerinin düzenlenmesi, yapılması zorunlu en önemli işlerden birisidir.

16-2- GAP'A ORMANCILIK HİZMETİ OLARAK YAPILMAKTA OLAN VE YAPILMASI GEREKEN ÇALIŞMALAR

16-2-1- Orman Rejimi İçindeki Sahalarda Ormancilık Hizmetleri

16-2-2-Enerji Ormanları Tesisi ve Yenilenmesi Çalışmaları

Bölge içerisindeki 1.151.150 ha. enerji ormanı sahasının 279.061 ha. Verimli, 872.089 ha.ise bozuk durumdadır. GAP bölgesinde yaşayan vatandaşların ekonomik ve sosyal yapısı sebebiyle, yıllardır herkesin ormanlardan istediği gibi yararlanması, ormanların tahribatına yol açmış ve yukarıda rakamla da ifade edildiği gibi enerji ormanlarının ¾'ü tamamen bozuk duruma getirilmiş, tabii denge bozulmuştur. Bozuk 872.089 ha.'lık enerji ormanı, enerji orman tesisine konu olan alanlardır. Enerji ormanı tesisi sonucunda hektardan 100 ster/yıl yakacak odun elde edilmektedir. Bölgedeki, 879.089 ha'lık alanda enerji ormanı tesisi gerçekleştirildiğinde, bölgenin hem yakacak hem de hayvan yemi ihtiyacının çok büyük çapta karşılanması mümkün olacak, bununla birlikte had safhadaki erozyonun önlenmesine de büyük katkı sağlanmış olacaktır.

1989 yılı sonu itibariyle, Bölge'de tesis edilmiş olan enerji ormanı olan 106.260 ha.'dır. enerji ormanları tesisi çalışmalarında son yıllarda görülen gelişmenin daha da hızlandırılması amacıyla 6831 sayılı orman yasasının 57. Maddesi, 3302 sayılı yasa ile değiştirilerek gerçek ve hükmi şahsiyetlere de enerji ormanı tesis edebilme imkanına getirilmiştir. Enerji ormanı tesis çalışmalarında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde beklenen her türlü faydanın bir an evvel sağlanabilmesi için bugünkü yıllık problemleri en az iki katına çıkarılması ve buna ilişkin önlemlerin alınması gerekli görülmektedir.

16-2-3- Ağaçlandırma Çalışmaları

Güneydoğu Anadolu Projesi yöresinde orman yetişmesini güçleştiren faktörlerden, iklim ve toprak özellikleri de çok büyük bir önem arz etmektedir. Bu sebeple ağaçlandırmalarda kullanılacak türlerin seçiminin isabetle yapılması hayati bir önem taşımaktadır. Ağaç türü seçimi için en önemli

kriter, yetiŒme muhiti Şartları yönünden benzerlik ve uyum göstermesidir. Bunun temini için de tür denemeleri ve bunun sonunda ortaya konacak türlerin orijin denemeleri ile kullanılacak tür ve orijinlerin belirlenmesi gereklidir.

Bölgede sulanamayan bazı alanlarda yerli ve yabancı türler ile yapılan araŒtırmalar sonucunda; halepamı, kızılçam, pinus elderica (İran orijinli) ,fıstık çamı ve sedir türlerinde baŒarılı olunabileceği tespit edilmiŒtir. Yapraklı türlerle yapılan bazı ağaçlandırmalarda ise, meŒe, yabancı akasya, ınar, ceviz, aylantus ide,itlembik,dıŒ budak,söğüt gibi ağaç türlerinin

SONUÇ

Çalışmanın amacı Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sosyo-ekonomik-kültürel ve beşeri yapısı üzerinde bir irdeleme yapmaktır. 74,000 km² 'lik bir alana sahip olan bölge coğrafi yapısı bakımından o kadar olumsuzluk doğuracak bir durum arz etmemektedir.

Bölgeye bilimsel ekonomik,teknolojik şartları sunduğunuzda gelişebilirlik ivmesine paralel bir görüntü çizeceği bir gerçektir.

Bölgenin iklim şartları her ne kadar olurluk göstermese de bölgenin sahip olduğu nehir potansiyeli bu açığı örtmektedir. Aynı yeten bölgede mevcut olan kültürel miras istenilen ölçülerde ortaya çıkarılırsa bölgenin kültürel ve ekonomik çatısını yükseltecek başka bir faktördür.

Devletin bu güne kadar yöreye tüm potansiyeli ile yönelmemesi ve halk tebasının beklenenin altında gelişmişlik göstermesi mevcut bölgenin gelişme yapısını olumlu bir kazanım sağlanamamıştır. Ancak; Güneydoğu Anadolu Projesi gibi geniş tabanlı bir projenin ortaya çıkarılması ile beklenen mevcut yapıya olumlu güzeyde kazanım sağlayacağı alenidir. Çünkü;bölgede standartların üstünde bir potansiyele sahip olunan nehir gücünün ortaya çıkarılmasıyla bölgenin ve ülkenin elektrik, tarımsal üretim,tarımsal iş gücü, hayvan yetiştiriciliği gibi mevcut açıkların kapanmasına katkı sağlayacaktır.

Bölgenin sahip olduğu coğrafi yapı devletin ayrı yeten göz önünde bulundurması gereken bir husustur. Bölgenin Suriye,İrak ve az miktarda bir toprak parçasıyla İran'la olan komşuluk sosyal-ekonomik-kültürel şartlar göz önüne alınarak yapılırsa bölgeye ve ülkeye pozitif yararlar sağlayacaktır. Aslında dünyanın göz önünde bulundurduğu bu ülkeleri bizim komşuluğumuzun bulunması hasebi ile daha fazlasıyla göz önünde bulundurmanız gerekir. Bu ülkelerde yer altı rezervlerinin özellikle petrolün fazlasıyla bulunması dünya ülkeleri açısından bir rant kaynağı hâline gelmiştir. Bizim bu bölgenin ve özellikle ülkenin yararı için bir fayda yeri olarak fazlasıyla yani devletin izlediği mevcut politikanın üzerinde bir politikayla yönelmemiz gerekir.

Bölgede bulunan yerel yönetimlerin alt yapılarının istenile boyutlarda gelişme kaydetmediği açıktır. Bu birimlere de devletin yerel yönetimlerle koordinasyonlu bir revizyona girmesi gerekir. Çünkü;yörede kentleşme, büyüme ve hizmet atakları istenilen standartların aksine bir gelişme göstermektedir. İllerin mevcut yapısı analize ettiğimiz zaman konutlaşma boyutları,park,bahçe

düzenlemeleri ulaşım imkanları kısaca modernleşen dünyada kentleşme adı altında yapılanların aksine farklı bir oluşum süreci içerisine girdiğimiz açıktır.

KAYNAKÇA

1. Atalay, İ, Türkiye Coğrafyası, Ankara, 1989
2. Cillov, H, Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1985
3. Anonymous, Köy Enverter Etüdü, Ankara, 1992
4. Anonymous, Türkiye İstatistik, Ankara, 1990
5. Anadolu Yay, Yurt Ansiklopedisi İstanbul, 1989
6. Yurdagel, A, Gıda Sanayinin'de Hammaddenin Önemi, Ankara, 1984
7. Kacar, B. Cumhuriyet Tarihimizin En Büyük Projesi, İstanbul, 1993
8. Ercan, R. Gürekan, T, Türk Tarım ürünlerinin Gıda Sanayinde Değerlendirme İmkanlarının Arttırılması, İstanbul, 1991
9. Düzen, C, GAP Sonrası Türkiye, Milliyet 21/06/1986
10. Çelik, A, GAP'a İlişkin Tarımsal Mekanizasyon Modellerinin Geliştirilmesinde Kullanılabilecek Temel Veriler, Ankara, 1989
11. Yavuzcan, G, Vatandaş, M, Tarımsal Mekanizasyon da Verimliğe Etkili Faktörler, Ankara, 1986
12. Çağlı, M, Türkiye'nin Sulama Potansiyeli Uygulamadaki Durumu ve Gelişimi (M. Tezi)
13. Ergene, A, Fırat Nehri İle Amanos Dağları Arasındaki Bölgede Teşekkül Eden Kızıl Topraklar Üzerinde Bir Araştırma, A.Ü.Z.F. 1987
14. Şahin Öz, A, Ortadoğu Gıda Pazarları ve Türkiye, İstanbul, 1984
15. Darkot, B, Türkiye İktisadi Coğrafyası, İstanbul, 1989
16. D.İ.E. Toplumsal Yapı ve Üretim, Ankara, 1989
17. Güney, S, Şehir Coğrafyası, İstanbul, 1985
18. İzbırak, R, Coğrafya Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1995
19. Sönmez, N, Güneydoğu Anadolu Projesi ve Entegre Bölge Kalkınması Yaklaşımı, Tubitak, Ankara, 1989
20. T.Z.D.K. "GAP 3 Urfa Harran Kalkınma Sempozyumu"
Yayın No: 49, Ankara, 1993
21. Erkuş, A, "Tarımsal İşletme Organizasyonu" Bildiri, GAP

Sempozyumu A.Ü.Z.F. Ankara,1989

22. D.P.T. "GAP Master Plan Nihai Raporu" Ankara,1989

**23. Kocaman T.GAP Kapsamına Giren İllerin Nüfus Tahminleri
Ankara,1990**

**24. Açma,B,Gelişmiş Ülkelerin Az Gelişmiş Bölgelerini Geliştirmeyi
Amaçlayan Politikaların İncelenmesi ve GAP Örneği,İstanbul,1991**

25. Başbakanlık GAP Bölgesi Kal. İd. Baş. GAP ve Sanayi Sempozyumu Ankara,1993

26. A.Ü.Z.F. GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu Ankara,1986

**27. İş ve İşçi Bulma Kurumu GAP Yöresinde Gelecekteki Vasıflı İş Gücü
Sorunu ve Çözüm Önerileri Şanlıurfa,1990**

28. Balkış. C, GAP Dışı Sanayinin Dışa Açılması Ankara,1994

29. Türkiye İstatistik Yıllığı Ankara,1997

30. Yeğenoğlu Ö. Türkiye Ekonomisi 1968 Şehirle Arası İşlemler

**31. Çizelgesi Temel Sanayiler Arası Kesin Sınıflandırılması ve
Sınıflandırmalar,Ankara,1987**

32. D.İ.E.G.A. Bölgesi İstatistik Bilgi Akımı,Ankara 1980